



БАТА МАНДАЛ ТҮШЭЛГЭТЭЙ НОМЫН ЕХЭ ЗУЛА

АСЫН АТАГАН ДАСАНАЙ

24 н. ТҮҮХЭНЭЭ



БУРЯАД ЗУРАГ ТУХАЙ «ТҮХЭРЭЭН ШЭРЭЭ»

12 н.



1921 оной
декабриин
21-нээ гарана

Эхэ нютагаа эб хамта мандуулая!

Буряад ҮНЭН

Бүгэдэ арадай сонин



2013 оной
январин 31
Четверг

№ 4 (21903)
(818)

Үбэлэй
һүүлшын
харагшан үхэр
һарын 19 гарагай 5
www.burunen.ru



Олониитын, гүрэн түрын мэдээжэ ажал ябуулагша, үндэһэн буряад хэблэлэй хүтэлбэрилэгшэдэй нэгэн Р.Б.ГАРМАЕВАЙ түрэхээр 75 наһанай ойдо

СЭДЬХЭЛДЭМ СЭНТЭЙ НЭРЭНҮҮД

Р.Б.ГАРМАЕВ Хурамхаанай аймагай Бархан хууринда 1938 оной феврилиин 2-то түрэхэн намтартай. Бага, эдир наһаниинь дайнай үеын шэмэрүүн хатуу сагта тудaa. Энэл хаһын халуун шулуу долёонон, үлдэжэ даарахыешье үзэхэн Ревомир баһаһаа ажабайдалай ёһотой хатуужал гаран үндыгөө, анханай сэдьхэлээр сэбэр, һэшхэлээр хэргэг зан абарья мүнөөшье болотор алдаагүй.

Ушар иммэхээл хуби заяагаа арадтаа зорюулһаар, Илалта шэрээлсэһэн буурал үбгэд, хүгшэдөө үмэгшэлжэ, буянта хэрэгээ үүсэхээр, үргэлжэлүүлһээр ха юм. Нургуулиин удаа Буряадай багшанарай институт эрхимээр түгэсөөд, Хурамхаанай дунда нургуулида багшаар хүдэлжэ байтараа, ВЛКСМ-эй обкомдо ажалда абтаа. Удаань ВЛКСМ-эй обкомой секретаряар нунгагдаһан бэлэй. ВЛКСМ-эй ЦК-гай дэргэдэхи комсомолой түбэй нургуулида, партийна зургаануудта хүдэлхэдөө, КПСС-эй ЦК-гай дэргэдэхи ВПШ-да нураа. КПСС-эй Баргажанай, Улаан-Үдын хүдөөгэй райкомуудта үзэл сурталай талаар секретаряар хүдэлөө.

Наһанайнь намтарай онсо илгаата, зохёохы, бэшлгын талаар хүгжэлэй үень хадаа 1976 онһоо 1990 он болотор "Буряад үнэн" сониной ахамад редактораар хүдэлһэн үень гээд баталмаар юм. Буряадай АССР-эй Верховно Советэй гурбан зарлалай депутат, республикын Верховно Советэй Түрүүлэгшын орлогшо, удаань Буряад Республикын Правительствын Түрүүлэгшын орлогшо – РБ-гэй Президентын болон Правительствын хэрэгүүдые эрхилэгшэ, нэгэ үгөөр хэлэбэл, Буряад ороной хүгжэлтэдэ сэхэ нүлөө үзүүлһэн үндэр зиндаата хүтэлбэрилэгшэ ябаһан гээшэ.

Мүнөө республикын (Президентын) Толгойлогшын дэргэдэ аха захатанай советэй гэшүүн мүн. Хани Барисанай орденор, "Эсэгэ ороной урда аша габьяатай байһанай түлөө" орденон II шатын болон бусад олон медальнуудаар шагнагдаһан хүндэтэ ахатамнай гээшэл даа.

Үндэһэн сонинойнгоо, хэблэлэй үйлэдбэрийн хүгжэлтэдэ ехэ хубитаяа оруулһан Ревомир Баярович Гармаев үе саг, өөр тухайгаа дурасхаалай ном хэблэлдэ бэлдэнэ. Россиин Федерациин Журналистнуудай холбооной гэшүүн. "Сэдьхэлдэм сэнтэй нэрэнүүд" ("Дорогие моему сердцу имена") гэһэн гаршагтай ном сооһоо хуряангы хэһэгүүдые уншагдайнда анхаралда дурадхаял даа.

А. БАТОМУНКЕВАЙ фото

Үргэлжэлэлын

5 н.



БУРЯАДАЙ ПРАВИТЕЛЬСТВО: ХҮГЖЭЛТЫН ШЭГЛЭЛ

ЭМШЭЛЭЛГЫН АРГАНУУДАЙ ХҮГЖЭБЭШЬЕ, БЭЕЭ ГАМНАХА ХЭРЭГТЭЙ

Республикын элүүрье хамгаалгын министр Валерий Кожевников брифинг дээрэ үнгэрэгшэ жэлэй дүнгүүдые согсолоод, 2013 ондо хараалагдаһан зорилгонууд тухай хөөржэ үгөө.

2012 ондо элүүрье хамгаалгын муниципальна эмхи зургаануудые республикын мэдэлдэ дамжуулха талаар ажал бэлүүлэгдээ гэжэ һануулая. Тиихэдэ тус һалбарие һайжаруулгын программа амжалта түгэс дүүргэдэ юм. Валерий Вениаминовичай онсолһоор, медицинскэ туһаламжын шаһар дээшлүүлгын болон зондо "дүтэлүүлгын" асуудалда гол анхарал хандуулагдаа. Тиигэжэ үнгэрэгшэ жэлдэ "Хүдөө эмшэлэгшэ" гэхэн программаар 330 миллион түхэриг гаргашалагдажа, республикын хүдөө нютагуудта 330 врач хүдэлхээ ошоһон байна. Материально-техническэ баазын һайжаруулгашы нилээд ехэ мүнгэн шэглүүлэгдээ: элүүрье хамгаалгын олон эмхи зургаанууд баригдаа, һэльбэн шэнэлэгдээ, шэнэ тоног түхээрэлгэнүүдээр хангагдаа.

Туйлагдаһан амжалтануудые харуулан тоо, баримтануудые хаража үзэбэл, республикын хүн зоной гарзалалгын хэмжээн бүхыдөө гүрэнэйхидэ орходоо нилээд доошолоо: нарай хүүгэдэй һаһа дүүрэлгэ 8,5 процент гээд бүридхэлдэ абтаа (РФдэ – 8,8); эхэнүүдэй - 6,2 (РФдэ – 17,3); хүндэ үбшэнүүдэй хосоролго баһал доошолоо, тэрэ

тоодо зүрхэ-һудалай – 4 процентээр, цереброваскулярна – 18, туберкулезһоо – 29. Гэхэтэй хамта ажалтай һаһанай хүнүүдэй һаһа баралгын хэмжээн үшөөл ехэ зандаа. "Мүнөө дээрээ энэһай гол шухала асуудал болоод байна. Хүн зон бээе хорооно, мүн харгын аюулһаа хосорно, - гэжэ элүүрье хамгаалгын министр хэлээ. – Хэрбээ урда жэлнүүдтэ бээе хороохо ушарнуудые үсөөлжэ шадаа һаамнай, 2012 ондо тоониин дахяад олошороо. Илангаяа 14-18 һаһатай хүүгэд олоор бээе хорооно. Тус шийдхэгдээгүй асуудал гансашы манай һалбарид хабаатай бэшэ. Тиимэһээ һуралсалай министрствэтэй суг хамта тусхай программа бэлдээбди. һаяар тэрэнэ Правительствын үзэмжэдэ дурадхахабди". Зүгөөр харгын аюулһаа хосоролгын хэмжээ доошолуулгын тула Танхой, Бар, Сотниково болон Улаан-Үдэдэ федеральна харгынүүд дээрэ аюулта ушаралай медицинн нэмэлтэ бригаданууд эмхидхэгдээ. Тиин түргэн шууд туһаламжа үзүүлхэдэ, хүнэй хосорхо ушар 2,5 дахин үсөөрдэг хадан, иимэ бригаданууд саашадаа олошоруулагдахаар хараалагдаа. Гадна иимэл зорилготойгоор Кабанскын болон Мухар-Шэбэрэй түбэй больницануудай



дэргэдэ травматологиин түбүүд нээгдэхэ юм.

Байгша ондо элүүрье хамгаалгын һалбарие һайжаруулгада үгтэһэн нэмэлтэ 276 миллион түхэриг материально-техническэ баазын һайжаруулгада, тэрэ тоодо нүүдэл поликлиникэнүүдые худалдан абалгада шэглүүлэгдэхэ. Тиигэжэ түрүүшын кварталай һүүл багта хүүгэдэй республиканска больницын болон Семашкын нэрэмжэтэ республиканска больницын дэргэдэ иимэ поликлиникэнүүд хүдэлжэ эхилхээр багсаамжалагдаа. Гадна Северобайкальскын болон Сэлэнгын аймагуудта аймагууд хоорондын медицинскэ түбүүд нээгдэхэ ёһотой. Хүдөө нютагуудаар, илангаяа холо оршодог һууринуудта фельдшерско-акушерскэ пунктнууд байгуулагдаа. "Республикыһаа үргэн дэбисхэр дээрэ хүн зомнай эндэтэндэ таран ажаһуудаг, хүржэ ошохоор бэшэ холошы нютагууд

бии гээшэ ааб даа. Тиимэһээ юрэнхыдэнь эмшэлэлгын врачүүд тон үсөөн", - гэжэ Валерий Вениаминович хэлээ. Тус асуудалые шийдхэһын тула БГУ-гай медицинскэ факультэды институт болгохо түсэб бии юм. Эндэ аргалалгын хэрэг, фармацевтикэ мэтые заалгын хажуугаар заабол дипломой удаадахи һуралсал хараалагдаха болоно.

Медицинскэ туһаламжа үзүүлэлгын юрэнхы эрилтэ дүримүүдые (стандарт) нэбтэрүүлһэнэй ашаар врач болон дунда бүлэгэй медицинскэ хүдэлмэрилэгшэдэй салин түлбэри дээшлээ. Тиигэжэ 2018 он болотор салингын шата татаар нэмэгдэхээр, ургалтанэ 200 процентдэ хүрэхээр хүлээгдэнэ. Гадна тус шэнэ дүримүүд түлбэритэ медицинн хүгжэлтэдэ нүлөөлхэ зэргэтэй гэжэ тэмдэглээ. Эндэ үлүү ехээр айха хэрэггүй – лаб хэрэгтэй хангалгануудта миинтээр хүртэхэт. Зүгөөр терапевтын эльгээлтэгүйгөөр, өөрынгөө дураар ямар нэгэн врачта ошохо гээ һаа, хармаанһаа мүнгээ гаргаха болонот. МРТ, УЗИ мэтын шалгалга гарахадаашы, заабол врачай эльгээлтэ байха ёһотой. "Бидэ хэрэгтэ хэрэггүйгөөр элдэһын аппаратуудаар бээе үзүүлхэ, ондо-ондоо врачуудаар ябаха дуратай гүбди даа. Энэл ябадалнай үсөөрхэ болоно. Тиимэһээ терапевтын эльгээбэл, түлбэригүүгөөр бээе шалгуулхат, өөрынгөө дураар

хангалгада хүртэхэ гээ һаа, мүнгэ түлэхэт", - гэжэ министр ойлгуулаа.

Мүнөө жэлдэ баһа элүүрье хамгаалгын олон объект ашаглалгада тушаагдаха байна: зүрхэ-һудалай үбшэнүүдые аргалалгын түб, СПИД-түб, онкологийн түбэй түрүүшын ээлжээн, Семашкын нэрэмжэтэ республиканска больницын 18-дахи корпус, хүүгэдэй республиканска больницын 4-дэхи корпус. Саашан хэлэхэ болоо һаа, 2014 ондо халдабарита үбшэнүүдые аргалалгын больницын барилга эхилхэ, Семашкын нэрэмжэтэ республикадамай хоёр медицинскэ больницын барилга үргэлжлүүлэгдэхэ юм. Гадна республикада хүүгэдэй түрэлгын олошорһон, мүн 500 грамм шэгнүүртэй үхибүүдые абардаг болоһон ушарһаа неонатальна стационартай шэнэ перинатальна түб баригдаха. Тиигэжэ түгэсхэлдөө республикадамай хоёр медицинскэ ехэ талмай байгуулагдаха юм: нэгэниинь – ДРКБ, БСМП болон нарайлалгын гэрэй шадар, нүгөөдэнь – Семашкын нэрэмжэтэ республиканска больницын дэргэдэ.

"Урдамнай ехэ зорилгонууд, олон түсэбүүд. Зүгөөр гол шухалан гэхэдэ, үбшэнһөө һэргылэг болон элүүрье сахилга тухай мартаха хэрэггүй", - гэжэ Валерий Вениаминович тобшолоо.

Дьжит МАРХАДАЕВА.

БАРИЛДААШАДНАЙ

**КРАСНОЯРСКЬАА
ГУРБАН МЕДАЛЬТАЙ
БУСАБА**



Һаяхана Красноярск хотодо гурбан хүдэрэй туршада "Иван Ярыгинай" Голден Гран-пригэй һубарилга сүлөөтэ болон эхэнэрүүдэй барилдаагаар XXIV уласхоорондын мурьысөөн үнгэрөө. Эндэ 21 гүрэнэй, тэрэ тоодо Африкын 4 гүрэнэй дүн хамта 276 тамиршад хабаадаа юм.

Манай барилдаашад тухай хэлэбэл, оюутадай дунда дэлхэйн чемпион Жаргалма Цыренова 59 килограмм хүрэтэр шэгнүүртэ бэрхэ барилдажа, финалда Россиин болон Европын чемпион, Ярыгинай мурьысөөнэй хоёр дахин илагша Красноярскын Анна Пловнёвае шүүжэ, алтан медальда хүртөө. Тиигэжэ нютагаймнай басаган байгша ондо үнгэргэгдэхэ Европын чемпионатда хабаадаха эрхээ олоо. Тиихэдэ 60 килограмм хүрэтэр шэгнүүртэ барилдаһан манай Александр Богомоев мүнгэн медальда, мүн 55 килограмм хүрэтэр шэгнүүртэ Базар Жалсапов хүрэл медальда хүртөө. Амаршалнабди.

Валерий СЫДЕЕВ.

«СЭДЬХЭЛДЭМНИШ, СЭСЭН ЭЖЫМНИ!»

Иигэжэ нэрлэгдэһэн дэмбэрэлтэй үдэшэ-уулзалга Эхэнэрүүдэй уласхоорондын үдэртэ зориулагдаха юм. Буряад Республикын Уран зохёолшодой холбоон, "Ульгэр" гэхэн Буряадай Хүүхэлдэйн театр, Үндэһэн номой сан энэ гүн удхатай үдэшые эмхидхэнэ гэжэ уншагшадтаа дуулганабди.

Буряад ороноймнай нютагуудта, Улаан-Үдэдэ ажаһуудаг 10 гаран

хүүгэдтэй Эхэ-Герой орденотэ эжынэр энэ уулзалгада уригдана. Энэ үдэшин программа соо республикынмай соёлой болон искусствын ажал ябуулагдадай нигүүлэхы сэдьхэлэй һайндэрэй концерт хараалагданхай.

2013 оной мартын 4-дэ үдэрэй 15 сагта эмхидхэгдэхэ Эхэ-Геройнуудай үдэшэ дээрэ уригдаха үнэр баян бүлэнүүдэй эжынэры Улаан-Үдэ асарха ажал, харюусалгатай үүргэ аймагай захиргаануудай хүтэлбэрилэгшэдтэ,

харьяата эмхинүүдтэ даалгадана гэжэ мэдээсэнэбди.

Энэ һайхан үдэшин эмхидхэлэй комитедэй түрүүлэгшэ, Уран зохёолшодой холбооной түрүүлэгшэ М.Р.Чойбоновой үүсхэл эдэбхээр байгша оной май һара соо Хориин аймагай хилэ дээрэ "Хориин хатан" гэхэн хүшөө нээгдэхээр хараалагданхай гэжэ уншагшадтаа мэдээсэнэбди.

Бэлигма ОРБОДОЕВА.

ДЕКАБРИСТНУУДАЙ ГАБЬЯА ДУРСАГДАБА

Түүхын хэшээл

Улаан-Үдын 60-дахи дунда һургуулийн дэргэдэхи "Лири" гэхэн литературна клуб декабристнууд, аха дүү Вильгельм ба Михаил Кюхельбекерэй дурасхаалай үдэшэ үнгэргөө. Россиин түүхын элдэб үйлэ хэрэгүүдтэ манай Буряад ороной хабаадалга элирүүлжэ, шэнжэлэн, үхибүүдтэ дамжуулдаг заншалтай болонхой. Дворян уг гарбалтай аад, арадай эрхэ сүлөөгэй түлөө тэмсэхэ, баян байдалаа түрмэ түншөөр һэлгүүлхэ зориг үсөөхэн зондо олдодог. Эгээл иимэ зоной нэгэн, эдэ хоёр декабристнуудта, Санкт-Петербургийн ород яһатантай холисолдоһон немец дворян угай һаһаһадта Буряад орон эхэ нютаг мэтэ болоһон юм.

Михаил Карлович Кюхельбекерэй түрэхөөр 215 жэлэй тэмдэглэгдэнэ. Тэрэ 1831 оной июлийн 10-һаа 1859 он хүрэтэр Баргажан нютагта ажаһуугаа. Анна Степановна Токарева гэжэ мецан һамга абһан байна. Баргажан һууринай болон оршон тойронхи хүдөө тосхонуудта ажаһуугшадые эмшэлдэг һэн. Өөрынгөө гэртэ түлбэригүй больница болон аптека нээһэн байна. һургуули эмхидхээд, тэндэ ехэ багагүй, адлихан, "а" үзэгтэ, тоо бодолгодо һургаһан юм. Оршон тойронхи газар һууринуудай схемэ

түсэб бүридхэхэ, үрэнэнэй селекци хэхэ, шэниисэ ургуулха ажалнуудые эрхилдэг байгаа. Гремячая, Банная гэхэн голдо һалхинай тэрэмэ бариһан, Улюн һууринда арһа элдэлгын завод байгуулаһан юм.

Вильгельм Карлович 1835 онһоо эхилээд Баргажанда 4 жэлэй туршада сүлэлгэдэ байһан. Баргажанай почтын ноёной басаган Дросида Ивановна Артемоватай гэрлэһэн намтартай. Забайкалийн арад зон тухай, тэдэнэй байдалда зориулагдажа, "Жители Забайкалья и Закамья" гэхэн тэрэнэй бэшэһэн ехэ

олон очеркнүүд мүнөө саг хүржэ эрээгүй, гансал "Баргажанай онтохонууд" мүнөө үедэ дамжуулагдаһан.

Энэ үдэшэдэ бэлдэлгын ажал ябуулжа байхадаа, 60-дахи һургуулийн багшанар Т.С. Ломакина, Д.Э. Бальжинимаева, 8-дахи классай һурагша Кирилл Ломакин гэгшэд Баргажан ошожо, түүхын музейн үзэмжтэй танилсаа. «Жизнь декабристов в далекой сибирской ссылке на могучей дикой реке Баргузин» гэхэн видеофильм бэлдээд, сугларашадта харуулаа. Буряад орондо ажаһууһан декабристнууд тухай һонин

мэдээсэлнүүд хэгдэжэ, А.С. Пушкинай, В. К. Кюхельбекерэй, К.Ф. Рылеевий болон бусад поэдүүдэй шүлэгүүдые һургуулийн үхибүүд сээжээр хэлэбэ.

- һурагшадые Эхэ орондоо дуратай, түрэл дайдаа шэнжэлжэ, сэгнэжэ ябахыень һургаха, үхибүүдые патриотическа хүмүүжүүлгэ тон шухала. Манай Буряад ороной түүхэ Росси гүрэнэй түүхэтэй таһаршагүй холбоотой гэжэ үхибүүд мэдэхэ ёһотой бшуу, - гэжэ "Лири" гэхэн литературна клубые хүтэлбэрилэгшэ Дарима Бальжинимаева тэмдэглэбэ.

60-дахи һургуулийн дэргэдэхи "Лири" гэхэн клуб I Петр хаанда хори бурядай ошоһон тухай түүхэтэ үйлын 310 жэлэй ойдо зориулагдаһан хэмжээ ябуулгада бэлдэжэ эхилэнхэй.

Цырегма САМПИЛОВА.



Нютагай өөһэдын хүтэлбэрийн зургаануудта

ТОС – ХҮДӨӨГЭЙ БАЙГУУЛГЫН ГОЛ ТҮШЭГ

Хориин аймагай “Удинск” гэнэн хүдөө хуурин социально-экономическа хүгжэлтын талаар үнгэрэгшэ жэлдэ аша үрэтэйгөөр хүдэлжэ, аймаг дотор хоёрдохи хуури эзэлээ. Энэ нютагай захиргаанай мэдэлдэ ородог Баянгол, Баруун-Хасуурта нютагуудта ТОС-ой ажарбуулга үргэнөөр эмхидхэгдэжэ, хүдөөгэй зон эдэбхи үүсхэлтэйгээр ажарбайдалаа зохионо.

Хори руу зурыһан гол харгы Удинск хуурин соогуур гарадаг, тиимэһээ энэ хүдөө нютагай ажарбайдал зоной нюдэн доро гэхэдэ боломоор. Харгын хоер талаар оршодог нютагай шэнжэ шарай эли ажарглахаар. Эндэ айл бүхэнэй хорёо соо томоууд сомоо хүринүүд оруулагданхай, үйлсэ гудамжануудын сэбэр, тээ саагуурнь һая баригданан шэнэ гэрнүүд харгандана.

Энэ нютагай захиргаанай толгойлогшо **Виктор Хабитуевай** хэлэнээр, түлбэриггүйгөөр 300 кубометр модо абажа, гэр байратай болохо арга олгуулан республикын тусхай зорилготой программын ёһоор, Удинск хууринда 49 хүн мэдүүлгэ бэшэжэ, тэдэнэй 20 гаранинь мүнөө дээрээ гэртэй болонхой. Гадна “Материнский капитал” гэнэн сертификат абаһан дүрбэн айл нютагтаа түбхинэжэ, шанартай, һайнаар баригданан гэрнүүдые худалдажа абаа. Эдэ мэтын аргаар залуу гэр бүлэнүүд нютагтаа хуурижан түбхинэнэ. Энэнь тон һайшаалтай. Хүдөөгэй ажал барагдадаггүй, тиимэһээ ажарбуулганы туха сүлөөгүй байдаг.

Аймагай ажалар хангалгын түбэй аша түһаар олзын хэрэг эрхилхэ хүсэлтэйшүүлдэ мүнгэн һомологдожо, Баруун-Хасууртай, Баянгол, Удинск нютагуудай ажарбуулгашад дүн хамта б трактор, олон айл үхэр мал худалдажа абаһан байна. Гадна эдэ нютагуудта ТОС-ой ажал хэрэг эмхитэйгээр ябуулагдана.

Эндэмнай эртэ саһан орожо, түсэблэгдэн зарим хэрэгүүднай хой-

шолуулагдаа. Нютагай тэгэндэ парк түхээрхэ бэлэдхэл эхилэнхэй. Тэндэ дэбдихэ плиткэнүүд, һандалинууд, сэсэг ургуулха тусхай амһартанууд гэхэ мэтые худалдажа абанхайбди, - гэжэ Удинскын хүдөөгэй байгуулгын захиргаанай ахамад мэргэжэлтэ **Любовь Скворцова** хэлэнэ. — Майн 9-нэй һайндэртэ энэ парк баяр ёһололой оршондо нээгдэхэ ёһотой. Илалтын һайндэрэй 40 жэлэй ойн баярые угтахадаа, эндэ паркын эхин хуури табигданан байгаа. Тэрэ гэнээр ажал ябуулагдаагүй. Гэбэшье ТОС-ой үүсхэлээр энэ түсэбнай лаб бэлүүлэгдэхэ гэжэ найдамаар.

Олоной жэшээгээр Баруун-Хасууртай нютагта ТОС байгуулагдажа, тэрэнэй хүтэлбэрилэгшэ **Дулма Аюшеевна Игнатьевагай** үүсхэлээр хүүгэдэй талмай түхээрэгдээ, музей дахинаа зохион байгуулагдажа байнхай. Тиихэдэ нэрлэгдэгшэ нютагуудай ажарбуулгашад үзэсхэлэн һайхан байгаалитай, эм домтой аршаан булагуудтай газарнуудые сэбэр арюунаар байлгах гэжэ оролдодог, болбосон түхэлтэй болгодог.

Манай ТОС-уудай ажал ябуулганы ашаар эдэ нютагуудай ажалгүй эрэшүүл хамтын хэрэгтэ эдэбхитэйгээр хабаадана. Гал түймэр сараха депогой гэр, пожарна машинын гараж баригдаа. Иимэрхүү хэрэг ябуулганыудые эрэшүүлнай толгойлоно, энэнь ехэ урматай, - гэжэ ахамад мэргэжэлтэ Л. С. Скворцова хэлэнэ.

Үнгэрэгшэ жэлдэ ургаса һайн гаража, хүдөө нютагаархид үбһэ тэжээл элбэгээр нөөсөлжэ абаа. Жигжитовтэнэй, Дампиловтанай, Дондуковтоной болон бусад гэр бүлэнүүд хүдөөдэ адууһа мал хаража, угайнгаа заншал үргэлжэлүүлнэ. “Бүүбэй” үүлтэрэй хонид анха түрүүн асарагдажа, эндэхи хонишод можо нютагууд хоорондын выставкэдэ хабаадажа, хонин ажалаар түрүү хуури эзэлдэг заншалтай. Виктор Сампилович Жигжитовтэнэй гэр бүлэ гол анхараалаа адуун хүрэгтэ хандуулжа, һайн үүлтэр гүйгөөшэ, хатарша хүлэгүүдые юргадаг. Сурхарбаанда, тиихэдэ нэгэнтэ бэшэ мори урилдагаар бусад

мүрысөөнүүдтэ хабаадажа, шангай хууринуудые эзэлһэн байна. Энэ гэр бүлэ өөрынгөө ажахыда таһаа, галуунуудһаа эхилээд лэ, һарлаг үхэр хүрэтэр харадаг. Мүнөө жэлэй хүйтэн, ехэ саһатай үбэлье Хориин аймагай дайдада түбхинэнэн нэрлэгдэгшэ нютагуудай ажалша малша зон гарза хоролтогүйгөөр дабажа байнхай.

ЗАХА ХОЛЫН ЗАХАМИНДА

Захаминайхид баһал саһа ехэтэй, жабартай, хүйтэн үбэлье дабажа байна. Малай үбэлжэлгэ мүнөө жэлдэ ехэ хүшээрөөр үнгэржэ байнхай. Урда жэлнүүдтэ ороогүй ехэ саһан, болоогүй ехэ хүйтэн болоо гэжэ метеорологийн түбэй мэдээнүүд элишэлнэ.

Захаминай аймагта энэ жэлдэ шононууд ехэ олон. Энэ арьятан адууһа малай хүрэгтэ ехэ гарза хохидол ушаруулна. Илангаяа хилын хажуугаар оршодог нютагуудай ажарбуулгашадта һүйд татана. Томо ажахынууд гэхэдэ, “Улаан Далахай”, “Мэлэ”, “Үлэгшэн” болон бусад хүдөө ажахын-үйлэдбэрийн кооперативууд болоно. Энэ аймагта фермерэй ажахынууд олон болонхой. Ангууша хүнүүд адууһа малай дайсан болохо шононуудтай тэмсэл ябуулна.

ХУРАМХАНАЙ АЙМАГТА

Энэ аймагта малай үбэлжэлгэ эмхи гуримтайгаар үнгэрэгдэжэ байнхай. Малай түл олоор абаха, тоо толгойнь хороонгүйгөөр ондо оруулхын тула аймагай хүдөө ажахын-үйлэдбэрийн кооперативууд, таряшан, фермерэй ажахынууд ехэ оролдосотойгоор ажаллана. Хурамхаанайхид адууһа малайнгаа хүрэг олошоруулгада ехэ анхарал хандуулдаг. Мүнөөнэй байдалаар, эндэ 21 мянган шахуу эбэртэ бодо мал тоологдоно. Тэрэ тоодо 7000 үхэр. Энээнһээ гадна 3 мянган шахуу гахай, 15300 хонин тоологдоно.

Аймагай захиргаанай толгойлогшо **Даба-Жалсан Чириповэй** хэлэнээр, ехэ хүйтэн үбэл болоо. Хүдөөгэй ажахынууднай яангинама хүйтэн үбэлье дабажа, малаа бүтэн бүрин ондо ору-



улха гэжэ ехэ оролдожо байна гэбэ.

Эгээл энэ үедэ аймаг дотор малай түл абалга түлэг дундаа ябуулагдана. Мүнөөнэй байдалаар, аймагта 4000 гаран толгой үхэрһөө тугал абтанхай гэжэ аймагай захиргаанай толгойлогшо Д.-Ж. Чирипов хэлээ. Тэрэшэлэн 5400 хурьган абтаа. Тиихэдэ 2500 поршоонхо, 1000 гаран унаган абтанхай.

Хурамхаанай аймагта ниитын болон үмсын малда үбэлжэлгэдэ хүрэхэ үбһэ тэжээл бэлэдхэгдэнхэй. Урда жэлнүүдтэ орходоо 107 процентээр ехэ үбһэ тэжээл нөөсөлэгдэн байгаа. Тодорхойлон хэлэхэдэ, үнгэрэгшэ жэлдэ 3500 тонно тэжээлэй ороһон, 4670 тонно таримал нэгэ жэлэй ноогоной ургаса, 42482 тонно сабшалангай ургаса хуряагданан байна. Аймаг дотор малай толгой бүхэндэ 10 гаран центнер тэжээлэй единици бэлэдхэгдэн байгаа. Тэрэ тоодо “Эрдэм” гэнэн хүдөө ажахын-үйлэдбэрийн кооператив 74400 центнер тэжээлэй единици, харин “Хүтэрхэй” гэнэн ажахы 58 мянган центнер тэжээлэй единици бэлэдхээ.

Шэрүүн хүйтэн уларилтай Хурамхаан нютагай ажалша малша зоной оролдолгын хүсөөр адууһа малынь бүтэн бүрин ондо орожо байнхай.

Зураг дээрэ: Д.-Ж. Чирипов.

Үдэрэй һонин

ХАРГЫНУУДАЙ ҺАЙН БАЙХЫН ТУЛА

Багахан фирмэнүүдые гол ехэ харгын барилгануудта хабаадуулхагүй гэжэ Бурядай Толгойлогшо урйалба. Харгы заһабарилагшадтай хэлсээ баталжа хүдэлхэ тухай федеральна хуулида оруулагдаха хубилалтануудые республикын Толгойлогшо Вячеслав Наговицын дэмжэбэ. Ашагалгада тушаагданан харгы табан жэлэй туршада һайн шанартай зандаа байха гэнэн лаб хангалтатай байгаа. Хуулида шэнэ хубилалта оруулганы ашаар харгы түхээрэгшэд 30 жэлдэ баригданан харгын һайн зандаа байха гэнэн харюусалга бэе дээрээ даажа абаха болоно. һайн шанартайгаар харгы түхээрһэн фирмэ саашадаа тэрэниие заһабарилгада бага мүнгэ гаргашалха байһаниинь лабтай. Жэжэжэн фирмэнүүд, предпрятинууд харгы барилгада шанарай талаар биранагүй гэжэ саг харуулна. Харгы барилгада томо, тусхай мэргэжүүлэгдэн фирмэнүүдые хабаадуулгада онсо анхарал хандуулагдадаг болохонь гэшшэ.

КВОТЫН ГУРИМААР

Росси гүрэндэ гадаадын эрхэтэд элдэб хүдэлмэридэ хабаадуулагдана. Худалдаа наймаа хэдэг хари гүрэнэй эрхэтэд үсөөн бэшэ. Росси гүрэн энэ жэлдэ 1 миллион 700 гадаадын эрхэтэдые ажалда абаха аргатай. Тэдэндэ квотын гури-маар сүлөө хууринууд олгогдодог. Хариһаа ерэнэн эрхэтэд эндэ хүдэлхэ гэбэл, ород хэлэ мэдэхэ байха ёһотой. Буряад ороной предпрятинуудта инвестиционно проектнүүдые бэлүүлгэдэ гадаадын эрхэтэд хабаадуулагдана. Тиихэдэ манай республика худалдаа наймаанай хэрэгээр ерэнэн хүршэ гүрэнүүдэй эрхэтэд олон бүридхэлдэ абтанхай.

Буряад орондо инвалидуудай федеральна түб байгуулагдахань. Байгалай эрьедэ тэрэ эмхидхэгдэхэ ёһотой. Хүн зо-ниие социальна талаар хамгаалгын министерство энэ хэрэг үүсхэбэ. Улаан-Үдэдэ пенсионернүүд болон инвалидуудта 200 хууритай пансионат бодхоогдохо ёһотой. Энэ хэрэг гүрэнэй мүнгэ зөөрээр бэлүүлэгдэхэһээ гадна хубиин олзын хэрэг эрхилэгшэд туһалалсаха ёһотой.

АМТАТАЙ ЭДЕЭНЭЙ НАЙМААН

Улаан-Үдэ хотын түбэй дэлгүүртэ февруалин 8-да Сагаан һарын һайндэртэ зорюулагданан эдэ хоолой ярмаг үнгэрэгдэхэнэ. Энэ һайндэртэ зорюулагданан хадаа шэмэтэй мяхан, хошхоног, арьбин, ти-хэдэ эдэе хоолой зүйлнүүдһээ үрмэн, хүшөөһэн болон бусад амтатай эдеэн наймаанда табигдаха байна.

Буряад Республикын Хүдөө ажахын болон эдэе хоолой министерство Буркоопсо-юзтай хамта тэрэниие эмхидхэжэ үнгэрэгшэ гэжэ нэрлэгдэн министрстын хэблэлэй албанһаа мэдээсээ. Энэ ярмагта республикын ажарбуулгашадта мэдээжэ болоһон эдэе хоолой зүйлнүүдһээ гадна республикын аймагуудай эдэе хоолой болон буйлуулгын промышленноостиин предпрятинуудай шэнэ зүйлнүүд түрүүшынхией наймаалагдахаар хүлээгдэнэ.

Энэ хэмжээ ябуулгада үйлэдбэрилэгшэдэй хабаадаха таатай эрхэ байдал байгуулагданхай. Дэлгүүртэ наймаалха хуури тэдэндэ хүнгэлэлтэтэй. Энээнһээ гадна эдэе хоолой сэнгүүд дэлгүүрэйхидэ орходоо нэгэ бага хямдашаг байха ёһотой.

Республикымнай кондитернууд амтан зүйлнүүдые элбэгээр үйлэдбэрилдэг болонхой. Тиимэһээ имэ продукция ниислэл хотын



түбэй дэлгүүртэ элдэб янза байха ёһотой.

Энээнһээ гадна энэ дэлгүүртэ шарбин, ху-шуур, замбаа, талха шанаха хара талхан, бообо болон бусад зүйлнүүд наймаалагдаха юм. Сагаан эдеэнэй зүйлнүүдые республикын олон нютагуудһаа асаржа худалдаха байна.

Энэ ярмагай үедэ хэдэн конкурснууд үнгэрэгдэхөөр хараалагданхай. Тиигэ-жэ шанартай эдэе хоол үйлэдбэрилэгшэд элирүүлэгдэхэ болон гэжэ Буряад Респуб-ликийн Хүдөө ажахын болон эдэе хоолой министрстын таһагай начальник Татьяна Полозова мэдээсэбэ.

Тус хуудаһа Эльвира ДАМБАЕВА бэлдэбэ.



БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН АРАДАЙ ХУРАЛАЙ ХҮДЭЛМЭРИЙН ТҮСЭБ

2013 оной январийн 28-аа февралийн 1 хүрэтэр

БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН АРАДАЙ ХУРАЛАЙ СОВЕДЭЙ ЗҮБЛӨӨН

Зүблэхэ зүйл:
"Буряад Республикын Арадай Хуралай 2013 оной хүдэлмэрийн түсэб тухай" Буряад Республикын Арадай Хуралай тогтоол гүйсэдхэлгэ тухай
30.01 10.00 Арадай Хуралай бага танхим

Буряад Республикын Арадай Хуралай хуули зохёолгын хүдэлмэрийн 2012 оной жэшээтэ программа гүйсэдхэлгэ тухай

Буряад Республикын Арадай Хуралай Соведэй 2012 ондо абтаһан тогтоолнуудыг гүйсэдхэлгэ тухай

Буряад Республикын Арадай Хуралай Хүндэлэлэй грамотаар шагнаха тухай

БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН АРАДАЙ ХУРАЛАЙ ТҮРҮҮЛЭГШЭ М.М.ГЕРШЕВИЧЭЙ ДЭРГЭДЭ ҮНГЭРГЭГДЭХЭ ХҮДЭЛМЭРИЛГЫН ЗҮБЛӨӨН

Зүблэхэ зүйл:
1. Арадай Хуралай хороонуудай 2013 оной январийн 21-һээ 25 хүрэтэр дүүргэһэн хүдэлмэри тухай мэдээсэл (элидхэлшэд: хороонуудай түрүүлэгшэнэр)

28.01. 11.00 Арадай Хуралай бага танхим
2. Арадай Хуралай 2013 оной январийн 21-һээ 25 хүрэтэр үнгэргэгдэһэн хэмжээ ябуулганууд тухай эмхидхэлэй таһагай мэдээсэл (элидхэлшэ О.А.Бадлуев)

3. Буряад Республикын хуулинуудыг федеральна хуули ёһонуудтай зохилдуулгын хойноһоо хиналта тухай (элидхэлшэ О.А.Бадлуев)

4. Арадай Хуралай 2013 оной январийн 21-һээ 25 хүрэтэр түсэблэһэн хэмжээ ябуулганууд тухай (элидхэлшэ О.А.Бадлуев)

5. 2013 оной январийн 28-аа февралийн 1 хүрэтэр Хуули ёһоной управлениин дүүргэһэн хүдэлмэри тухай мэдээсэл (элидхэлшэ Э.Б. Намдакова)

6. 2013 оной январийн 21-һээ 25 хүрэтэр Мэдээсэлэй-шэнжэлэлгын управлениин дүүргэһэн хүдэлмэри тухай мэдээсэл (элидхэлшэ А.И.Ускова)

7. Арадай Хуралай ажал ябуулга тухай республикын хэблэлнүүдтэ 2013 оной январийн 21-һээ 25 хүрэтэр олондо мэдээсэл тараадаг хэрэгсэлнүүдтэ толилогдоһон материалнуудай шэнжэлэл тухай тусхай таһагай мэдээсэл (элидхэлшэ С.Б.Хайдапова)

БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН АРАДАЙ ХУРАЛАЙ ХОРООНУУДА

Буряад Республикын Арадай Хуралай Бюджетэй, налогуудай болон финансын талаар хороон (түрүүлэгшэнь Ц-Д.Э.Доржиев)

Зүблэхэ зүйл:
"Уялгануудай үри шэринүүдыг шэнээр тоолохо тухай" нэмэлтэ хэлсээнүүдыг баталха тухай" Буряад Республикын хуулиин түлэб тухай
30.01 10.00 каб.235

Зүблэхэ зүйл:
"Алас Дурна зүгыг болон Байгалай регионийг социально-экономическа талаар хүгжөөхэ тухай" федеральна хуулиин түлэбэй байгууламжаар Россиин Федерацийн Федеральна Суглаанай дурадхалнууд тухай
30.01 14.00 каб.235

Буряад Республикын Арадай Хуралай Гүрэнэй байгуулалтын, нютагай өөһэдын хүтэлбэрийн, хуули ёһоной болон гүрэнэй албанай асуудалнуудай талаар хороон (түрүүлэгшэнь А.С.Скосырская)

Зүблэхэ зүйл:
«Буряад Республикын нормативна хуули ёһоной актнуудыг хэрэглэхэ эрхын мониторинг тухай» Буряад Республикын хуулиин түлэб тухай
29.01 14.00 каб.323

Буряад Республикын Арадай Хуралай Газарай асуудалнуудай, аграрна политикын болон эд хэрэглэлгын дэлгүүрэй талаар хороон (түрүүлэгшэнь В.А.Павлов)

Зүблэхэ зүйл:
"Буряад Республикын дэбисхэртэ этилэй спирт, архиин болон спирт холисотой продукци үйлэдбэрилгые болон тэрэнэй эрьсые хуули ёһонуудаар гуримшуулгын заримасуудалнууд тухай" Буряад Республикын Хуулида хубилалтануудыг оруулха тухай" Буряад Республикын хуулиин түлэб тухай
29.01 10.00 каб.119

Зүблэхэ зүйл:
"Хүдөө ажахын үйлэдбэрийг дэмжэлгээр Буряад Республикын гүрэнэй зарим эрхэ түлөөлэлгэнүүдыг өөһэдын хүтэлбэрийн албан зургаануудта олгохо тухай" Буряад Республикын Хуулида хубилалтануудыг оруулха тухай" Буряад Республикын хуулиин түлэб тухай
28.01 14.00 каб.119

Зүблэхэ зүйл:
Хүдөө ажахын зорилготой газарай кадастрай сэгнэлтэ гүрэнэй талаһаа үнгэргэлгын дүнгүүд тухай
30.01 10.00 каб.119

Буряад Республикын Арадай Хуралай Регионууд хоорондын, үндэһэтэнэй асуудалнуудай, залуушуулай политикын, ниитын болон шажан мүргэлэй нэгэдэлнүүдэй талаар хороон

(түрүүлэгшэнь В.Р.Булдаев)

Зүблэхэ зүйл:
"Россиин Федерацияда нютагай өөһэдын хүтэлбэрийг эмхидхэлгын ёһонууд тухай" Федеральна хуулида хубилалтануудыг оруулха тухай" Федеральна хуулиин түлэб тухай
28.01 10.00 каб.212

Зүблэхэ зүйл:
"Коммерческэ бэшэ социальна шэглэлтэй эмхинүүдыг гүрэнэй талаһаа дэмжэхэ тухай" Буряад Республикын хуулиин түлэб тухай
29.01 10.00 каб.212

Буряад Республикын Арадай Хуралай Социальна политикын талаар хороон (түрүүлэгшэнь А.Т.Стопичев)

Зүблэхэ зүйл:
"Россиин Федерацияда эрдэм һуралсал тухай" Федеральна хуули тухай
28.01 16.00 каб.218

Зүблэхэ зүйл:
«Буряад Республикада элүүрыг хамгаалха тухай» Буряад Республикын хуулиин түлэб тухай
29.01 15.00 каб.218

"Эрдэм һуралсал тухай" Буряад Республикын Хуулиг бэлүүлгын ябаса тухай (нэмэлтэ һуралсалай талаар)
29.01 16.00 каб.218

Буряад Республикын Арадай Хуралай Экономическа политикын, байгаагийн нөөсөнүүдыг хэрэглэлгын болон оршон тойронхийг хамгаалалгын талаар хороон (түрүүлэгшэнь В.Г.Ирильдеев)

Зүблэхэ зүйл:
"Захиргаанай талаар хуули эбдэлгэнүүд тухай" Буряад Республикын Хуулида хубилалтануудыг оруулха тухай" Буряад Республикын хуулиин түлэб тухай
31.01 10.00 каб.211

ЭРХЭТЭДЫЕ ХҮЛЭЭН АБАЛГА

А.С.Коренев – Буряад Республикын Арадай Хуралай Түрүүлэгшын орлогшо
28.01 14.00-17.00 каб.118/326

В.Г.Ирильдеев – Буряад Республикын Арадай Хуралай Экономическа политикын, байгаагийн нөөсөнүүдыг хэрэглэлгын болон оршон тойронхийг хамгаалалгын талаар хорооний түрүүлэгшэ
30.01 14.00-17.00 каб.118/211

В.А.Павлов – Буряад Республикын Арадай Хуралай Газарай асуудалнуудай, аграрна политикын болон эд хэрэглэлгын дэлгүүрэй талаар хорооний түрүүлэгшэ
30.01 14.00-17.00 каб.118/211

Эльвира ДАМБАЕВА оршуулба.

АНХАРАГТЫ: конкурс

2013 оной Сагаан нарын һайндэртэ зорюулан, "МИНИИ САГААН ЫАРА"

гэһэн зохёохы хүдэлмэринүүдэй республиканска хоёрдохи конкурсын гурим

Конкурс эмхидхэгшэ: "Буряад үнэн" Хэблэлэй байшан гэһэн гүрэнэй унитарна предпрятия.

1. Юрэнхы дүримүүд

1.1. Сагаан нарын һайндэртэ зорюулан зохёохы хүдэлмэринүүдэй конкурс (саашадаа - конкурс) республикын хэмжээндэ үндэһэн һайндэр дэлгэрүүлхэ, буряад арадай соёл бүрин зандань үлөөхэ болон хүгжөөхэ зорилготойгоор үнгэргэгдэхэнь.

2. Конкурсно хабаадагшад

2.1. Буряад ороной, Россиин Федерациян мого нютагуудай, хари гүрэнэй ажаһуугшад конкурсно хабаадаха аргатай. Хабаадагшадай наһан хизаарлагданагүй.

2.2. Буряад гү, али ород хэлэн дээрэ нэгэ хүн нэгэ хүдэлмэри тушааха ёһотой.

3. Зохёохы хүдэлмэридэ эрилтэнүүд

3.1. Зохёохы хүдэлмэри удаадахи жанрнуудаар бэшэхэдэ болохо: эссе, шүлэг, очерк, публицистикэ, лавстори, бусад.

3.2. Конкурсно машинаар сохиһон гурбан хуудаһанһаа үлүү бэшэ хүдэлмэринүүд абтаха. Шрифт Times new Roman, хэмжээниинь 14, нэгэ дан зайтай (интервал) байха ёһотой.

3.3. Хүдэлмэри дотор автор тухай иимэ мэдээнүүд үгтэхэ ёһотой: фамили, нэрэ обог (хүсэдөөр), түрэнэн үдэр, гэрэй, почтын хаяг, электронно хаяг.

3.4. Зохёохы хүдэлмэри иимэ хаягаар эльгээхэ хэрэгтэй: 670000, Улаан-Үдэ хото, Каландаришвилиин үйлсын, 23, Хэблэлэй байшан, "Буряад үнэн" Хэблэлэй байшан гэһэн гүрэнэй унитарна предпрятия, каб.44, "На кон-

курс" гэһэн тэмдэг хэхэ. Электронно хаяг: unen@mail.ru

4. Зохёохы хүдэлмэри сэгнэлгын эрилтэнүүд

4.1. Сагаан нарын темэдэ зохилдолго: конкурсын материал соо һайндэрэй темэ харуулагдаха, хүнэй хуби заяанда нүлөөлһэн ажабайдалай үйл хэрэгүүд тухай бэшэгдэхэ ёһотой.

4.2. Хүдэлмэри уран һайханай үндэр хэмжээндэ дүүргэгдэһэн байха ёһотой.

4.3. Конкурсын ябасаар эрхим хүдэлмэринүүд "Буряад үнэн" Хэблэлэй байшан гэһэн гүрэнэй унитарна предпрятияин сонинуудай хуудаһануудта толилогдохо ("Бурятия", "Бурятия-7", "Буряад үнэн").

5. Конкурсын журюи

5.1. Конкурсно тушаадаһан материалнуудыг "Буряад үнэн" Хэблэлэй байшан гэһэн гүрэнэй унитарна предпрятияин сонинуудай редакторнууд, журналистнууд сэгнэхэ.

5.2. Сонинуудай хуудаһануудта толилогдоһон хүдэлмэринүүдэй эрхимүүдынь журюин гэшүүд тодорүүлха. Авторнуудынь урмашуулагдаха.

6. Конкурс үнгэргэхэ болзор

6.1. 2013 оной январийн 17-һоо февралийн 28 хүрэтэр.

7. Эрхим хүдэлмэринүүдэй авторнуудыг урмашуулга болон шагналга

7.1. Нэгэдэхэ, хоёрдохи, гурбадахи һууринуудыг эзэлһэн авторнуудта дипломууд болон дурасхаалай бэлэгүүд барюулагдаха.



Олониитын, гүрэн түрын мэдээжэ ажал ябуулагша, үндэһэн буряад хэблэлэй хүтэлбэрилэгшэдэй нэгэн Р.Б.ГАРМАЕВАЙ түрэхөөр 75 наһанай ойдо

СЭДЬХЭЛДЭМ СЭНТЭЙ НЭРЭНҮҮД

(Эхинийн 1-дэхи нюурта).

УГАЙМ УДХА

Минии эсэгэ Баяр Пиртанович Гармаев Барханай сомоной соведэй "Мүчин" колхозой гэшүүн, залуудаа нютагайнгаа комсомолой эмхиин секретаряар хунгагдаһан намтартай. 1941 ондо Эсэгийн дайнда мордоод, 1943 ондо 31 наһатайдаа баатарай үхэлөөр унаһан.

Бидэниие, дүрбэн үхибүүдээ эжымнай Дарима Санжиевна Гармаева хүл дээрэмнай гаргаһан. Мүнөө 2012 ондо түрэлхидни 100 наһатай болохо нэн. Нандаа налархай илангаяа байһан эгэшэ Вера Баировнае сэдхэлдээ шаналан дурдадаг хүм. Сельхозтехникум дүүргээд, Захааминай аймагай Мэлэ нютагта хүдэлжэ байтараа, харгын усалда орожо нүгшөө нэн. Ринчин дүүмни – фармацевтическэ эрдэмэй кандидат хая наһантаяа хахасаа. Хүбүүниинь Вениамин каратэгээр тренер, дэлхэйн чемпион, Москвада ажаһууна. Владислав хүбүүниинь – бизнесмен. Дүү басаган Цыпила Баировна Нижнеангарскын дунда нургуулида түүхын багшаар хүдэлөөд, мүнөө пенсидэ. Хүбүүниинь Евгений Хурамхаанай аймагай толгойлогшын орлогшо, гурбан хүбүүдтэй үнэр баян бүлэ юм.

Дайнай үеын хатуу жэлнүүдтэ үбгэн аба Санжи Бадмаевич, хүгшэн эжы Сымжид Будаевна Зуртановтанда хүмүүжэлээ гараһамди. Үбгэн абамнай Баргажан голдоо мэдээжэ багша бэлэй. Эжынгээ аха Ринчин Зуртанович Санжиевны, эгэшэ дүүнэриень Вера Санжиевнае, Дышигма Санжиевнае, Дынсыма Санжиевнае, абынгаа дүү Базар Пиртановиче сэдхэлэй найхан үгөөр дурдан ябадагби. Бусад хайрата түрэл гарал тухайгаа ном соогооо дэлгэрэнгыгээр орууланхайб.

АЯТАЙГААР ХАРИЛСАН АЖАЛЛАА ХҮМ

Ажалайнгаа намтар эхилхэдэм, дүнгын дүмэһэн аха нүхэдые – Хурамхаанай нургуулиин директор Н.Б.Хышиктүевта, Б.Б.Нехуровта мүнөөшье болотор наһандаа баяр хүргэжэ ябадагби. Комсомолой ажалда Михаил Мулоновтой, Анатолий Ореховтэй, Сергей Ивановтой, Маэн Махановтай, Иван Ожиговтай, Климентий Бадмаевтай, Слава Подлесновтэй, Вася Гармаевтай, Володя Шойненовтой болон бусад олонтой харилсан ябаһандаа урматтайб. Хүндэтэ аха нүхэд С.Н.Булдаевтай, И.Е.Григорьевтой мүн лэ комсомол үеһөө харилсаагаа эхилээ нэмди.

КПСС-эй ЦК-гай дэргэдэхи ВПШ-да нурахадаа, мүнөө республикын арадай поэт А.Г.Румянцевтай, гүрэнэй аюулгүйе сахилгын подполковник К.П.Бадмаевтай, мүн наһанһаа нүгшэһэн П.Ц.Цоктоевтой, Б.И.Николаевтай ханилан ябаабди.

Партиин Баргажанай райкомой секретаряар хунгагдахадаа, райкомой нэгэдэхи секретарь Л.Б.Раднаевтай, райкомой бюрогой гэшүүн С.Л.Гатаповтай дэмжэлгэ хайра үзэн ажалладаг бэлэйб. Партиин Улаан-Үдын райкомой секретариин тушаалда хүдэлхэдөө, райкомой нэгэдэхи секретарь К.К.Шомоевтой, райгүйсэдкомой түрүүлэгшэ П.А.Горбуновтой хэлээ түргэн ойлголсон хүдэлөө нэм.

14 жэл 9 нара соо, иимэ хугасаа соо республикын "Буряад үнэн" сониной ахамад редактораар ажаллааб. Тэрэ үедэ дүршэлтэй журналистнууд, Эсэгийн дайнда хабаадагшад Б.Б.Дашиев, Ц.С.Субанов, Н.Ц.Цыбенев, Ф.Ф. Сорочкин, Г.Д.Данзанов, А.Л.Мантаев,

П.Я.Мелентьев, Ц.Д.Н.Дугаров хүдэлжэ байгаа. Хурса гуурхатан, хурдан бодолтон Георгий Дашабылов, Цырендулма Дондогой, Александр Жамбалдоржиев, Булат Жанчипов, Батомунко Жигжитов, Балдан Ябжанов, бусад олонтой дүтөөр харилсан, сэдхэлэйн баялигы сэгнэн ябаһандаа ханалтатайб. Тэрэ үедэ редакцияда бэлигтэй залуушуул – Галина Дашева, Баирма, Бэлигма Дымбрылова-нууд, Баир Дамбаринчинов, Николай Шабаев, Даши-Дондок Амоголонов, Николай Бадмаринчинов, Николай Намсараев, Владимир Тулаев, Туяна Самбялова болон бусадшые бүхэли долги бүридхэн ерээ. Олониинь мүнөө түрэл газетэдээ, нүгөө зариманиинь олондо мэдээсэл дамжуулдаг бусад коллективүүдтэ амжалтатай ажаллана.

"Үнэнэй" хатуужал гараашад хаанашые, хээээшые ядаагүй юм.

Тэрэ үедэ "Правда Бурятии" газетын редактораар мэдээжэ журналист, уран зохёолшо В.А.Сергеев, удаань И.В.Казанцев хүдэлөө. Республикы толгойлогшод А.У.Модогоев, А.А. Бадиев, Б.С.Семенов энэ харюусалгата тушаал даажэ хүдэлхэдэм, бүри мүнэн этигэл найдалаа үзүүлдэг, саг үргэлжэ дэмжэдэг, тэрэ зуураа шанга эрилтэ табиддаг байһан гэшэ.

Республикада мэдээжэ бэрхэ гүрэнэй болон ниитын ажал ябуулагшадтай В.Б.Сагановтай, С.В.Ангаповтай, В.Б.Базаровтай, Д.Н.Т. Раднаевтай, С.Г. Дугаровтай, Д.З. Жалсараевтай, В.П. Убеевтэй, В.И. Дубровскитой, Н.Е. Шелковниковтой, Л.Я. Похосоевтой оло дахин харилсан, асуудалнуудые шийдхэхэ саг гараа. Намда хээээдэшые Л.В. Потаповай ударидалга доро хүдэлхэмни илангаяа сэнтэй юм. Эгээл хүшэр, шахардуу жэлнүүдтэ Леонид Васильевич Верховно Соведай Түрүүлэгшээр, Буряад Республикын Президентээр хүдэлжэ, ухаатай, тэсбэри тэнсүүритэй байһанаа гэршэлээ.

90-ээд онуудай түрүүшын хахадта Буряад Республикын Үндэһэн хуули зохёохы зүбшэн хэлсэлгын дүнгөөр абтаа бэлэй. Бүхэли арбаад жэл соо шуура хүлгөөтэй үедэ Буряадай АССР-эй Верховно Совет (XII зарлал) республика дотор намдуу номгон байдалаа алдахагүйн тула аһан шадалаараа оролдон ажаллаа.

Наһанайнгаа амаралтада гараад, Президент Л.В.Потаповай дурадхалар Хэлэнэй талаар гүрэнэй политикын албание хүтэлбэрилэгшөөр томилогдоо нэм. Үндэһэн Хуулигай зохилдуулан, буряад болон ород хэлэнүүд гүрэнэй хэлэнүүд гэнэн гуримые бээлүүлэн дэмжэхэ хэрэгтэй байгаа. "Буряад Республикын хэлэнүүд тухай" гэнэн Хуулигай зохилдуулан, хуули баталан абалгын болон гүйсэдхэлгын зургаануудай шийдхэбэринүүд заатагүй хоёр хэлэн дээрэ хэблэгдэхэ ёһотой нэн. Энэнь орёо хүшэр, тиимэһээ мэдээжэ юристнууд – профессор Б.Ц.Цыденжаповта, республикын Конституционно сүүдэй түрүүлэгшэ К.А.Будаевта, эрдэмэй докторнууд Г.Л.Санжиевта, Л.Д.Шагдаровта зүбшэл эрижэ хандаха баатай болодог нэмди. Дүршэл ехэтэй, хоёр хэлээ найн мэдэхэ М-Ж.А.Очировтай, Н.Д. Шагдароватай, Р.С.Романоватай хүдэлөөбди.

Мүнөө наймадахи жэлээ республикын дайнай, ажалай, зэбсэгтэ Хүсэнүүдэй болон эрхэнүүдые хамгалгын зургаануудай ветерануудай соведэй түрүүлэгшээр ажалланаб. Үдэр бүри ханшаг буурал ахатантаяа уулзажа, наһажал зонойнгоо ханамжа, бодомжо, эрилтэ хэрэглэмжэнүүдые шагнажа, шадалаараал туһалха аргаяа бэдэрдэгбди. Үнгэрэгшэ жэлдэ манай эмхиин байгуулагдаһаар 25



1977 ондо Кремлин Георгиевско зал соо журналистнуудай Бүхэсоюзна съездын үедэ. Зүүн гарһаа – "Джидинская правда" газетын редактор А.Б.Будажанов, Буряадай Журналистнуудай холбооной секретарь Ц.Н.Дугаров, «Буряад үнэн» газетын редактор Р.Б.Гармаев.

жэлэй ой гүйсэбэ. Энэ хугасаа соо Ветерануудай соведэй түрүүлэгшээр, түрүүлэгшын орлогшоор, харюусалгатай секретаряар С.В.Ангапов, М.Ц.Гармаев, Н.В.Бутуханов, Н.Н. Хороших, С.Г.Санжиев, Г.К.Ячменева, Л.П. Мацукова гэгшэд хүдэлөө юм. Мүнөө үедэ анхан социальна халбарида ажаллаһан Ф.Н.Булдаев, Т.И.Савченко, В.П.Будунова, «Илалта» гэнэн бүхэроссийн лотерейнүүдые шуулгыг эмхидхэхэ талаар В.С. Михайлов гэгшэд хүдэлнэ. Соведай Президиумэй бүридэлдэ Ю.П. Тарасов, В.Д.Таханов, Д.Ц.Будаев, А.Г.Смирнова, С.Ц.Дамбаев, В.С. Гушин, бусад ороно. Манай ниитын эмхидэ туһа хүргэжэ байдаг спонсорнууд – олзын хэрэг эрхилэгшэд А.Г.Зыбынов, В.Л.Савельев, С.П. Бужинаев, Х.П.Монголов, В.Л.Ганицева, М.Э.Матханов болон бусадые тэмдэглэмээр юм.

БУЛЫМНИ НҮЛӨӨН

Наһанайнгаа замые зондоо туһатайгаар гаталан ябахадамни, тон ехэ нүлөө үзүүлхэн хүн хадаа наһанайн нүхэр, басаган хүбүүн хоноройм эхэ Надежда Дмитриевна мүн болоно. Комсомол залуу үеһөө айл бүлэ боложо нэгэдээд, аяар 48 жэлэй хугасаада эбтэй эетэй ажаһуунабди.

"Ондоо үйлсээр ошоо наа, ондоо үүдэ нээгээ наа", хайрата Надежда олохо байгаа гүб гээд наһахадаа, марган татаад абадаг хүм. Светлана басаганнай 3-дахи нургуули алтан медальтайгаар дүүргээд, И.П.Пироговой нэрэмжэтэ Москвагай медицинскэ институт удаань түгэсөө. Эндээ суг нураһан Олег Вильевич Якуповтай гэр бүлэ болоо. Эдэнэй хүбүүн Дмитрий институт дүүргээд, заводто инженер, Александр басаганиинь Москвагай полиграфическа университетэй 5-дахи курсы оюутан. Светлана – дээдэ категориин врач-невролог, РФ-гэй Элүүрые хамгаалгын болон социальна хүгжэлтын министрствын Хүндэлэлэй грамотаар шагнагдаһан. Сергей хүбүүмнай манай университетэй биолого-химическэ факультет дүүргэһэн, биологийн эрдэмэй кандидат. Нүүлэй үедэ Саха-Яхад Республикада болон Хабаровска хизаарта инженер-экологоор ажаллаа. Денис ашамнай ВСГУТУ-гай технологическа колледжын хоёрдохи курсы оюутан мүн. Үри үхибүүд, ашанар зээнэр бидэнэ баярлуулдаг, заримдаа наһаа зоборитойшые үенүүд дайралдадаг. Ажабайдалнай тиимэ гүб даа...

Галина ДАШЕЕВА
хэблэлдэ бэлдэбэ.



Сталинградтай түлөө байлдаанай 70 жэлэй ойдо

ХҮНЭЙ ТЭСЭХЭЭР БЭШЭ ТУЛАЛДААНДА ТЭСЭЖЭ ГАРААЛ ДАА

“Бидэ, Сталинградтай түлөө байлдаанда хабаадагшад, манай сэрэгшэд үхэлхөө айнгүй эрэлхэг баатарар дайралдаа, алдалан унаһан хүнүүднайшэ буугаа гарһаа табяагүй... гэжэ гэршэлнэбди”.

В.И.Чуйков.

Сталинградтай түлөө байлдаан Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агууехэ дайнай, мүн бүхыдөө Дэлхэйн хоёрдохи дайнай ябасые үндэһөөрнь хубилгалгын эхин боложо үгөө юм. 200 хүни болон үдэр соо, 1942 оной июлиин 17-һоо 1943 оной феврилиин 2 болотор, эрид хатуу байлдаан үргэлжэлөө. Түрүүшын дүрбэн харын туршада Улаан Арми сүхаришагүйгөөр хамгаалгын тулалдаануудые үнгэргөө: нэн түрүүн Дон мүрэнэй ехэ тохойдо, удаань Сталинград шадар, мүн хото соо. Энэ хугасаа соо манай сэрэгүүд Волго мүрэн руу зүдхэнэн фашистнуудай хүсье нилээд ахирдуулжа, дайсан бээ хамгаалха баатай болоо юм. Удаадахи хоёр хахад харын туршада Улаан Арми һөөргэдэн добтолжо, Сталинградтай баруун-хойно болон урда зүгтэ обоорһон дайсание һамна бута сохёод, 300 мянган сэрэгшэдтэй бүлэг сэрэгүүдые хүрээлэн усадхаа.

Дэлхэйн дайнуудай түүхэдэ хэмжэ-эгээрээ, хабаадаһан сэрэгүүдэй тоогой болон үргэлжэлһэн болзоройшые талаар Сталинградтай байлдаанда адли тулалдаан боложо үзөөгүй юм: 100 мянган дүрбэлжэн модоной талмай дээрэ 200 үдэр болон хүниин туршада тэрэ үргэлжэлөө. Зарим шатануудта хоёр тээһээ бүхыдөө 2 миллион гаран хүн, 2000 шахуу танк, 2000 гаран самолёт, 26000 шахуу оруды хабаадаа. Волго дээрэ совет сэрэгүүд дайсанай табан армие бута сохёо: хоёр немецкэ, хоёр румынска болон нэгэ итальянска. Энэ тулалдаанда фашистнар 1,5 миллион сэрэгшэдые гэхэ гү, али бүхыдөө немецкэ-фашистка хэлсээт холбооной советгерманиин фронт дээрэ суглуулһан бүхы хүсэнүүдэй дүрбэнэй нэгэ хубиень алдаа. Дайнай түүхын институтдай мэдээнүүдээр, Совет Арми 1 миллион 79 мянган хүниие гээгээ. Сталинградтай байлдаанда харуулһан баатаршалга болон эрэлхэг зоригой түлөө 32 нэгэдүүлэгдэһэн сэрэгүүд (соединени) болон частьнуудта “Сталинградска” гэнэн хүндэтэ нэрэ олгогдоо; 55 нэгэдүүлэгдэһэн сэрэгүүд болон частьнууд орденуудаар шагнагдаа; 183 часть, нэгэдүүлэгдэһэн болон хамтаралуулагдаһан сэрэгүүд гвардейскэ болгогдоо; 127 сэрэгшэдэ Советскэ Союзай Геройн нэрэ зэргэ олгогдоо; 760 мянга шахуу хүн “Сталинград хамгаалһанай түлөө” медалээр шагнагдаа. Харин совет арадай Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агууехэ дайнда илаһаар 20 жэлэй ойдо Герой-хото Волгоград Лениней орденууд болон “Алтан Одон” медалээр шагнагдаһан байна.

Илангаяа сентябриин 12-һоо ноябриин 18 болотор хотын үйлсэнүүдтэ үргэлжэлһэн байлдаан тон дошхон хатуу байгаа: манай сэрэгшэд алхам газар бүхэнэй, гэр бүхэнэй түлөө ами наһаяа гамнангүй дайралдаа. Сентябрьриин 14-дэ гитлеровецүүд Мамайин добууниие, Сталинград-1 вокзалые эзэлээд, 62-дохи болон 64-дэхи арминуудай хагарһан газраарнь сүмэ сохижо, Волго руу гараа. Бусад сэрэгүүдһээ таһалагдаһан 62-дохи арми генерал В.И.Чуйковой хүтэлбэри доро Сталинградые хамгаалха баатай болоо. Тиихэдэнь хоёр хүниин туршада (сентябриин 14-16-

да) генерал А.И.Родимцевай 13-дахы гвардейскэ дивизи Волгы гаталжа, мүрэнэй түб гарасаһаа дайсадые намнаад, вокзал болон Мамайин добууниие эзэлээ юм. Хотын эгээл үндэр газарые эзэлхын тула шуната байлдаан 1943 оной январийн эсэс болотор үргэлжэлөө. 62-дохи армийн Сибириин дивизинүүд эндэ хүнэшгүй алдар солодо хүртөө юм. Нэрлэбэл, полковник И.И.Людниковэй 138-дахы ябаган сэрэгэй дивизи, полковник Н.Ф.Батюк гэгшын 284-дэхи ябаган сэрэгэй дивизи (энэ дивизиин бүридэлдэ суута снайпер Василий Зайцев дайралдаа), полковник Л.Н.Гуртьевай 308-дахы ябаган сэрэгэй дивизи. Октябрь һарада Сталинградта болоһон байлдаануудта дайсанай эгээл ехэ сохилтые 308-дахы ябаган сэрэгэй дивизи угтаа юм. Мэдээжэ уран зохёолшон Василий Гроссман Сибириин сэрэгшэд тухай иигэжэ бэшэһэн байдаг: “... сэрэгшэ хүндэ эдэ үгэнүүд ехэ хүрөөтэй: гол сохилтын шэглэл – хатуу, аймшагтай үгэнүүд. Дайнда эдээнһээ аймшагтай үгэнүүд үгы. Тиимэһээ намарай харалган барагар үглөөгүүр заводой (“Баррикады” завод) хажууда дайсанай сохилтые сүхариса сохио даалгабарийн полковник Гуртьевай Сибириин дивизидэ үгтэһэниин гайхалгүй. Юб гэбэл, сибирягууд – шанга, газарлиг, шэрхи хүнүүд, тэдэ хүйтэ нойтонһоо айдаггүй, үлүү үгэ дуугүй, эмхи гуримтай, журам һайтай. Сибирягууд – найдамтай, шираг шамбай зон., немецүүдэй гурбан дивизи сибирягуудтай дайралдаад, дайсан 117 добтолго хэжэ, 5000 сэрэгшээ алдаа. Сибирягууд хүнэй тэсэхээр бэшэ тулалдаанда тэсэжэ гараал даа. Заводой урда 2000 тонно түмэр түдэгэ унаа. Тэдэниие хэдэн мянган тонно һомон, минэ, авиабомбо гэдэргэнь сүхарюулаагүй. Тэдэ үхэлэй хилые орхёогүй, гэдэргээ нэгшье алхам хээгүй: ара таладамнай Волго мүрэн, гүрэнэймнай хуби заяан гэжэ мэдээ ха юм. Немецүүд Сибириин полкнуудай хүсэ зоригые нь хухалжа, эсэргүүсэхэ шадалыень дууһан һалгаабди гэжэ һанаа. Зүгөөр дайсанай гайхалда тэдэнь һулархынгаа орондо бүри хүсэтэй болоо бшуу. Үгэ



са буряад яһанай сэрэгшэдые тоолохо болоо һаа, 4000 шахуу хүн юм. Тус дивизи түрүүшынхиеэ 1942 оной июль соо Сталинград шадар хамгаалалгын

сеевич Поливцев, Виктор Федорович Сахаровский, Владимир Назмутдинович Галеев, Константин Изотович Иванов, Эрдэни Сергеевич Шагаев, Матвей Михайлович Ильионов болон бусад Эхэ оронойнгоо түлөө ами наһаяа үгэһэн нүхэдөө дурсан һанана. Мүнөө дээрээ республикадамнай Сталинградтай байлдаанда хабаадаһан 32 хүн ажаһууна. Бурядай гүрэнэй университетэй дурасхаалай самбар дээрэ тус байлдаанда хабаадаһан Р.П.Бадмаевай, Д.П.Баторовай нэрэнүүд һиилээтэй, тиихэдэ олонхи сэрэгшэдэй нэрэнүүд Буряад Республикын Дурасхаалай номой 9 боти соонь оруулагданхай. Байгша оной феврилиин 2-то Волгоград хотодо Мамайин добуун дээрэ Сталинград хамгаалагшадтай, тэрэ тоодо манай Харлампей Степанович Халзановай нэрэ мүнхэлэгдэхэ юм.

Феврилиин 1-дэ Бурядай Үндэһэтэнэй номой санда 13 сагта Волго мүрэн дээрэ туйлаһан агууехэ илалтын 70 жэлэй ойдо зорюулагдаһан олонийтын суглан үнгэргэгдэхэ. Феврилиин 2-то 14 сагта Илалтын мемориалай дэргэдэ үнгэргэгдэхэ баяр ёһололой митингдэ хабаадаһыень Улаан-Үдэ хотын бүхы ажаһуугшадые болон айлашадые ури-набди.

А.ТРУБНИКОВ,
Буряад Республикын
сэрэгэй комиссар,
Р.ГАРМАЕВ,
Буряад Республикын
Ветерануудай
зүблэлэй түрүүлэгшэ.

Дэлхэйн дайнуудай түүхэдэ Сталинградтай байлдаанда адли тулалдаан боложо үзөөгүй. Волго мүрэн дээрэ гүрэнэймнай хуби заяан шиидхэгдээ.

хүүргүй, шираг шамбай сибирягууд бүри дуугүй, бүри шэрүүн болошоо...” Сталинградтай үйлсэ гудамжануудар байлдаануудай үедэ Сибириин дивизинүүдэй снайпернууд дайсание нилээд айлгаһан, хүрдөөһэн юм. Дайнай урда тээ тайгын ангуушад байһан снайпернууд мянга гаран фашистые хюдаа. Харин Советскэ Союзай Герой Василий Зайцев 242 гитлеровицые үгы хэһэн байна.

Волго мүрэн шадар болоһон энэ ехэ байлдаанда Сибириин болон Забайкалийн дивизинүүдэй бүридэлдэ Бурядай хэдэн мянган сэрэгшэд хабаадаа юм. Сталинградтай байлдаанай хамгаалалгын болон добтоллогын тулалдаануудта нютагаархимнай Забайкалида бүридхэгдэһэн 321-дэхи, 116-дахы, 399-дэхи, 304-дэхи ябаган сэрэгэй дивизинүүдэй бүридэлдэ дайралдаа. Илангаяа 321-дэхи дивизидэ манайхин олон һэн: ехэнхидэ Бурядай болон Шэтын можын залуушуулаһаа бүридэһэн байгаа. Ган-

байлдаануудта дайралдаһан байна. Эндэ олон нютагаархимнай алдалан унаа: Түнхэнэй политрук Буда Шагланов пулемедоор 200 гитлеровицые һалгаагаад, эзэлжэ байһан газарһаа гэдэргээ нэгшье алхам хэнгүй, Эхэ оронойнгоо түлөө ами наһаяа үгэһэнэйнгөө түлөө Дайшалхы Улаан Тугай орденууд шагнагдаа; Верхне-Вязевая хуторта военврач Маргарита Андреева алуулһан пулеметчигые һэлгэжэ, нилээд олон фашистнарые һалгаагаа; түмэр харгын Секретев Обливская разъезд шадархи байлдаанда баатарлигаар дайралдаһан Улаан-Үдын хубуун, сапернуудай отделиени командир Николай Саморук... Тэндэ, Дон мүрэнэй ехэ тохойн үргэн тала дайдаар хэдэн мянган нютагаархимнай баатарай үхэлөөр алдалан унаа.

Сталинградтай байлдаанда фашистнарые бута сохиһоор 70 жэлэй ойн эдэ үдэрнүүдтэ тэрэ үеын сэрэгшэд - мүнөө 90 гаранхай үбгэд Иван Алек-



хайхан сэдхэл хүмүүжүүлхэ нургаал

ЭНЭРИЛТЭ АМИДАРАЛ

Үндэр түрэлтэ XIV дугаар Далай лама (Тэндзин Гьятцо)

Далай ламын номнонон энэ нургаалын гүн ухаанай удхатай ажал болоно. Уран найханай зохиол уншаһандал бэшэ, хүрээ хүрэнхөөр хүнэй ойлгохоншье бэрхэтэй шэнги байха. Зүгөөр найхан сэдхэл хүмүүжүүлхэ нургаал адис аршандал өөртөө хүртэжэ, арбан сагаан буян үйлэдэхэ арга боломжо хүн бүхэндэ бии гээшэдэнь этигэжэ, анханһаа шуһа мяхандамнай шэнгэһэн угаймнай татасын гутаралые даража аргада хүгэдэжэ, наада захань, энэ наһандаа өөһэдөө һайн дураараа өөртөө олоһон "олзо" архи тамхинай аблалай гутаралһаа тэсэбэри өөртөө хүмүүжүүлжэ, эхи түрүүн түршалга эхилжэ, өөрынгөө "би" гэшые даража диилээ һаамнай энэ наһанаймнай эхинэй буян гэлэй.

"Буддизм шажан бэшэ, хүнэй ухаан бодолоо хүтэлбэрлэхэ гэнэн эрдэм ухаан", - гэжэ Далай ламын хэлэһэн үгын удхыень тайлбарилхын тула энэ ном тэсэбэриез зангидажа уншаа һаа, өөртөө гүн ухаанай багаханшье хубиень ойлгожо абаха, буянай харгын боди мурэй зэргые багаханааршье һаань тогтоожо, маани уншаһандал буян үйлэдэбэ гэжэ зальбарха жэшээтэй.

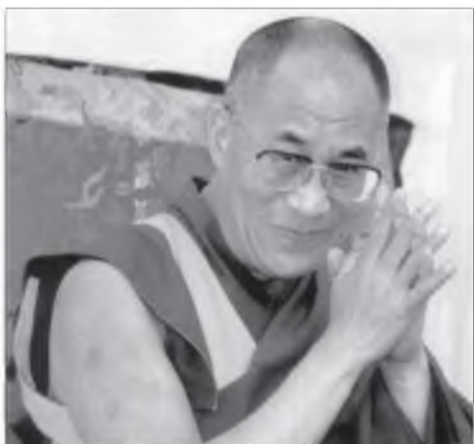
ЭНЭРИЛЭЙ НАЙХАН АША

Минии наһанай дүршэл шадабари юугээрээшье бэшэнһээ илгархагүй-энэмнай юрын лэ хүнэй дүршэл ха юм. Зүгөөр буддын шажанай хүмүүжэлэй ашаар энэрил тухай юу хээхэн ойлгожо, һайн сэдхэл, инаг хандалгы хөгжөөжэ һурааб, эдэ шанарнууд үдэр буриимни ажабайдалда угаа хэрэгтэй байшоо. Минии түрэнһэн Түбэдэй тойрог Амдо гэжэ нэрэтэй, амдогой-хин дошхон зон гэжэ хэлсүүлдэг юм. Тиймэһээ ямар нэгэн түбэдэй бэлэжэ-нээр ордоһолжо эхилээ һаань, тойрошодынь тэрээниие Амдоһоо гээд тоолохоор бэлэн байха. Мүнөөнэйнгөө абари зангые арбан табатай, хорьодтой наһанайнгаа үетэй жэшээлбэл, нилээд горитой хубилһанаа мэдэрнэб. Мүнөө би еһоһоор угтаа гаарадаггүйб, хэрбээ тиймэ юмэн ушараа һаа, түргэн үнгэрдэг. Энэмнай хүрхэйһэн туйлалта гээшэл, энээниие хүмүүжэлэй, ухаан сэдхэлэй һорилгын ашаар туйлаа болоноб, мүнөө тийгээд һанаа сэдхэлдээ үргэлжэ номгон тэнюун байдагби.

Эхэ ороноо алдааб, хари зоний хайхарамжаһаа дүүрэн дулдыданаб. Үшөө дээрэн гээлтэнүүд-энэрхы эжымни гээгдээ, манай хүмүүжүүлһэн ехэнхи ламанар аялаа. Эдэ бүгэдэ хээшэше угаа гашуудалтай, тэдээн тухай һанахадамни, намда угаа хүндэ. Теэд гашуудал намайе мэдэлдээ оруулжа гашууоохогүй. Хуушан танилнуудай үгы болоходо, шэнэ танилнууд бии болодог, хуушанайхараал би жаргалтай, хүюун номгон тэнюун зандаа үлдэдэгби. Боложо байгаа үйлэ хэрэгүүдые ерээдүйн арга боломжонуудтай холбожо хараха шадабари гээшэ хүн түрэлтэнэй нэгэ шэдитэ мэдэсэ гээшэ ха гэжэ һанадагби, энэ бэшэндэ һайнаар хандаха, энэрхы сэдхэлтэй байхаһаа үндэнһэн гэжэ һанагшаб.

МАНАЙ БЭЕ ЮРТЭМСЫН ҮНДЭНҮҮД

Танилнуудаймни хэн бэ даа нэгэн намда хэлэхэдэ, инаг дуран ба энэрил тон найхан ба зохишье һаа, тэдэ, юрэдөө, тийтэрээ хэрэглэгдэсгүй гээ бэлэй. Манай энэ оршолон эдэ һайн найхан юмэнүүдэй нүлөөлхэ гү, али хүтэлбэрлэхэ газар бэшэ гэжэ тэдэ хэлэдэг. Үзэн ядалга, сүхал гээшэ хүн түрэлтэнэй оршолонһоо зайшагүй юртэмсэн, тиймэһээ зонүүд хэтэ мүнхэдөө тэдэнэй дарлалта доро бай-



ха гэжэ тэдэ баталдаг. Би энэнтэй зүбшэнгүйб. Мүнөө үеын хүнүүд багсаамжалаар зуун мянган жэлэй саана бии болоо. Энэ сагай хугасаада хэрбээ ухааннай сүхал ба үзэн ядалгын мэдэл доро байгаа һаа, зоной тоо нилээд үсөөрхэ һаабза гэжэ һанахаар. Теэд бүхы дайнуудые тоолонгүйгөөр зоной тоо хээзэнэйхнээшье ехэ байхыень мүнөө харанабди. Сүхал ба булимтаралай арсашагүй байбашье, оршолониие ехэнхидээ дуран ба энэрил хүтэлдэгын энэ элээр гэршэлнэ. Тиймэһээ "Шэнэ һонинууд" гэжэ дамжуулганууд ехэнхидээ гашуудалта, муу үйлэ хэрэгүүдһээ бүридэдэг. Үдэр буриимнай ажабайдалые энэрилтэ үйлэ хэрэгүүд һэтэ дамжуулагдадагһаа боложо, тэрээндэ булта дадашоод, тэрэмнай һониншье болохоо болишоно.

Хэр уһаа хүн түрэлтэнэй оршолонто юртэмсэ хорогүй номгон, эээрхэг түримхэй бэшэ. Элдэб амитадай жүшээ дээрэ абаад үзөө һаа, хорогүй амитадай бэеын байгуулбари өөртөө таарама, мяхаша амитадайхи тэдэ-нэйнгээ эрилтэдэ таарама байһыень харахабди. Эрезэн гүрөөһэн ба һогоониие зэргэсүүлээд үзэгты: тэдэнэй бэе махабадай илгаань угаа ехэ. Мүнөө тийгээд бидэ өөрынгөө бэеын дүрсэ дурдагдан амитадай дүрсэтэй сасуулбалнай, бидэ эрезэн гүрөөһэндэ бэшэ, харин ехэ барагсаанинь һогоондо гү, али туулайда дүтэрхы байхабди. Шүдэнүүднэйшье һаа эрезэн гүрөөһэнэйхи бэшэ, туулайхидда дүтэрхы. Үшөө нэгэ һайн жэшэ харгаты - хюмһан. Хюмһаараа би хулганаандашье хоро хэжэ шадахагүйбди. Бидэ ухаагаараа ямаршье элдэб зэбсэг, оньһон аргуудые хэжэ шадахабди, тэдэнэй туһаар нүсэгэн гараараа бүтээгдэхгүйе хэнэбди. Өөрынгөө бэе махабадаар хээзэшье номгон амитадай аймагта хабаатайбди.

Һүүлэй һүүлдэ бидэ хамтаран амидардаг амитадбди. Зон нүхэдтэйгөө нүхэсэлгүйгөөр, хүнэй илдам мийһэрэлгүйгөөр ажабайдалнай үргэлжэдөө зоболон. Ори гансаараа байхань тэсэшгүй болохо. Хүнүүдэй бэе бэеһээ дулдыдалга оршолоной байгуулбарин хуули. Ондоогоор хэлбэл, сүг хамта хүнүүдгүйгөөр юртэмсын жама еһоор бидэ байжа шадахагүйбди. Хэрбээ ямар нэгэн до-тоодын дутагдалһаа боложо, али нэгэн түгшүүрилтэ байдалдаа, аргагүй тэрэнһээ дулдыдадаг аха дүү хүн түрэлтэндөө дайсан болошобол, ажабайдалдаа жаргалтай тэнюун байдал олохооо найдахаар гээшэ гү? Жаргалтай түлхюүр гээшэмнай бэе бэеын барисаан, хани холбоон, нигүүлэхы сэдхэл, инаг дуран гээшые бэлэглэхэ ба абаха шадабари- иимэл ха юм хүн түрэлтэнэй нангин юртэмсэ. Хэрбээ ажамидаралайнгаа гол шэнжэнүүд дээрэ бодомжоолоо һаамнай, энэ баримта буришье тобойжо гараха. Юрэ амиды үлэхын тулада бэшэ, ажаһууын тулада толгой дээрэмнай хушалта хэрэгтэй, эдихэ хоол, нүхэд, бэшэнэй хүндэлэл, зөөри хогшол гээ мэтэ. Эдэ бүгэдые гансаараа олоно бэшэбди- үгы бэд даа, бидэ ехэнхи-

дээл бэшэнһээ дулдыданабди. Хэн нэгэмнай холын хүн зонгүй газарта гансаараа үлэг гэлэй. Хэршье хүсэтэй, элүүр ба эрдэмтэй тэрэ байг даа, жаргалтай хүсэд дүүрэн ажамидарал тэрэ эдлэхгүй. Хэрбээ хэн нэгэн гүн африкын джунгли соо ори гансаараа арьатадай дунда орошобол, тэрэ яаха гээшэб, ухаан ба мэхын аргаар тон дээрэн джунглин хаан болохо гү? Иимэ хүн нүхэдтэй байха гү? Алдар сууда хүртэхэ гү? Иимэ хүн өөрынгөө хүсэлөөр герой болохо гү? Эдэ бүхы асуудалнуудта, би һанахадаа, һэжэглэнгүй, үгы!- гэжэ байнаб, юундэб гэхэдэ, эдэ бүгэдэ бэшэ зонүүдтай холбоо барисаагаар үгтэнэ ха юм. Залуу, элүүр, хүсэтэй байха хаһадаа намда хэншье хэрэггүй, хэнһээшье би дулдыдахагүйб гэнэн һанал заримдаа гаража болохо, зүгөөр энэмнай эндүүрэл даа. Хүн лэ байһан хойноо һодо шиираг, тон һайн үедэшые хүндэ нүхэд хэрэгтэй. Тиймэ бээ? Хүнэй хүгшэрхэ бүри энэ буришье һаа мэдэрмээр. Намайешье һаа абаад үзээл, жараяа дабаһан Далай лама хүгшэрхын далайн хүрээжэ ерэһыень мэдэржэ эхилбэ. Үһэнэй сайхань түргэдэнэ, үбдэгүүдни шархиржа, бодохо һуухамнишье хүндэжэн болобо. Хүгшэрхэ бүрээ хүнэй туһада хэрэгтэй болонобди. Иимэл ха юм даа хүн түрэлтэнэй хуби заяан.

Нэгэ үгөөр хэлэхэдэ, үдэр бүри маанадтаяа харилсажа байдаг хүршэ хүбөө хүнүүднай манай баяр баясхаланай, аза талаанай, һүр бадаралгымнай һүлдэ, зулань болоно. һайса ажаглажа үзөө һаатнай, хүсэтэй һанал бодолнай, ургаһаа тэгулһэн эрмэлзлэнэй бэшэнтэй сүг үгэ нэгэдэн хүдэлһэнһөөмнай дулдыдана гэжэ элихэн болохо. Энэ лаб сохомтой. Мүн энээн шэнги Буддын нургаал дагагшын боди мурэй үндэр тэдэдын туйлалтанууд бэшэнтэй харилсан дагалсахаһаа дулдыдана. Тэрэнһээ байтагай, Буддын энэрилтэ хэрэг үйлэнүүдэй боди мурөө орожо дүүрэн бээлүүлэгдэхэдэ, эхэ зургаан зүйл хамаг амитадай һайнда зорюулагдаһан тэдэндэл үзэгдэхэ. Хэрбээ ши хэршье хара амяа хараһан бай, хэрбээ гансал өөрынгөө хара аминай жаргал, һайн байдал, аза талаан тухай оролдоод, бэшэн тухай угтаашье һаналаа табинагүйш-эдэ бүгэдэ гансал бэшэнэй туһаар бүтээгдэхэ. Муушье ябадал үйлэдэхэ гээ һаа, бэшэ хүнэй туһагүйгөөр хэгдэхгүй. Жэшэнь, мэхэлхэ гээ һаа, мэхэлэгдэхэ хүн хэрэгтэй.

Манай ажабайдалай бүхы үйлэ хэрэгүүд ондоо хүнүүдэй хуби заяантай таһаршагүй үлхөө холбоотой хэн тула хүнэй өөрөө бээ абаад алхамшье хэхэн бэрхэтэй. һайншье, муушье үдэр буриимнай үйлэ хэрэгүүд ондоо хүнүүдэй хабаадалгагүйгөөр ехэнхидээ ухаандамнай орохогүй шэнгээр еһоороол һанагдаха. Бэшэ-нэйл хабаадалгатайгаар, хэрбээ энэл байдалдамнай хэрэгтэй юм һаань, бидэ мүнгэшье олохо аргатайбди. Энээн шэнги ондоо хүнүүдэй байһан ушарһаа хэнииб даа СМИ (үргэн мэдээсэл) алдаршуулхашье, муушалхашье аргатай. Өөрөө гансаараа байгаад, хэдышье шангаар хашхара, алдар, магтаал, гутамшаг зутаралшье өөртөө хашхаржа олохогүйш. Ехэдээл һаа, олоһон юмэншни- хоолойноо сууряа дуулаха.

Энэ хоорондын үлхөө холбоон харилсаан Эхэ юртэмсын бата бэхи гол хуули заршам. Хамтаран ажамидардаг ганса үндэр түрэлтэ бүлэгүүд бэшэ, ямаршье хуули, шажан гү, али эрдэм мэдэнгүй гансал үлхөө холбоо барисаага доторойноо мэдэрэлэр хүтэлэгдэжэ, хамтаран амидардаг олон янзын багахан хорхой шумуулнууд. Бодото юртэмсын тон нарии-

хан хэмжээнэй үзэгдэлнүүд баһал бэе бэеһээ дулдыдалгаар хүтэлэгдэнэ. Бүхы гаһар һонинуудай (феномены) байдагынь манай ажаһуудаг газар бүмбэрсэгһөө эхилээд, океан далайнууд, үүлэнүүд, маниие тойроод байһан ой модод, ургамал, сээсүүд хүрэтэрөө тон нариихан элшэ хүсэнэй урасхалһаа дулдыдадаг. Тэдэнэй бэе бээдэ хэрэгтэй холбоо харилсаагүйгөөр тэдэ муудаһаар муудаад, үгы болошодог.

МАНАЙ ЭНЭРХЫ СЭДХЭЛЭЙ ЭРИЛТЭ

Амидархымнай гол зорилго юун бэ? Тэрээн тухай манай һанаа, һанаашьегүй һаамнай, үдэр буриимнай байдалда энэ гол асуудал гаражал байдаг. Манай амидаралай зорилго жаргалтай ажаһууха гэжэ мэдэрнэб. Хүн бүхэн мундэлхэ саһаа эхилээд, зоболоний бэшэ, жаргалтай байхые хүсэдэг. Энээндэ идеологииншье, эрдэмэйшье, социальна эрхэ нүхэсэлэйшье нүлөө байхагүй. Бүхыгөөрөөл бидэ сэдхэлээ хананги байхаа жүрөөдэдэгбди.

Тоогүй олон галактикануудтай, планетэнүүдтэй, мүшэдтэй замби түбидэ ондоо бүри гүнзэгы удха энэ-эндэ бии юм гү, мэдэнгүйб, зүгөөр газар дээрэ амидарһан бидэ ажабайдалаа жаргалтай болгохо зорилго урдаа табиданай тон эли. Бидэ ямар бэ даа хэмэл зэбсэг байгуулгатай амитад бэшэбди. Бидэ юрын бодос бэшэбди, манда мэдэрэл ба гуниглал байха. Бидэ хэрбээ оньһото машина байгаа гээшэ һаа, ондоо машина-нууд маниие зоболонһоо аршалжа, манай бүхы эрилтые хангажа байха һэн. Теэд манда эд зөөриин хангалта багадаа. Хогшол зөөри ямаршье һайхан, хэдышье үнэтэй сэнтэй байг, манда хэнэйб даа, дуратай байха мэдэрэлын түүрүлхгүй. Манда үшөө дээгүүр ямар бэ даа гүнзэгы удхатай юмэн хэрэгтэй- энээниие хүнэй хани барисаан гээ. Хэрбээ хүнэй хани барисаан гү, али энэрил байгаа гээшэ һаа, манда байһан бүхы зөөри хэрэглэгдэжэ, һайхан дүн асарха. Хүнэй энэрилгүйгөөр ганса хогшол зөөри манай эрилтэ хангахагүй, тэдэ жаргал гү, али сэдхэлэй амар асархагүй. Нэгэ үгөөр, хүнэй энэрилгүйгөөр зөөри зөөшэ түбэг ушаруулдаг. Хэмнайшье дурлаха эрилтэһээ сүлөөгөөр түрэдэггүйеи оберонбди. Мүнөөнэй зарим һанал бодолой һургуулинүүд баталхаа хэдэдэгшые һаань, хүнүүд физическэ объектүүд бэшэ ха юм.

Юундэ инаг дуран, бэшэндэ һанаагаа зоболго манда тон ехэ жаргал асардаг юм? Эсэсэй эсэстэ тайлбарилха баримта хадаа манай юртэмсэ хамаһаа ехээр эдээниие сэгнэдэг. Хэршье шадабаритай ба дүршэлтэй хүн байгааһые һаа, ори гансаараа амидаржа шадахагүй. Ажабайдалайнгаа тон шадалтай хаһадаа хэршье шуран бэрхэ, хэнһээшье дулдыдахагүй шэнгээр өөрыгөө мэдэрбэшье, үбдэхэдөө, үхибүүн наһандаа, үтэлхэдөө бэшэ зоний туһаһаа дулдыдангибди. Ажабайдалдамнай хүнэй хани халуун дуран ба энэрил ажа туһалдаг бэ гэжэ ажаглаад үзэе.

Манай үзэлнүүд зүршэлдэжэ болохо, гансал юмэндэ бидэ үзэлөө тааралдахабди, хүн бүхэмнай манай түрэлхидһөө түрэнһэн. Түрэлхиднай үхибүүтэй болохоо шиидээ. Иимэ шиидхэбэри энэрхы сэдхэл ба харюусалгада үндэлдэг. Үхибүүнэй өөрыгөө анхарха аргагүй үедэнь түрэлхидэй хүүгэн тухайгаа оролдохо, хайрлан анхарха уялга ехэ удхатай. Тиймэһээ хүрэнгын бүридэлгэ манай түрэлхидэй дурлалгүйгөөр бүтэхгүй.

Борлой БОЛТОВ оршуулба.

(Үргэлжэлэнь удаахи дуаарта).
(Agatolon.ru Дунгар энэрилтэ амидарал сайтһаа абаба).

**ДОБЫН ДОЛООН ХУБҮҮД**

(поэмэ)

Георгий ДАШАБЫЛОВ

1.

Зунай хайндэр -
 нур харбаанай хүүлээр нэн гү,
 Үгышье наа,
 Үбнэ хурялгын урда тээ
 Ами зааха абажа,
 Амархан сүлөөтэй сагта
 нэн гү -
 Намжаа уужам Бурядай
 Наруулихан Ушхайтада
 Нажарай нэгэл үдэр
 Болзолдоодшые бэшэ аад,
 Багын эжэл нүхэд
 Уулзашоод гэнтэ
 Урмашахан, хүхиэн гэжэ.
 Сугларшоод эдэнэр
 Согтой ярилдана.
 Ушхайтын гудамжаар
 Удахан алхална.
 Хэнэй хаанаһаа ерэһые,
 Хэнэй хэн болоһые,
 Хэнэй юу хэдэгые,
 Хэнэй хаана ябадагые
 Хэлсэнгүй тухайлаашые

наа,
 Хөөрэлдэхэ, зугаалха нонин.
 Угаа ехэ, утал даа.
 Иггэжэ уулзаханшые дахин
 Хэзээ юм даа?
 Ушхайтаһаа баруун урагша,
 Уһа гараад холо бэшэ,
 Гурбахан модоной газарта
 Гушан дүрбэн ондо
 Добо гэжэ нутагта
 Долоон хубүүд
 Түрөө бэлэй нэн гүбди?!
 Нэгэ горхоной уһа уужа,
 Утаа утаагаа харалсан нуужа,
 Тэрэ дайнай жэлнүүдтэ
 Эрэ хүниие нэлгэнэн,
 Анзаһанай хойно эхэтээ
 Алин тухай эсэһэн,
 Хабарай хара халхинда
 Хашараг, буруу адуулһан,
 Добо нутагтай

Долоон хүйхэр гэлсүүлһэн
 Долоон хубүүд бэлэйлди!
 ...Уһа мүнэнэхидэл бэшэ,
 Уладай уулзалга тад ондоо.
 Хаданүүд золгодог бэшэ,
 Хүнүүд уулзадаг нэгэ тээ.
 Таняшагүй болоод
 заримашуул
 Томоотойхон үнгэрдэг.
 Яахашые аргагүйдөө
 нүгөөдүүл
 Ябууд гараа үгэдэг.
 Уладай уулзалга олон
 ондоо:

Уугаадшые, дуулаадшые,
 Уйлаадшые, хүхээдшые,
 Абяа аниргүй нуугаадшые,
 Аяа мэдэн жаргаадшые
 Тарадаг, хачасадаг,
 Таһархагүйгөөр ханилдаг...
 -Добоёо мэнэ ошоожо,
 Дороһоонь махая!
 Булагаа тойрожа,
 Буусаяа харая!
 Добын хубүүд
 Дорохоноо хэлсэбэ.
 Машина бэдэрээд нэгэниинь,
 Магазин шэглээд нүгөөдөн
 Долоон тээшэ гүйлдэбэ
 Долоон хубүүд.

2.

Зунай талын харгыгаар
 Зуралзана машина.
 Доһолсо татана дуугаа
 Долоон хубүүд...
 Добо нууриной бууса
 Халалагдаһаар үнинэй гэжэ
 Тэдэнэр мэдэнхэйш наа,
 Түрэл газартаа буужа,
 Түргэн ошобод долоолон.
 ...Хооһон добо. Хон-жэн.
 Тойроод аалин.
 Хаанашыеб холо,

Хурьгад голой шугыда
 Хүхы гэнтэ донгодобо.
 Халалагдаһан торюун
 нэмжээн

Харагдана хубүүдтэ.
 Халахай, зүлгэ ногоон
 ханагдана хубүүдтэ.
 Хайшааш хара:
 Хул дороһоо эхилнэ
 Халалагдаһан тала —
 Хайшааш зэлэтэнэ,
 Нэмжээ айлай нуурида
 Нэгэһэншые сэргэ үгы.
 Сэлгээхэн байна.
 нэбшээхэн наадана.
 Хаана гээшэб? Үгы.
 Хара мянган хараасгай,
 Шууяатай, хүүеэтэй
 Сэлгээн хүйхю Добомнай.
 Замхаа гү, иигээд яагааб
 Суурян мэтээр наһамнай?
 Шэрүүхэн хуби заяагаа
 Шэниисын залаа эхилээ гү?
 Магад, түрэл газарай
 Мянган уршалаагаар
 Манай нюур хээлэгдэн,
 Мартагдахан гү эхимнай?
 Шэжэм утаһадаа
 Шэнхинүүлэн,
 Долоон хубүүдэй
 Долоон хүшөө шэнгээр
 Добо дээрэ нууна
 Долоон булад бахана...

3.

Буруу, тугал адуулһан
 Булган манай Добо!
 Хабарай халхяар амилһан
 Хангай элһэн Добо!
 Добо — бүмбэрсэг дэлхэйһээ
 Долоон тээшэ
 Дондорһон
 Долоон хубүүдэйш
 Долоон хуби заяан.
 Үлдэһэн даараһан сагые
 Үзэхэ гү үхибүүднай?
 Хатуу тэрэ жэлые
 Хараха гү үхибүүднай?
 Баабайнарай саарһа

элыгээһэн

Баруунай зүг хүртэйл нэн.
 Абгай, эжынэрэй шэшэрүүлһэн
 Адхаар нөлбоһон гашуун нэн.
 Добо нутагтай
 Доһолдог бэлэйш!
 Улаабхиһан дэлхэйдэл
 Уняртадаг бэлэйш!
 ...Дорохоноо ханаа алдаад,
 Долоон хубүүд
 Зүлгэ ногоон дээрэ
 Зэргэлэн эбтэй нуужа,
 Мүшэтэй архиин дээжэ
 Мүргэлдүүлэн уужа,
 Нютаг нугаяа шэртэжэ,
 Нюдэнэй нөлбоһо унагаажа
 Долоолуулан
 Дорюунууд.

Багынхидаал
 Бэе бэе нэрлэлсэнэ.
 Баабайнар боложо,
 Барбайлдаашые наа,
 Барилдаад үзэнэ.
 Халалагдаһан газар дээгүүр
 Харайлдаад ерэнэ.
 Шубуу шонхор
 Шулуудаад абана...
 Сэдьхэл зүрхээ нээжэ,
 Сэхээ хэлсэн нууха,
 нара, жэлнүүдые тооложо,
 нанан, нанан уярха
 Хүнэйхиһээ дутуугүй
 Хубүүдтэ нонин бии.
 Бага наһан!
 Ойро зуураханш бусаад,
 Энэ түрэл нугаар
 Ээрэмшээн гүйжэ гарыш!
 Добо нутагтай
 Долоон хүйхэр гэлсүүлһэн
 Долоон хубүүд,
 Дорюун томо хүнүүд
 Добоодоо ерээл —харыш!
 Мартагдашагүй,
 Дабтагдашагүй
 Балшар уеын зурагуудые
 Бидэнэй урда харуу

4.

...Хурьгад голнай,
 Хурдан гүйдэлөө табиһадаа,
 нэбхээн уулын
 нэрюухэн нэбшээ асараад,

Халаахайтай, зүлгэтэй
 Хангал Добымнай
 Хаялгаар шааяһаар
 Харайдаг бэлэйш
 Хэжэнгэдээ.

Сэгээн хуһан тужамнай
 Сэнхир манаар хүльбэрэн,
 Сагаан хоёр нуурнай
 Далай мэтээр сайбалзан,
 Эльгэн тала Бургаастай
 Унаган шэнгээр хотолзон,
 Элһэн улаан Добомнай
 Эмнидэг бэлэй галаараа.
 Хаанашыеб нэгэ тээ,
 Хандагайтада хэбэртэй
 Манаанай хонхо
 Манажа нойрыеш жэнгирхэ.
 Ногоонной буха
 Нобшоржол хээшэш ябаһанаа,
 Бүрхир бүрхирһөөр
 Бүхэли һүниие тэшхээхэ.
 Хотонной нохойнуудай
 Юушьеб абыархан,
 һаб-һоб хусахадань,
 Уухилалдаһан үнеэд
 Уянгатайгаар үүгэнэхэ.
 Залаатын оройгоор
 Залираагүй сагаан толон
 Харанхые үрэхин,
 Харайжа ДобоDOMнай ерэхэ.

5.

Бабуухай дарханай
 Халюухай хутагаар
 Мүлигдэһэн шэнги
 Мүнсэгэрхэн Добо.
 Хайшааш хара:
 Хул дороһоо эхилнэ
 Халюун тала —
 Хайшааш зэлэтэнэ.
 Дүрбэн зүг тээшэ
 Гүрбэн ошоһон харгынууд
 Холын сэнхир руу
 Хотирһоор арилна.
 Туруунай хурсые
 Туршаһан унагахад
 Тэргын хажуугаар
 Тэшэгэнэсэ урилдана.
 Добымнай тойроод —
 Бүмбэрсэг дэлхэйл даа.
 Добоһоомнай үлүү, ондоо
 Нютаг бии юм аал?
 Добомнай хүүеэтэй,
 Добомнай шууяатай.
 һайхан баруун хаялгадаһан
 һаалиин гүртэ сууриатай
 Үүрээр бодоод гүйлдэһэн
 Үнеэшэдэй абяан...
 Үбһэндэ ошохоёо яараһан
 һамгадай шууяан...
 Үдэһын наранаар
 Унайн гашуун утаан...
 һүнэй олон машинын
 хүртэй жэгдэ дүүеэн...
 Добомнай шууяатай,
 Добомнай хүүеэтэй.

6.

Добын хубүүд гэжэ
 Долоон хүйхэрнүүд
 Барилдаад орхибол,
 Мүхөөгөө үгтөөгүй
 Булигдаад байбал,
 Үһөөгөө мартаагүй
 Долоон хүйхэр,
 Долоон хубүүд.
 Шашан гэбэл түргээн
 Шүлһээ һайрадаг Олоони.
 Шаариг шэнги солбохон
 Шаб шара Дагбаани.
 Хоёр нюдээ хюрыдаг
 Хоршогор нарин Тиимхэ.
 Хамсы шаман зандардаг
 Ама бардам Замбюудха.
 Баабхай шэдэжэ маярдаг
 Барбагар бүдүүн Лубсанхай.
 Шүдөө хабиран нэтердэг
 Шүрдэгэр хара Сэдэбхэй.
 Үргэн долобо, дэржэгэнүүр
 Шүрэн-Ондог хубүүн.
 Добын унагад гэжэ
 Долоон хүйхэрнүүд.
 Добоодоо ханаха байха
 Добомнай хубүүд —
 Эжынэрэй урда хараха
 Эрэ хүнүүд.

7.

Халуу үшөө шатаадүй,
 Шүүдэр үшөө хатаадүй.
 Элһэн улаан добо.
 Жэргэмэл хонходобо.



Зураг дээрэ: (зүүн гарһаа) Гена Галданов,
 Гоша Дашабылов,
 Сангажаб Санжимитыпов. Ушхайта. 1956 он.

Долоон хубүүдэй
 Добоодоо хэдэг нааданхай —
 Жэгдэхэн газарта
 Жэрытэр табиһан баабхай...
 Хоёр анги боложо,
 Хоорондоо тулалдана.
 Наншалдахаһаа наана

боложо,

Наадана, арсалдана.
 Хас тамга зүүхэ
 Хүн олдожо үгэнэгүй.
 Табан хушуу зүүхэ
 Баран дуратай аргагүй.
 «Дайсад» муудана,
 «Манайхин» дуулана:
 «Уһан шулуун тээрмэ,
 Ороһон, шамайе яагшааб?!
 Улаан Армиин сэрэгшэд,
 Фашист, шамайе яагшааб?!
 ...Яһан баабхай
 Яһала мухарина.
 Долоон хубүүднай
 Доло мэргэлнэ.
 «Мэнэ хиргахаб» — гээд,
 Мэгдэнэ Олоони.
 Хара тооһо хүдэлгөөд,
 «Харыш!» — гэнэ Дагбаани.
 Шагаажа, шагаажа Лубсанхай
 Саанаханань буулгана.
 Шүдээ зууһан Сэдэбхэй
 Шортоо дэмы алдана.
 Бултыень хамажархихаар
 Ашалан Замбюудха
 Алгад шэдээд нөлбожо,
 Ама алдан дэбһэнэ.
 Хоёр нэгые унагаһан
 Хоршогорхон Тиимхэ
 Баабхайгаа һайрхажа,
 Замбюудхая үһэринэ,
 Шүрэн-Ондог
 Шэдэхэдээ мэргэн.
 Булхайлжа байгаад,
 Буляаха тооной
 Яһан олон баабхай
 Ябтална хажуудаа...

...Нашан хадада торожо,
 Нараншые жаргаба.
 Нүүдэр ута боложо,
 Шүүдэр шиг унаба.
 Бэлшээрһээ үнеэдүүд
 Мөөрһөөр ерэнэ.
 Шабхуур бариһан эжынууд
 Хубүүдээ бэдэрнэ.
 Олон үшөө баабхай
 Оножо шадаагүйдөө,
 «Хас тамгатаниие»
 Хамха сохёогүйдөө,
 Добымнай
 Долоон хубүүд
 Халаглаһаар зосоогоо
 Харина гэр гэртээ —
 Абгай, эжынэртэй
 Араһаа туулганхай...

Арсалдаан болоно.
 Хара малаан гү?
 Дэжэдэй сагаан гү?
 ...Шуһан улаан нюдэд
 Шуналтайгаар уулзаба.
 Яһан хатуу эбэрнүүд
 Яс гэн хабирба.
 Нүрэгэй удамарша болохонь
 Нүрхэй хүшэрхэн.
 Нүртэй алдар олохонь
 Хүнгэн бэшэхэн.
 Хүхэ ногоонной шэмые
 Хүдэр хүлнүүд харуулаг!
 Хүнхэр талын хүсые
 Хүзүүн гээшэ мэдүүлэг!
 Шуһан, хөөһэн сахариглан,
 Шуухирна аманһаань.
 Тооһон, шорой үрхирэн,
 Тортоглоно хойноһоонь.
 Долоон хубүүд баяртай,
 Дор амияа татанхай.
 Олоони, Замбюудха, Дагбаани
 Одоо нэгэ һаналтай:
 «Шарлуугай Хара Малаан
 Шадалаар юундэ дуталтайб?
 Дэжэдэй ахир Сагааниие
 Дэбһээд, олоёд хаяха.
 Хуужагар үмхи эбэрыень
 Хухалаад мэнэ орхихо».
 Шүрэн-Ондог, Лубсанхай,
 Шэмээгүй һуһан Сэдэбхэй
 Эгсэ хүрэн бодобо,
 Энгэрдэхээ оробо:
 «Дэжэдэйхи диилдэхэ гэжэ гү?
 Дэмы худал хөөрөөн.
 Хайшаагаар мүргэлдэнэб,
 Хараһан һайт түрүүн.
 Ажалшын бухануудые
 Алахаһаа наагуур болоол,
 Хара Малаан бурууханиие
 Хабиргадаад һая орхёол».
 Зургаанай арсалдаа шагнаһан
 Заахан Тиимхэ бодобо:
 «Байзагты даа, хубүүд,
 Байлдааншые дүүрээдүй.
 Хара Малаантай хүшэтэй,
 Харыт даа — яданагүй.
 Дэжэдэй сагаан шэртэһэтэй,
 Дэбһүүлхээ байнагүй.
 Хүлээн, хүлээн байтар
 Хүшэтэйн тодорхо.
 Үзэн харан байтар
 Үнэниинь тодорхо».
 Үхибүүд шууялдажа,
 «Үгы, үгы» гэлдэбэ.
 Буханууд шуухиржа,
 Бодон унан мүргэлдэбэ.
 Хара Сагаан хоёрой
 Хабиралдаханшые гээшэнь.
 Үнэһэ, тооһо шоройн
 Үрхирхэшые гээшэнь.
 Харан гэнэй гэнтэ
 Ханшараа ёборуулһан
 Хара Малаан бүрхираад,
 Харайшаба саашаа...
 Бухынгаа һалаһанда
 Булхайлнагүй Олоони.
 Зааха ханаа алдана
 Замбюудха, Дагбаани.
 «һалаа Малаан» гэлдэн,
 һархайлдана бэшэниинь.
 Бухын хонхосог соо
 Барилдаадшые абана,
 Унагадай тооһон соо
 Урилдаадшые туршана
 Добымнай
 Долоон хубүүд.

(Үргэлжэлэлын хожом гараха).



ЗОНОЙ ХҮН ЮМ ҺЭН

Мүнхэ дурасхаалда

(Үргэлжэлэл. Эхинийн урдахи дугаарта).

Сэрэгэй албанда хоёр зон ябахдаа ехэ амар байһан юм. Нүхэрэйнгөө мүр түшэхэ сагууд боложол байгша һэн. Хүндэ ушарай болоошье хаань, бэе бээ харалсахааа эхилээд, хээрэ холо ябаад, хубсаһа унтарияа һэлгэхэ, полевой күхниһаа эдэе хоолоо тааруулжа абаха мэтын жэжэ божошье һаа, амидаралда хабаатай нарин асуудалнууд гаражал байдаг һэн. Харин хөөрэлдэхэ юмэннай гансал театрай ажабайдал, наадажа үрдиһэн зүжэгүүднай бологшо һэн. Жэл соо сугтаа хүдэлжэ үрдиһэн бэлиг түгэлдэр театрай үндэһэн һуури табигшад болон сугтаа дээдэ һургуулида һураһан хүхэд тухайгаа, тэдэмнай ямар рольнуудые хэр урагшатай наадажа байна хаб гэхэ мэтһээ эхилээд хөөрэлдэхэ, һаналаараа хубаалдаха юмэннай барагдашагүй олон байгаа. Театр ходо Москва ошожо байдаг бэшэ ха юм даа. Москвада үнгэргэгдэһэн гастрольдо хабадажа, гүрэнэймнай урдаа хараха Малый театрай тайзан дээрэ ородой агууехэ зүжэгшэдэй харагшадтаа бэлиг шадабаряараа хубаалдаһан, тэдэнэй амилһан агаараар амилжа наадаха хубитай байһаннай залуу ябаһан бидэндэ үльгэр мэтээр үзэгдэжэ, аргагүй дулаахан мэдэрэл сэдхэл соомнай үлөөһэн юм. Илангаяа агууехэ зүжэгшэн Игорь Ильинскийн гримёрко соо грим хэжэ, зүжэгтөө бэлдэжэ һуухада, залуу зүжэгшэдтэ гаихалтайл байһан юм.

Али нэгэ даабаряар, оройдол үдэрэй хугасаада, Чимидтээ иишэ тиишээ таһаржа ябаашье һаа, үдэшлэн уулзахадаа, удаан уулзаагүй зон шэнги аргагүй дулааханаар үдэрэйнгөө һони хөөрэлдэжэ, хубаалдажа һуугша бэлэйбди. Һайн зантай хүн хаанашье ябахдаа, сагай байдалай хэды хубилаашье һаа, ондоо болодоггүй, зон нүхэдтээ харилсадаг гуримаа алдангүй, тэрэл шэгээрэ харилсажа ябадаг гэжэ тон үнэн. Чимит Дарижапович иимэл хүнүүдэй нэгэн байхаһаа гадна ямар олон нүхэдтэй байгаа гээшэб! Ганса Буряад орон нотагтаа бэшэ, Монгол орондошье нүхэдын олон байһан юм. 2004 оной орой намар Монгол ороной ниислэл Улаанбаатар хотодо үнгэргэгдэһэн театрай олон улсай фестивалда хабаадаха ошоходомнай: "Чимит ерээ гү?", - гэжэ монголой

театрай зүжэгшэдһөө эхилээд, ажалшад хүрэтэрөө асуугаад, хүлээгдээгүй уйдхартай мэдээсэл гэнтэ дуулахадаа, ухаа алдажа, ямар ехэ гашуудалда абтаа гээшэб. "Һайн нүхэртэй байхын тулада өөрөө һайн нүхэр бай", - гэжэ арад зоноймнай дунда хэлсэдэг онһон үгэ, олон нүхэдэйнгөө дунда эрхим һайн нүхэрын боложо ябаха буянтай байһан Чимидтэ тон сэхэ хабаатай.

Владивосток хотодо театрай дээдэ һургуулида һуража ябахдаа, хүдөөгэй хүбүүд, басагадта ехэл һонин байгша һэн. Артистын орёо мэргэжэл шэлэһэн хори һайса гаран залуушуул Буряад оронойнгоо аймаг бүхэнһөө гэхээр зон нэгэ ехэ бүлэ мэтэ хамта һуража, эбтэй эетэй ябаабди. Чимидтэй нэгэ таһалга соо С.Хажитов, А.Ермошкин, Л.Манханов болон Д.Сультимов гэшэд хамта байхадаа, хамагаа хөөрэлдэжэ, үглөөһөө үдэшэ болотор сүлөөгүй һуража, ехэл дулааханаар харилсажа ябагша бэлэйбди. Чимиднай найдабаритайгаараа һара соо хооллохо эдэе хоолойнгоо мүнгэ барижа, нарин нягтаар тааруулжа хубаагаад, һара соогоо хүргэдэг һэн. Һайндэрэй болоходо, комната соогоо суглаа хээд, хооллохо мүнгэнһөө

урьһаар абажа, һайндэртэ хэрэглэдэг байгаабди. Чимиднай ехэ дурагүйгөөр: "Нютагһаа холо ябаһан зон мүнгэнэйнгөө дууһахада юугэ эдижэ ябаха зонбибди?", - гэжэ һанаагаа зобожо хэлээшье һаа, шийд-хэбэриемнай дэмжэдэг һэн. Гурбадахи күрсда һуража ябахдаа, Чимиднай яхад яһанай Татьяна басагыя хөөршөөгөөд, хани халуунаар нүхэсэжэ эхилээд һэн. Татьяна басаган мүн лэ манай дээдэ һургуулида бидэнһээ нэгэ анги доогуур һуража ябаһан юм. Чимиднай дээдэ һургуулияа улаан дипломтой дүүргэһэнэйнгээ һүүлээр Татьянатай гэр бүлэ боложо, хуби заяагаа холбоод, ан-бун түбхинэжэ һуубад. Хоёр хөөрхэн басагадтай болоо һэн. Мүнөө Якутск хотодо багшын ажал эрхилжэ ябаһан ехэ басаган Надиһаань гараһан Дмитрий хүбүүн томо боложо, хамагаа хэжэ, үбгэн абаяа дуряжа, урагшаа һанаатай хүн боложо ябана гэжэ дуулаад, ехэтэ баясадагби. Бага басаган Майһаань гараһан хүбүүхэн гурба һаһатай болонхой, мүн лэ Якутск хотодо эхэ, эсэгэтээ амидардаг.

Арадаймнай дээжэ хүбүүдэй нэгэн болохо Буряадай арадай артист, Буряадай гүрэнэй шангай лауреат Чимит Дарижапович

Ринчинов мэндэ ябаа һаа, жара һаһанайнгаа дабаан дээрэ жаргажа ябаха һэн. Теэд... Дан лэ эртэ, зохёохы һаһанайнгаа түлэг дунда алтан дэлхэйһээ халин ошоһониинь харамтай байдаг.

Ажабайдалай түргэн урасхал дунда, олон тоото он жэлнүүдэй ходорон үнгэрөөшье һаань, Чимит нүхэрэймни үри һадаһад ажабайдалдаа урагшатай, ам-

жалта түгэс ябажа, Буряад орон нютагһаа эшэ үндэһэтэйбди гэжэ эсэгийнгээ аруун сэбэр нэрыень дээрэ үргэн наринаар сахижа, доодо үедөө залгуулан дамжуулжа ябаха гэжэ ехэтэ найданаб. Мүн арад зоноймнай сэдхэл зүрхэндэ гэрэлтэ дурасхаалын хэтын хэтэдэ мүнхэрэн үлэһэниинь дамжаггүйл.

Доржо СУЛЬТИМОВ.



1976 он.
Д.Сультимов,
Ч.Ринчинов



Н.Токуренова (Пиглай)
Ч.Ринчинов (Һорний) хоёр
«Будамшуу» зүжэгтэ



Димка ашатаяа

ХҮГШЭД ЮУНДЭ НААДАНДА ОРОНОГҮЙБ?

Бидэ һаһатайшье һаа, дуу хүгжэмдэ дуратайбди. Залуудаа миин суглархадаашье, ниитын уран һайханай урилдаандашье, һайса дуулалдаһан, бүжэглэһэншье зон ха юмбибди. Дуун хүниие шэмэглэдэг, сэдхэлыемнай сэлмээдэг. Улаан-Үдэдэмнай гоё гоё концертнүүд боложол байдаг. Классика. Д.Линховоной ябуулдаг концертнүүдтэ дуратайбди. Арадай инструментнүүдэй концертнүүд: эрдэни ятага, уран хуур, арадай дуунууд мүн лэ хужарламаар.

Мүнөө болоод пенси абадаг зон хадаа хаа-яа концерт нааданда орохо аргатайбди. Теэд нэгэл юмэн манай һаһанда тааранагүй. Гоё һайхан хоолойтой дуушаниие шагнаха, удхыень ойлгохо гэхэдэһни, тэрэ хүгжэмэй элдэб зэбсэгүүд тас-няс гээд лэ, наяраад түерөөд лэ, дуушанай абяае түрээд лэ, байшагүй юмэн болодог. Концертын хахадыень шагнаад, дүйрэн хүн шэнги болоод гаража ошолтой

байдаг. Манай эндэхи урдаа хараха дуушад Ага гастролёор ошоо гэжэ дуулаад, нүхэдтөө хонходобоб. Тиихэдэмни «үсгэлдэр нэгэмнай - Агада хараад, шанга наярнаһаань толгоймни үбдэшөө гэхэдэнь, зүрхэ алдаад, ошоогүйб» гэбэ. Тархиһе даа, залуушуул хүгшэдые ойлгохогүй байнал даа гэжэ һанааб. Тиигээд хүгшэд концерт нааданда ябаха дурагүй боложо байна ха. Маанадаар хүн дутаха

үгыл юм ааб даа. Теэд алин бэ дүмэхэ нигүүлэхы сэдхэлнай. Эндэ дуушад гэмтэй бэшэ. Концерт наада ханган ябуулагшад «Бидэ эндэбди, ажаллаа хэжэ байнабди» гэжэ харуулна гү даа?

Түрэ найрташье хэмгүй шанга мүнөөнэй хүгжэм наярха. Зэргэлжэ һууһан үнинэй уулзаагүй хүнтээ ярилдажа, үгээ ойлголсохын аргагүй, миин таамаг дохид гээд лэ дүүргэхээр болодог. Хүнэй шэхэн хэды хэмжүүрэй абяа тогтоожо абаха ёһотой юм бэ? Хожомоо бултадаа дүлиинүүд, хашхаржа хөөрэлдэдэг болохо гүбди? Бүхы болоһон концерт шанга хүгжэмөөр таарамжагүй байдаггүй. Ошоошожол оперно театр соо болоһон Базыр Цырендашиевой концерт, «Байгал» театрай эмхидхэһэн "Эжыдээ" гэжэ

концерт, "Буряад үнэн" хэблэлэй үнгэргэһэн Ц.Ц.Дондогойн 80 жэлдэ зорюулһан үдэшэ ехэл зохид, намдуу гүнзэгы удхатай байгаа. Түрэлхи хэлээрэ хэлэһэн үгэнүүд ямар сэнтэй гээшэб! Бэлигтэй артистнар Должин Тангатова, Сэнгэ Ломбоевой уран һайхан үгэнүүд шэмээгүй зал соо дуулдажал байгаа, хүн зон сэдхэлээ хүдэлгэжэ шагнаа.

Тайзан дээрэһээ гараһан абяан гэшэ хүниие дарангүй, сэдхэл бодолыень сэлмээжэ, үндэр бодол түрүүлжэ байдаг һаа, сэнтэй гээд һанагшаб.

Галина ЕШИЖАМСОЕВА,
РСФСР-эй арадай
гэгээрэлэй отличник,
багша-методист.



Понедельник, 4

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'ДОБРОЕ УТРО', 'НОВОСТИ', 'ЖЕНСКИЙ ЖУРНАЛ'.

«РОССИЯ 1»

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'УТРО РОССИИ', 'ВЕСТИ-БУРЯТИЯ. УТРО'.

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'ДЕЛО Х. СЛЕДСТВИЕ ПРОДОЛЖАЕТСЯ', 'ВЕСТИ. ДЕЖУРНАЯ ЧАСТЬ'.

КУЛЬТУРА

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'ЕВРОНЬЮС', 'НАБЛЮДАТЕЛЬ', 'ЖИЗНЬ И СУДЬБА'.

ТНТ

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'КАПИТАН СКАРЛЕТ', 'УЛАН-УДЭ: ИНСТРУКЦИЯ'.

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'МЕЖДУ НАМИ', 'МУЗЕЙНЫЕ ТАЙНЫ', 'ВСЯ БУРЯТИЯ'.

ТИВИКОМ

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'ВКУСНО', 'В ТЕМЕ', 'ДОМАШНИЙ ЗООПАРК'.

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'ЗЕЛЕНый ОГУРЕЦ', '5 ИСТОРИЙ', 'КОЛДОВСКАЯ ЛЮБОВЬ'.

СТС

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'ГУФИ И ЕГО КОМАНДА', 'СКУБИ ДУ', 'ТАЙНА'.

НТВ

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'НТВ УТРОМ', 'ВОЗВРАЩЕНИЕ МУХТАРА', 'СЕГОДНЯ'.

5 КАНАЛ

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'ТЕ САМЫЕ МЮНХГАУЗЕНЬ', 'УТРО НА 5'.

Вторник, 5

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'ДОБРОЕ УТРО', 'НОВОСТИ', 'ЖЕНСКИЙ ЖУРНАЛ'.

«РОССИЯ 1»

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'УТРО РОССИИ', 'ВЕСТИ-БУРЯТИЯ. УТРО'.

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'СПОКОЙНОЙ НОЧИ, МАЛЫШИ!', 'ПРЯМОЙ ЭФИР'.

КУЛЬТУРА

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'ЕВРОНЬЮС', 'НАБЛЮДАТЕЛЬ', 'ЖИЗНЬ И СУДЬБА'.

ТНТ

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС', 'ПОГОДА'.

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС', 'УЛАН-УДЭ: ИНСТРУКЦИЯ'.

ТИВИКОМ

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'СЕРЕДИНА ЗЕМЛИ', 'ЗУРХАЙ'.

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'СЕРЕДИНА ЗЕМЛИ', 'КАК СКАЗАЛ ДЖИМ'.

СТС

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'ГУФИ И ЕГО КОМАНДА', 'СКУБИ ДУ', 'ТАЙНА'.

НТВ

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'НТВ УТРОМ', 'ВОЗВРАЩЕНИЕ МУХТАРА', 'СЕГОДНЯ'.

5 КАНАЛ

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'ТЕ САМЫЕ МЮНХГАУЗЕНЬ', 'УТРО НА 5'.

Среда, 6

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'ДОБРОЕ УТРО', 'НОВОСТИ', 'ЖЕНСКИЙ ЖУРНАЛ'.

«РОССИЯ 1»

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'УТРО РОССИИ', 'ВЕСТИ-БУРЯТИЯ. УТРО'.

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'ТОЧКА КИПЕНИЯ', 'СПОКОЙНОЙ НОЧИ, МАЛЫШИ!'.

КУЛЬТУРА

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'ЕВРОНЬЮС', 'НАБЛЮДАТЕЛЬ', 'ЖИЗНЬ И СУДЬБА'.

ТНТ

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС', 'ПОГОДА'.

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'МЕЖДУ НАМИ', 'ТОЧКА ЗРЕНИЯ'.

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'МЕЖДУ НАМИ', 'ТОЧКА ЗРЕНИЯ'.



Соёлой нонин

ЗОНДО БАЯР ЗУГАА АСАРХА ЭЖЫ ХУБҮҮН ХОЁРОЙ ЭГЭШЭГ ДУУНАЙ АЯЛГА



Согтын Должон

Шэнэхээннээ гарбалтай алдартуу дуушан Согтын Должон тэрэнэй хубуун Балдандоржын Бальжан хоёрой концерт-наадан Сагаан харын урда тээ – январин 26-27-до Н.Бестужевай нэрэмжэтэ ород драмын, Х.Намсараевай нэрэмжэтэ академическэ буряад драмын театруудта түрүүшынхэ үнгэргэгдэбэ.

Эдэнэй намтар тухай дахинаа тобохоноор хөөрөөл, таарамжатай ха гэжэ ханагдана.

Уг гарбалнай мүнөөнэй Забайкалийн хизаарай Бооржо хотоноо эхитэй. Абымнай түрэлхид Хүнхэртэ, эжымнай түрэл гарал Хара-Шэбэртэ ажаһуудаг байһан. Гэр бүлэдөө бидэ табан хүүгэдбди – гурбан басагад, хоёр хубүүд. Согто абамнай 85-тай, Долгор эжы – 77-той, бага хубүүнтэнэйдээ ажаһуудаг, арадай дуунуудые шагнаха, хаа-яа дуулаадшые туршаха дуратайнууд юм, – гэжэ Должон багша хөөрөөгөө эхилнэ.

Дунда хургуули дүүргэнэйнгээ хүүлээр Согтын Должон Хүхэ-Хотодохи Үбэр-Монголой соёлой болон искусствын университетэй утаар татажа дууладаг арадай дуунай факкультеттэ дүрбэн жэл соо нураһан байгаа. Үбэр-Монголой мэдээжэ дуушад Шулуун-Бата, Буяндэлгэр гэгшэд Должон хүүхэнэй багшанар байһан юм. Буяндэлгэр 1955 ондо Польшын ниислэл Варшава хотодо үнгэргэгдэн залуушуул болон оюутайда Бүхэдэлхэйн фестивалда хабаадахадаа, монгол арадай уртын дуу гүйсэдхэнэйнгөө түлөө алтан медальар шагнагдана алдартай.

Согтын Должон хургуулияа дүүргэнэйнгээ хүүлээр 25 жэлэй туршада түрэл Хүлэн-Бүйрэй искусствын институтта оюутадые арадай дуунда хургажа байна. Тэрэннээ гадуур Должон багша Хүлэн-Бүйрэй университетэй урилгаар тэндэ оюутадые арадай дуунда хургадаг. Арадай дуунуудые дуулахадаа, уг үндэһыень алдажа болохогүй, угайдхадаа, буряад арадай дуунай аяг маягыё олохо байһанинь хурагшадта эгээл шухала юм. Юуб гэбэл, буряад арадай дуунууд монгол арадай дуунууднаа илгарма ондоо ха юм даа гэжэ тэрэ хөөрэнэ. Арадай дуунуудые гүйсэдхэхэдөө, дуушад хоолойгоо хубилган гоёожо шадаха, хоолойдоо угалза шэрэхэ

арга шадабари хэжэ нураха ёһотой гэжэ дүршэлтэй багша заана. Тэрэ олон шабинартай. Мүнөө тэдэнэ бүхы Үбэр-Монгол соогуураа ажалладаг. Мэдээжэ дуушад Бабудоржын Сэсэгмаа, Бүтидэй Дондог-Сэрэн, Согтын Дашилаа Буряад орондо хүдэлдэг. Должонхой аха – Согтын Дабаа Улаан-Үдэ ерэнээр хэдэн жэл болонхой. Тэрэ гоёор дууладаг, найхан хоолойтой. “Мүнгэн сэргэ” гэжэ конкурсдо, “Нүүдэлшэдэй хоолой” гэжэ фестивалда амжалта-тайгаар хабаадаһан байгаа. Улаан-Үдын Үндэһэтэнэй 1-дэхи лицей интернатта нураад, Зүүн Сибириин соёлой ба искусствын академи дүүргэнэн Дашилаа тэрэнэй басаган юм. Дабагай бүлэ республикымнай ниислэлэй Борсоевой нэрэмжэтэ гудамжада “999” гэдэг бууза-баншын тогооной гэртэй, ан-бун ажаһуудаг юм байна.

Дуунай багша Должон Үбэр-Монголой эдын засагай ехэ хургуули дүүргэнэн бүхгалтер мэргэжэлтэй Балдандоржо хоёр 1987 ондо инаг дуранай охиндо абтажа, хуби заяагаа холбоһон байгаа. Балдандоржо Агын Буряадай тойрогой Зүдхэли нутагһаа гарбалтай нуури Бодонгууд угай хүн юм. Тэрэ угаа үһанда хаяагүй даа. Энэ үе соо Должон ехэ амжалта туйлаа. “Алтаргана-2004” гэнэн бүгэдэ буряадай фестивалда алтан медальар шагнагдана, “Үбэр-Монголой Хүдэлмэрийн Баатар” гэнэн үндэр нэрэ зэргэдэ хүртэнэн, Монголой соёлой габьяата ажал ябуулагша” болоһон байна. Эбтэй эетэй энэ бүлын Бальжан эдир бага наһандаа 2008 ондо Улаан-Үдэдэ болоһон “Алтарганын” нааданда хабаадахадаа, хүүгэдэй дунда арадай дуунай конкурсдо шалгаржа, алтан медальда хүртөө һэн. Мүнөө Бальжан Шанхайн искусствын университетэй 2-дохи курсда нурадаг.

Хоца Намсараевай нэрэмжэтэ буряад драмын академическэ театр соо үдэшын 6 сагта гэрэл унтаржа, хүндэ хүшэһын нээгдэхэдэ, тайзанай хоёр захаар ханжуулан мүнгэн хутага, хэтэ сахюур үзэхсэлэн гоёор, һүр жабхалантайгаар харагдана. Тайзанай ара талада татагдана хүшэгэ дээрэ “Эжы хубуун хоёрой эгэшэг дуунай аялга” гэжэ хуушан монголоор, буряадаар бэшээтэй.

Гоё найхан тэрлигтэй, тойрошо малгайтай 10 басагад тайзан дээрэ гаража, аяр холоһоо буһан айлшадһаа амар мэндэ хүргэбэ.

Ара талын оршон байдал үе-үе болоод лэ хубилжа байхадаа, Шэнэхээнэй нюдэ алдама үргэн тала дайдаар табан хушуу малай атарлан бэлшэхые, моритой хүнүүдэй ута гэгшын ургаараа эмниг дошхон мори-дые ургалхыень, атан тэмээ унаһан хүнүүдэй урилдахыё, Үбэр-Монголой элдэб хизаар нутагуудай үзэхсэлэн найхан байгааһыё хаража, сэдхэлээ ханабади. Ямар гоёб даа!

Хэбэд номхон Хэжэнгэнээ гарбалтай соёлой эдэбхитэн Сэсэг Шойдокова энэ үдэшыё хүтэлхэдөө, буряад, ород хэлэн дээрэ уран хурсаар хэлэжэ, концерт-нааданда абаһаар лэ амжалта олгоо гэжэ онсолон тэмдэглэлтэй.

“Байгал” театрай хүгжэмшэд Балдансэрэнгийн Баттүвшин, Галмандахын Баттулга гэгшэд дуушадые дэмжэжэ, лимбэ болон морин хуур дээрэ аялга ниилүүлэн наадаба.

Буряад арадай “Алтаргана” гэжэ дуугаар концерт нээгдэбэ. Суута дуушан Согтын Должон энэ дууе ямар гоёор, ямар һүр жабхалантайгаар гүйсэдхэжэ, сугларгшадта халуун



Должон аба эжытээ хамта

альга ташалгаар угтагдабаб даа.

Саашадаа Балдандоржын Бальжан тайзан дээрэ гарахадаа, “Абын захяа”, “Хинган голой булжуухай”, “Алтан шара наран” гэжэ гурбан дуу хойно хойноһоон нэгэ амяар дуулажа, сугларгшадтай магтаал найшаалда хүртэбэ. Эдэ дуунуудай үдхые залуу дуушан тобоймо хурсаар гаргажа шадаа гэжэ ханагдана.

Должонхой аха – Согтын Дабагай “Адуунһаа жүдхөөмэ ургаша”, “Хэрээтэйхэн хээр” гэжэ уянгата найхан арадай дуунуудые гүйсэдхэнэйнэ хүүлээр аха дүү хоёр “Саран хүхы” гэжэ дууе аялга ниилүүлэн эздэлүүлбэ. Шэлдэг дуушан Гунгаагай Дамби-Нима хэдэн жэлэй урда тээ “Байгал” театрта хүдэлэн юм. Мүнөө тэрэ Бээжэн хотодо ажаһууна. Тэрэ уртын дуу шадамар бэрхээр гүйсэдхөө. Дабагай Гомбожаб 2012 ондо Агада үнгэргэгдэнэн “Алтарганада” алтан медальар шагнагдана һэн. Уртын дуу ямар шадамар бэрхээр дулана гэшшэб.

Алдартуу багшын үшөө нэгэ шаби Нашанай Сэнгэл залуу дуушадай ехэ нааданда хабаадахадаа, хүрэл медальда хүртэнэн юм. “Энхэ амгалан байдал” гэжэ дуу, буряад арадай “Ёохор” наада хангиурдажа, бэрхэ дуушан боложо ябаһанаа гэршэлээ.

“Должон багша – тайзан дээрэ” гэжэ хүтэлэгшын урихада, тэрэнэй “Үлзы голни”, “Хазартым барилсыш” гэжэ дуунуудые ямар уран нугалбаритайгаар гүйсэдхэхэдэнь, урмашан баясангүй байхын аргагүй.

2011 оной арба дугаар харын 27-ой үдэр Улаан-Баатарта хүрэхэдөө, Согтын Должонхой Монгол Улсын ардын жүжигчин, Оросын холбооной Буряад Улсын ардын жүжигчин, профессор Дэмбэрэлийн Жаргалсайхантай уулзаһадань, тэрэ Үбэр-Монголын алдартуу дуушан, хайрата дүү Должондоо иигэжэ үрээһэн байна: “Хорбоо юртэмсын заяанда хосгүй сайхан хоолойгоороо зон олоноо баясуулжа, жаргажа, сэнгэжэ ябаарай!”

Удаань залуу дуушан Болдын Гансэсэг тайзанда гарахадаа, морин хуур дээрэ наадажа байгаад, “Айлшалууларай”, “Амаргани” гэжэ дуунуудые гүйсэдхэжэ, халуунаар угтадаа.

Эжы хубуун хоёрой тайзанда уригдахада, альга ташалган аадар бороо шэнгээр шааяшалай. Тэдэ “Манай нутаг”, “Сагаан харын баярта” гэжэ аялга найхан дуунуудые сугларгшадта бэлэглэбэ.

Забхарлалгын хүүлээр Согтын Должон “Сагаан үүлэтэй Хурмаста” гэжэ дуугаар наадаяа үргэлжэлүүлбэ. Энээнэй удаа тэрэ “Үрээ зээрдэ” гэжэ дуу хангиурдаа.

Саашадаа Бальжан “Хун шубуун” гэжэ хитад арадай дуу, Гунгаа Чимитов Анатолий Андреев хоёрой “Тонто нутаг” гэжэ буряад дуу шагнашадта бэлэглэбэ. Залуу дуушад Нашанай Сэнгэ Дабагай Гомбожаб хоёр “Мэндэ амар, Шэнэхээн” гэжэ дуу омог дорюунаар, согтой хүхюунээр гүйсэдхэбэ.

Алдартуу дуушанай “Унагшал моринойм гоёхондо”, “Ангиртал Галуутын холохондо” гэжэ дуунуудые айлдаханай хүүлээр Бальжан Дамби-Нима хоёр ендэртэ гаража, “Минии найза”, “Абадаа дууланаб” гэжэ хоёр дуу ехэ дэбжэлтэтэйгээр, жабхалан түгэсөөр гүйсэдхэжэ, сугларгшадтай һонорто табиба.

Буряад ороной бэлигтэй залуу дуушан, Баргажан нутагһаа гарбалтай Чингис Раднаев ходо ходо Үбэр-Монголоор айлшалжа, тэндэ өөрын хүн болонхой. Ушар иимэхээ тэрэ “Нэнгэмээр байна”, “Эжынэр таанадтаа” гэжэ шэнэ дуугаа айлшадтаа, танхим соо сугларһан зондо зориулһан байха юм.

Должон багша “Адуута нутаг наймае бүүбэйлнэ” гэнэн дуугаар концерт-наадаяа дэнзэлбэ. Удаань бүхы дуушад тайзан дээрэ гаража, “Шэнэхээн – буряад юртэмсэ” гэжэ дуу сугларгшадта бэлэглэбэ.

Иигэжэ энэ концерт буряад угсаатадай хани нүхэсэлэй һайндэр, буряад арадай уянгата найхан дуунай ёһотойл һайндэр боложо дүүрэбэ.

Республикын Соёлой министрствын хүдэлмэрилэгшэ, соёлой ехэ эдэбхитэн Жанна Дымчикова “Эжы хубуун хоёр – Согтын Должон, Балдандоржын Бальжан тухай” дэлгэрэнгы статья “Буряад үнэн”, “Бурятия” сонинуудта толилуулжа, шагнашадта шухала мэдээсэл үгэһенинь һайшаалтай.

“Байгалай мэдээсэлэй кабельна сеть” гэжэ нээмэл акционернэ бүлгэм, Буряадай телерадиокомпани, “Интерформ-Полис” сонин, “Буряад үнэн” гэжэ Хэблэлэй байшан тус концертын спонсорнууд болоһон байгаа.

Бата-Мүнхэ ЖИГЖИТОВ,
журналист,
Россиин соёлой
габьяата хүдэлмэрилэгшэ.

"Дүхэриг шэрээ"

ҮНДЭНЭН ЗУРАГАЙ НУРГУУЛИ ХЭРЭГТЭЙ

"Буряад үнэн" гэнэн Хэблэлэй байшан "Урданай урлал-буряад зураг нэргээхэ болон хүгжөөхэ" тухай асуудалаар «дүхэриг шэрээ» эмхидхээ. Энэ хөөрөлдөөнд Буряад Республикын Үндэһэтэнэй музейн директор Т. Бороноева, искусствовед мэргэжэлтэд: И.Соктоева, С. Эрдынеева, Л. Николаева, Цырен лама, Чимит лама - Ивалгын дасанай уран зурааша багшанар, А. Кочаров, З. Дугаров, Э. Буинова уран зураашад, "Буряад үнэн" Хэблэлэй байшанай генеральна директорэй орлогшо А. Махачкеев гээд хабаадаа.

Татьяна Анатольевна Бороноевагай хэлэхээр, хэрбээ мүнөө сагта буряад зураг тухай ханаата болоогүй хаа, энэ уран урлал үгы хэгдэхээ байна. Мүнөө сагта буряад зураг гэнэн нэгэдэмэл зүйл үгы. Хоёр жэлэй нэг удаа эмхидхэгдэдэг "Алтаргана" нааданай үедэ буряад нотагууднаа ерэнэн буряад зурагтай халтал танилсаад дүүрэнбди. Дашанима Дугаровай эмхидхэнэн нургуулиин семинар хүн бүхэн ами аминдаа өөһэдүнгөө шэглэлээр ажаллана. Уран найхание шэнжэлгшэдэй ханамжаар, буряад зураг гэнэн ойлгосо уран зураашан Лубсан Доржиев түрүүшынхуеэ хэрэглэжэ эхилээ. Искусствовед С. Эрдынеева Лубсан Доржиевые энэ уран урлалай эгээл одото нэрэ гээшэ гэжэ тэмдэглээ.

Түрүүшын мүнэдэлхэн уран зураашадай бүлэг болон Лубсан Доржиевай хүлээр мүнөө үе саг хоёрой хоорондо ехэ гүнзэги, оёоргүй хүнэн бии болошонхой. Л. Доржиевай 70-аад онуудта зурагаа бүтээжэ эхилхэдэ, буддын шажанай уран зураг ба тэрэнийе халташы нэжаһан, тэрэндэ хабаатай юумэн булта хорюултай байгаа. Зарим выставкэнүүдэй үедэ бэлигтэй уран зураашын зурагууд үзэмжөө абагдажа, хоригдодог байһан. Харин үсэд абари зангайн хайгаар мүнөө бидэ иимэ хайхан зурагай бүтээлнүүдэй суглуулбари үзэжэ байха аргатайбди. Лубсан Доржиев эгээл түрүүн буряад угалзануудые суглуулжа, бүтээжэ эхилхэн. Буддын шажанай хашагдахада, буряад зураг үгы боложо эхилээ, - гэжэ **Саржана Эрдынеева** онсолбо.

Буряадай скульптор **Зандан Дугаров** «буряад зураг» гэнэн ойлгосо тайлбарилан, заабол томо хасартай, онигор нюдэтэй хүнүүдые зуралга бэшэ, харин буряад хүнэй досоохи сэдхэлэй байдал, үндэнэн арадай сэдхэхэ маяг гээшэ гэбэ. Энэ ханамжые Ивалгын дасанай уран зурааша **Чимит лама** дэмжэбэ.

Монголдо нуража байхадамни, багша бидэндэ пластилин барюулаад, хүнэй нэгэ хурга бүтээгтэ гэхэдэн, хүн бүхэн хурганай өөрын дүрсэ зураглаа. Тиигэжэл буряад хүн буряад зураг зураха бэшэ гү?

Энээн тухай баһа адлихан ханамжа **Александр Кочаров** хэлээ:

Хүнэй гүн ухаанай досооһоо дүрэ бии болоно ха юм. Нэеы гэр соохи ажаһуудалаа, оршон тойронхи байгааһиие адаглан, шэнжэлэн, боро ухаандаа буйлуулан, өөрынгөө мэдэрлэхэ үндэнэлэн зохёоно бшуу. Тиимэһээ буряад зурагта буряад хүн лэ нураха аргатай. Буряад хурга француз зурахадаа, Парижда моодно болоһон нарин эдэй зүйл бүтээжэрихэ ха юм. Монголой Гүрбат гэнэн уран зураашан Монголой заншалта уран найханай нургуулиин удаа, Түгэдтэ, Далай

ламын нургуулида нуража гараад, хэды түгэд маяг шудалбашье, Монгол маягаар лэ зурахаб гэжэ хэлээ бэлэй.

Скульптор Зандан Дугаров Дашанима Дугаровай нээһэн буряад зурагай нургуули хосороогүй, бии зандаа гэжэ мэдүүлбэ. Гэбэшые, нурагшад үгы гэжэ хэлээ.

Буряад зурагай нургуулиин нээгдэхэдэ, 70 гаран зон нуража эхилээ нэн, зүгөөр оройдоол 20 уран зураашад дүүргэнэн. Моодоор, түмэрөөр дархалха, танка маягаар ниилэхэ, мориной хүлээр хибэс нэхэхэ гээд хэдэн шэглэлээр ажаллажал байна. Зарим уран гартан хари гүрэн ябанхай. Тиигэжэ буряад хүнэй сэдхэлэй юртэмсэ эбдэршоо, глобализациин үедэ үльгэр домогто шүтэнги байдал үгы хэгдээ. Томо гэшын амһарта соо байһан баялиг багахан амһартанууд руу юулэгдээ. Гэбэшые, Буряад зурагай оршондо найдамтай бэхи нөөсэ хадагалагданхай. Дүршэлтэй урашуул дархашуулые суглуулжа, хоёрдохой түлхисэ үгэхэ хэрэгтэй. Би буряад маягаар шулуу элдүүрилгэ эрхилхэ нургуули нэхэ гэнэмни, энэ хүндэшэг ажал хэхэ дуратайшуул олодоогүй.

Танка зураг аппликациин аргаар бүтээдэг уран зураашан **Эржена Буинова** мүнөө сагта уран урлалай зүйл хэндэшые хэрэггүй гэжэ тоолоно.

Энэ уран урлал бүтээлгэ ехэ гарзатай, ажал ехэтэй юм. Уран зураашые гомодохоогүй шан анхан сагта соносходог нэн. Харин мүнөө бүхэ барилдаашан дала дээрэнэ нүгөөдээ унагаагаад, машина шүүхэ зэргэтэй. Манай ажалые хэншые сэгнэдэггүй. Тэмсэлдэ хабаадахаар, шан хэншые үгэнгүй. Эрхим бүтээлнүүдые музей гү, али баян зон худалдан абадаг байха бэлэй. Мүнөө дүршэлөө хубаалдажа, залуушуулые энэ урлалда нураха гэхэдэши, дуратайшуул үгы ха юм, - гэжэ бүд утаһаар танка бүтээдэг Буряад орондо ори ганса дархан ханаата болоно.

"Буряад үнэн" Хэблэлэй байшанай генеральна директорэй орлогшо **Александр Махачкеев** бүхы дэлхэй дотор онсо өөрын шанартай, ори ганса тоотой бүтээлнүүд заабол сэгнэгдэдэг ха юм гэжэ тэмдэглээ.

Буряад зураг монгол зурагһаа ба буддын шажанай зурагһаа илгаатай, бэеэ даһан байдалтай гээшэ гү гэнэн асуудалда "дүхэриг шэрээдэ" хабадагшад элдэб ханамжа оруулаа.

Ивалгын дасанай уран зурааша **Цырен лама**: Мүнөө дасанда 10 ламанар зураг зурадаг, ажал ехэ. Буряад зураг буддын шажанда хэрэглэхэ тухай минии багша хэлэдэг нэн. Түгэд, монгол зурагууднаа эгээл шэмэг зурагуудай зүйлнүүдые суглуулан, нэгэ зураг бүтээгдэнэ. Эдээн дээрэ буддын шажанай уран зураг үндэнэлэн, - гэжэ хэлэбэ.

Искусствовед С. Эрдынеева буряад зураг хадаа буддын ша-



"Дүхэриг шэрээдэ" хабадагшад

жанай нүлөөндэ оронхой гэжэ мэдэрбэ. Буддын шажанай хашалганда ороходо, буряад зураг баһал үгы болоо гэбэ. Харин Зандан Дугаров буряад зураг буддын шажанай манай Буряадта нэбтэрүүлэгдээгүй сагта байһан юм гэжэ тэмдэглэбэ:

Буряад зураг гансал буддын шажанай зурагай заабарин шугамда табигдаатай бэшэ. Буряад зураг бүтээгшэ бүхы юумэ бүтэн дээрэнэ хаража шадаха, үргэн дүн гаргажа согсолхо ёһотой. Буряад зураг ганса угалзаар бүтээдэг бэшэ, уран зураашын сэдхэлхээ, мэдэрлэхэ мүнэдэлхэ ёһотой.

Дүршэл ехэтэй искусствовед **Инесса Соктоева** өөрынгөө ханамжатай хубаалдаба:

Буряад зураг гэнтэ өөрөө бии болошоогүй. Монгол зурагһаа дуураагдаа. 1930-аад жэлэй эсэстэ бүхы юумэнэй үгы хэгдэжэ, худалдаха үедэ, монгол зураг өөртөө харгы нээгээ. Тээд тэрэнэ хэндэшые хэрэггүй байшоо. Эндэ ехэ гүнзэги эгсэ хубилалтанууд болоо. Тоһоор бүтээгдэнэн ород арадай зурагууд нүлөөлжэ эхилээ. Буддын шажанай бурханай дүрсэ зуралга Энэдхэг, Түгэд оронууднаа хүлдэ ерээ. Энэ шэглэл хүгжөөлгэдэ Дашанима Дугаровай аша габыа ехэ. Будаг худхаха нюуса арга мэдэдэг байгаа. Шулуу буталжа, байгааһин үнгэ будаг бүтээлгэ нэгэ үдэрэй ажал бэшэ. Мүнөөшые болотороо энэ хэрэг ехэ мүнгэн зөөрин гаршатай, дасанууд энэ бэрхшээлдэ ородог, гэхэтэй хамта ажал үргэлжэлһөө.

Үндэнэтэнэй музейн директор Татьяна Бороноева мүнөө сагта музейн үзэмжэ үргэдхэжэ, шэнэ бүтээлнүүдые худалдан абалга эрхилэгдэнгүй гэжэ мэдүүлээ:

Элдэб үзэмжэ дэлгээд, зарим ажалнуудыен худалдан абаха ха ханашые наамнай, мүнгэн зөөри байдаггүй. Меценатуудай тухаламжа үгы, гүрэнэйшые тэдхэмжэ олгуулагданагүй. Буряад орондо меценатство хүгжөөдүй. **1989 онһоо эхилээд 2002 он болотор буряад зурагай нургуули ажаллаа. Мүнөө ямаршые ажал хэгдэнгүй. Арбан жэлэй туршада буряад зураг сүмэ нурэнхэй. Мүнгэн зөөри хэрэгтэй, дүршэлтэй урашуулнай наһатай боложо байна, залуу нурэг хүмүүжүүлэгдэхэ ёһотой. Тэдэниие нураха газар үгы.**

Искусствоведениин эрдэмэй кандидат **Лариса Николаева**:

Буряад зурагай хүгжэлтэ 100 жэлээр гээгдэшоо. Энэ талаар нургуули нээбэл, хэмэл хэрэг болохо. Мүнөө ябан хэбээрээ



Чимит ламын зураг

саашаа хүгжэхэ ёһотой. Хооһон нуури дээрэхээ эхилхэ хэрэггүй, уран зураашад, дархашуул бии ха юм. Буряад түхэлэй монгол зураг хүгжөөгдэхэ, Монголдо, Хитадта мэтэ дурасхаалай гарай бэлэгүүд болоод лэ дүүрэхэ, - гэжэ тэмдэглээ.

Буддын шажанай бурха бүтээдэг уран зураашан Александр Кочаров "дүхэриг шэрээгэй" дүн согсолжо, иигэжэ хэлэн байна:

Александр Виссарионович бүхы дэлхэй дотор онсо өөрын шанартай, ори ганса тоотой бүтээлнүүд заабол сэгнэгдэдэг ха юм гэжэ тон зүб тэмдэглээ. Мүнөө Европодо өөрын онсо маягаар бүтээһэн уран бүтээлнүүдтэ ехэ анхарал табигдана. Глобализациин нэбтэрүүлэгдэнэн үедэ арадууд үндэнэн ёһо заншалаа алдажа байһыень хайса мэдэржэ, заншалта ёһо заншал, үльгэр домогто этигэн шүтэнэн үйлэ хэрэгүүд, эд зүйлүүд ехэтэ сэгнэгдэдэг.

Буряад орондо үндэнэн зурагай нургуули хэрэгтэй. Хүдөө нотагуудаар бэлигтэй шабинор олдохол даа. Тэдэниие заабол элирүүлхээр. Уран урлалай заншалта үндэнэн нургуулида нэн түрүүн этнографи, заншалта соёл, урлалда, элинсэгүүдэйнгээ шүтэжэ ябанан домог түүхэдэ нураха, этигүүлхэ хэрэгтэй. Харин зураг зуража нурахада бэлэн, заншалаа угаараа дамжуулха хэрэг хүшээрхэн. Уран урлал эрхилдэг дүршэл ехэтэй аха захатанаа суглуулжа, эдир залуушуулаа нураха газар хэрэгтэй. Сэдхэлэй бутархан гэрэл суглуулжа, нөөрэн бүтэн болгоходо, үхибүүд тэрэнэй баялиг сэдхэлдээ шэнгээн, одоол ёһотой буряад зураг бүтээжэ эхилхэ бшуу.

Мүнгэн зөөрин асуудал энэ гол бэрхшээл бэшэ. Санкт - Петербург, Москва хотонууд-

та иимэ нангин хэрэгтэ мүнгэн зөөрээр тухалха аргатайшуул олдохо, ганса буряадшые яһатан бэшэ. Жэшэнь, Даша Намдаков нэгэ бүтээлээ Англида худалдаад, тэрэ мүнөөрөө уран зурагай нургуули 5 жэлэй туршада номолжо байха аргатай бшуу. нургуулиин хүндэтэ эрхэтэн гү, али президент болоодшые байха аргатай. Арадуудай эрхим хүбүүд Баруун зүгтэ шэбээлээд байха бэшэ ха юм.

Буряад зурагай онсо шэнжэ илгаа тухай хэлсэбэл, Парижда бүхэлү наһаараа ажаһууһан буряад хүн зураг зурахадаа, буряад зураг бүтээгээб гэжэ хэлэхэ аргатай гээшэ гү? Харин хүдөө нотагтаа нэеы гэр соогоо ажаһууһан уран зураашанай бүтээлнүүд ёһотойл уран бэлигтэй гайхамшаг буряад зураг гэжэ тоологдохо зэргэтэй хаш.

Александр Махачкеев «дүхэриг шэрээгэй» түгэсхэлдэ иимэ ханамжа оруулба:

Мүнөөдэрэй хөөрөлдөөн буддын шажанай үзэл сурталай хүгжэн халбархада, уран зураг баһал хүгжэнэ гэжэ мэдэрбэбди. Лубсан Доржиевай ажалнуудай баян суглуулбари хадагалаатай. Харин 10 жэлэй туршада ондоо буряад зураг балайшые харагдаагүй.

Мүнөөдэрэй уулзалгын ашаар уран зурааша **Чимит ламын хайхан бүтээлнүүдтэй танилсаббди. Байгша оной зун буряад гар бэлэгүүдэй выставкэ - харалган эмхидхэгдэхэ гэжэ мэдэбэбди. Үндэнэтэнэй музей болон Арадай уран урлалай түб хоёрой үүсхэнэн энэ хэмжээ ябуулгын үедэ буряад зурагуудай үзэмжэ эмхидхэхэ тухай ханамжа оруулнабди.**

Цырегма САМПИЛОВА.



“Созвездие молодых” концертнээ тэмдэглэлнүүд

ОЮУТАДАЙ БЭЛИГ ОМОГОРХОЛ ТҮРҮҮЛБЭ

Январийн 25-да тэмдэглэгдэдэг оюутадай найндэртэ (“Татьянин день”) зориулагданан “Созвездие молодых” гэхэн тоосоото концерт дээрэ Российн болон хариин оронүүдэд вузүүдта нурадаг ехэ бэлиг талантай оюутад уран шадабария гэршэлхэн байна. Улаан-Үдэ хотынгоо хүүгэдэй искусствын нургуули, удаань П.Чайковскийн нэрэмжэтэ хүгжэмэй (хүүлдэнэ искусствын нэрэтэй болоһон) колледж дүүргэһэн эгээл талантай залуушуул мэргэжэлээ дээшлүүлэн, холын хото городуудта, ондоо гүрэндэ нурана, түрэл Буряадаа түлөөлнэ.

Урин шарайтай, угай бэлигтэй дуушан, В.С.Поповой нэрэмжэтэ Хоорой искусствын академиин оюутан **Константин Базаров** П.Чайковскийн, А.Толстойн үгэнүүд дээрэ “Благословляю вас, леса”, А.Рубинштейнэй Демонэй ари аргагүй зохидоор дуулажа, халуун альга ташалгаар угтагдаа. Нураха үедөө Италида, Чехидэ, бусад оронүүдта бэлиггэ гэршэлхэн найхан хоолойтой Константин хүбүүн Л.Собиновой нэрэмжэтэ бүхэроссийн конкурсн дипломант болоһон байха юм. Мүнөө профессор И.И.Черновэй хүтэлбэри доро мэргэжэлээ хурсадхана.

Эрэмдэг бээтэй, мүү хараатай **Дмитрий Будников** багаһаа хүгжэм, дуу зохиодогоороо олондо мэдээж болоһон юм. Энэ найндэрэй концерт дээрэ Москвагай Гүрэней П.Чайковскийн нэрэмжэтэ консерваториин оюутан болоһон Дмитрий ехэ оролдосотойгоор фортепиано дээрэ наадажа, С.Рахманиновой “Этюд-зурагай” найхан аялануудые бэлэглэбэ. Зүүн Сибирийн соёлой академиин (Улаан-Үдэ) оюутан, Тувагай түлөөлэгшэ, манай бэри Алимаа Арапчор тусхай хуур дээрэ Серек Еркинбекогэй “Дурсалга”, Е.Брусиловскийн “Зэрлиг зээрдэ морин” гэхэн огсом хүгжэмэй аялга бэрхээр дамжуулжа, шагнашадые баясуулһан байна. Флейтэ дээрэ Гүрэней консерваториин оюутан **Максим Абасов** (Новосибирск), аккордеоноор Алас-Дурнын Гүрэней Искусствын академиин оюутан **Константин Сулейманов** (Хабаровск), иочин дээрэ ВСГАКИ-гай оюутан **Арюна Будаева** (Улаан-Үдэ) гэгшэд наадажа, ерээдүйдэ бэлигтэй хүгжэмшэд болохоо байһанаа харуулба. Республикын соёлой министр Т.Г.Цыбиковэй хүсэл оролдолгоор, үүсхэл эдэбхээр Монголой Соёлой болон искусствын университетдэ нураха грантда (тусхай стипендидэ) хүртэнэн **Эрдэм Дымбрылов** морин хуур дээрэ Г.Алтанхуягай “Концертнэ пьесэ”, Б.Монхболдын «Концерт для морин-хура с оркестром» концертмейстер, өөртэнэ

анхан багшалһан хүтэлбэрилэгшэ, уласхоорондын конкурсн лауреат Ольга Васильеватаяа шадамар бэрхээр гүйсэдхэжэ, эндэ сугла-рагшадай халуун альга ташалгаар үдэшэгдэбэ. Энэ амжалтадань Монголой суута багша, бүхэдэлхэйн конкурснуудай лауреат, бэлигтэй нурган хүмүүжүүлэгшэ, ялас гэмэ хурса бэлигтэй Пүрэвин Тэмүджинэй оруулһан хубита, аша габьяа тон ехэ байна гэжэ тэмдэглэхээр. “Хахад жэл Монголд нураһаниинь эли байна. Зохёохы ажалдань, нураһалдань найн үрэ нүлөө бэрхэ багшань үзүүлэ байна. Үшөө саашаа оролдосотой нураха зэргэтэй”, - гэжэ колледжын багшанар онсолон Эрдэм тухай хэлэнэ нэн.

Хүгжэм дуута, оюутадай найндэрэй үдэшые гоёор дууладаг оюутад-дуушад уран бэлигээрээ шэмэглээ. Тэдэ хэд бэ гэхэдэ, Гүрэней Л.Собиновой нэрэмжэтэ консерваториин оюутан **Дарима Шагдунова** (Саратов), Гүрэней П.Чайковскийн нэрэмжэтэ консерваториин оюутан **Соёл Батуев** (Москва) гэгшэд болоно. Улаан-Үдынгоо хүгжэмэй колледж эрхим сэгнэлтэнүүдтэй түгэхсэхэн Соёл Батуевай ехэ гоёор гүйсэдхэн М.Глинкин “Я помню чудное мгновенье” гэхэн романс, Ф.Легарай “Страна улыбок” опереттэнэ Су-Чонгын ари бүхы шагнашадта, шабяараа омогорхожо нууһан бэлигтэй багша, республикын арадай артист, Российн соёлой габьяата хүдэлмэрилэгшэ Б.Г.Базаровта, бэлигынь багаһаань дэмжэжэ байдаг энэрхы сэдхэлтэй эжы, искусствын колледжын кафедрые даагша Г.Ц.Дондоковада ехэтэ найшаагдаба. Москвагай консерватори нёдондо дүүргэһэн оперно театрай солист **Савва Хастаев** уран бэлигээрээ шагнашадые урмашуулаа.

“Оюутадай хаһа – эгээл эрхим жэлнүүд, хүнэй харгы зам нээдэг үе саг бшуу. Тиммэнэеэ вузуудые эрхимээр дүүргэжэ, түрэл нютагаа бусахыетнай хүлээнэбди”, - гэжэ концертын эхиндэ амаршалһан соёлой министр **Т.Г.Цыбиков** оюутадта саашадаа найнаар нурахынь хүсөө. Түгэхсэлдэнэ Искусствын колледжын директор, тус концертые эмхидхэгшэ **Б.Б.Турбянов** оюутадай найндэрөөр ерээдүйн мэргэжэлтэ артистнарые халуунаар амаршалжа, баярай бэшгүүдые мүнгэн бэлэгтэйгээр концертдэ хабаадаһан бэлигтэй оюутадта баярай оршон байдалда барюулаа. Энэ үдэшэ ойн баяраа угтажа байһан Искусствын колледжын бэрхэ багша, Хэжэнгэ тоонтотой **Вера Матвеевна Мантатовада** баглаа сээсүүдые соёлой министр, Искусствын колледжын директор дамжуулба.

Бэлигма ОРБДОЕВА.

Радна-Нима БАЗАРОВАЙ фото.



Т.Г.Цыбиков баглаа сээсэ В.М.Мантатовада барюула



Эрдэм Дымбрылов (Монгол орон)



Константин Сулеймако (Хабаровск)



Алимаа Арапчор (Тыва)



Дарима Шагдунова (Саратов)



Соёл Батуев (Москва)



Шираб-Нимбв ЦЫДЕНЖАПОВ

БУРЯАД-ОРОД ФРАЗЕОЛОГИИН ТОЛИ

(Үргэлжлэл. Эхининь январин 17-ой дугаарта).

Ган зуд — стихийные бедствия.

Ганзага ниилүүлхэ — дружить.

Гани галзуу — буйный, бешеный.

Гани галзуу болохо — прийти в ярость.

Ганса бэе — одинокий.

Ганса бэе, гахай ябаган — гол как сокол.

Ганса нэгэн — один-единственный.

Ганса сусал гал болохогүй, ганса хүн хүн болохогүй — одна головешка не станет огнем, а один человек — человеком.

Ганса хурганһаа арбан хурган хүсэтэй — десять пальцев сильнее одного пальца.

Гансаһаа газар дүүрэхэ — потомству одного человека заполнять землю.

Гансаһаа газар дүүрэхэ, хоёрһоо хушуу дүүрэхэ — потомству одного человека заполнять землю, потомству двух людей заполнять район.

Гансаһаа газар дүүрэхэ, дуһалһаа далай нэмэхэ — потомству одного человека заполнять землю, а капле прибавлять море.

Гар ажалай урок — урок ручного труда.

Гар бариха — поздороваться, попрощаться и т. д.

Гар бэшэг — рукопись.

Гар дараха — подчинять.

Гар дороо оруулха — подчинять, покорить.

Гар табиха — подписаться.

Гар тээрмэ — ручная мельница.

Гар хоохон — с пустыми руками.

Гар хүдэлөө һаа, аман хүдэлдэг — если двигается рука, то шевелится рот.

Гар хүл — конечности.

Гар хүлөө холгоохо — пройти огни и воды.

Гар хүлөө шуһадаха — обагрять руки в крови.

Гар хүрэхэ — наложить руку.

Гар ээрүүл — ручное веретено.

Гараа ганзагада, хүлөө дүрөөдэ хүргэхэ — повзрослеть.

Гараа зохолхо — с жиру беситься.

Гараа наманшалха — молиться, сложив ладони.

Гараа үргэхэ — голосовать.

Гараар түлалдабал, ганса хүниие дарахаш, сэсээр тулалдабал, сэрэг хүниие дарахаш — если будешь бороться руками, победишь одного человека, а если ум применишь в борьбе, победишь целое войско.

Гарагай долоон — суббота.

Гарагай тэгшэ — четный день недели.

Гарай бүхэ ганса хүүтэ, сээжын бүхэ сэрэг хүүтэ — силач равносилен одному человеку, а мудрец — целому войску.

Гарай хүдэлхэдэ, аман хүдэлхэ — когда работают руки, шевелится рот.

Гарай хүсөөр — физической силой.

Гарай хүсэтэй хүн ганса хүниие диилэхэ, эрдэмэй хүсэтэй хүн мянган хүниие диилэхэ — человеку силой руки одолеть одного врага, а при помощи знаний победить тысячу людей.

Гаралай падеж — исходный падеж.

Гарза гайда орохо — терпеть убыток, ущерб.

Гарта орохо — подчиняться; попасть в руки.

Гартаа абаха — подчинять; взять в руки.

Гартаа бариха — держать в подчинении.

Гартаа дүйтэй — мастер на все руки.

Гарта ороһон юмээр сохихо — бить чем попало.

Гартаа оруулха — подчинять; взять в руки.

Гарһаа мултарха — вырваться из лап; освободиться от подчинения; стать независимым.

Гаршан хадаг — дарственный хадак небольшого размера. Компоненты данного сочетания являются заимствованиями из тибетского языка и не имеют в бурятском языке прямого значения.

Гахай саг — с 9 до 11 часов вечера по старобурятскому времяисчислению.

Гахай тэнгэрийн шарай харадаггүй, хулгайшан хүнэй нюур харадаггүй — свинья не смотрит на небо, а вор — на человека.

Гашай табиха — читать нотацию.

Годи бэди гэхэ — извиваться из стороны в сторону. Компоненты годи бэди данного сочетания могли образоваться в результате усечения слов годигор «кривой» и бэдигэр «шероховатый».

Годи бэдигүй — без сучка без задоринки, т. е. без изгибов и искривлений.

Годин хорхой — дождевой червь.

Гоёлой хубсаһан — парадная одежда.



ҮГЫН БАЯЛИГААР

асуудал - харюунууд

НОГООН УРГАМАЛНУУД (1)

Томо улаан сэсэгтэй, бирсагар жэжэхэн түмһэтэй тибһэнэй түрэлэй ургамал.

Харюу: абдаргана.

Таряанай үрэхэн.

Харюу: ороохон.

Амтатай түмһэтэй гол газарай ургамал.

Харюу: атаахай.

Ургамалай үрэ.

Харюу: буурсаг.

Гол, нугаар ургадаг олон жэлэй ургамал.

Харюу: балшаргана.

Үндэһэниинь эдэе хоолдо ородог ургамал.

Харюу: гэшлэгэнэн.

НОГООН УРГАМАЛНУУД (2)

Адаалхай аһалдадаг үрэтэй бог үбһэн.

Харюу: носоргоно.

Ургамалай хүнды эшэ.

Харюу: суур.

Ногоон гү, али улаан эшэтэй, нарийхан гонзогор набшаһатай, сагаан буурсагтай, эдихэдэ гашуубтар аад, шэмэтэй ургамал.

Харюу: тарнаан.

Жэжэ монсогор сэсэгтэй, шороб үнэртэй, гашуун амтатай ургамал.

Харюу: үрмэдэнэн.

Нарийхан набшаһатай талын залаата ургамал.

Харюу: хилгана.

Нэгэ гонзогор үбһэ ногоон.

Харюу: ногообори.

ЖЭМЭСТЭ ҺӨӨГҮҮД, НОГООД

Ягаа улаахан үнгэтэй, хангалтама үнэртэй, амтатай жэмэс.

Харюу: эздэгэнэ.

Улаабтар эдээтэй, хадхууртай һөөг.

Харюу: долоогоно.

Гашуубтар шара жэмэстэй, хадхууртай үндэр һөөг.

Харюу: шасаргана.

Гашуубтар улаан үрэтэй, мүнхэ ногоон набшаһата ойн ургамал.

Харюу: алирхан.

Намагтай газараар хабтайн ургадаг гашуун улаан үрэтэй ургамал.

Харюу: ташаргана.

Гашуубтар аад, амтатай улабар эдээтэй жэмэстэ модон.

Харюу: яргай.

СЭСЭГҮҮД



Шара гү, али улаабтар дэльбэтэй сэсэг.

Харюу: бадма сэсэг.

Гоё дэльбэтэй, шиигтэй газарта ургадаг шара сэсэг.

Харюу: бамба сэсэг.

Улаабтар хара хүхэ, шара, сагаан дэльбэтэй сэсэг.

Харюу: алаг нюдэн.

Хабар тон түрүүн ургадаг сэсэг.

Харюу: ургы.

Гол нугаар ургадаг сагаан дэльбэтэй сэсэг.

Харюу: балжан гарма.

Дэльбэнүүдһээ бүридэнэн сэсэгэй түхэрээн хуби.

Харюу: тоорсог.

ХҮНЭЙ БЭЕ МАХАБАД

Хүзүүнэй урда таладахи хуби.

Харюу: бахалзуур.

Үхибүүнэй толгойн орой.

Харюу: зулай.

Шэхэнһээ нюдэн хүрэтэрхи яһан.

Харюу: сабиргай.

Хурса юумэ эдихэдэ, хорон боложо, зосоо үдэлгэ.

Харюу: санха.

Үбшэнэй ехэдээд байһан үе.

Харюу: ордоһон.

Гуяын сэмгэнэй дээдэ талада уусатай холболдоод байдаг нүхэтэй яһан.

Харюу: һүүжэ.

БАЙРА БАЙДАЛ

Муухан бишыхан гэр.

Харюу: балгаһан.

Гэрэй орой.

Харюу: дээбэри.

Дасанда эдээ хоол бэлдэдэг тусхай гэр.

Харюу: жаган.

Баригдажа дүүргэгдээгүй гэрэй хананууд.

Харюу: торхо.

Хажуу талаараа уңяа хэхэ нүхэнүүдтэй һээы гэрэй оройдо утаанай гараха нүхэнэй түхэрээн модон араг.

Харюу: тооно.

һээы гэрэй халхабша.

Харюу: хасабша.

ГЭР СООХИ ЮУМЭНҮҮД



Томо сүндүүг.

Харюу: абдар.

Набтар модон орон, шэрээ.

Харюу: жабдан.

Монгол угсаатанай гэрэй бараанай нэгэ янза, шкаф.

Харюу: үхэг.

Хайрсаг, хобто.

Харюу: ханза.

Хүнэй һууха түхээрлэгэ.

Харюу: һандай.

Аяга табагаа хадагалдаг гэрэй бараан.

Харюу: эргэнэг.

ХУБСАҢА ХУНАР

Буряад гуталай хойто хашаһан.

Харюу: зуузай.

Эхэнэр дэглэй сээжэ хормой хоёрой хоорондохи торгон хабшаадаһан.

Харюу: мүшхөөһэн.

Бороотойдо хубсаһан дээгүүрээ нэмэрдэг дабхаса.

Харюу: суба.

Гуталай, шагайһаа дээшэнхи хуби.

Харюу: түрии.

Гуталай ула хашаһан хоёрые хабшажа оёһон нарийхан һур.

Харюу: хабшаһан.

«Алтан хайшаа барижа, амбан ... бодхожо һуугаарай» (үрээл).

Харюу: захата.

АМҺАРТА

һү хэдэг модон табхансаг, оёорсог.

Харюу: байлгансаг.

Шара тоһо, уһа хэдэг гүсын түхэлтэй багахан амһарта.

Харюу: дэбэр.

Гүйхэн тогоон.

Харюу: жалабша.

Нарин хоолойтой, доогуураа булхагар шэрэм амһарта.

Харюу: танха.

Аарса дарадаг модон гү, али үйһэн амһарта.

Харюу: торхо.

Бургааһаар гүрэдэг амһарта.

Харюу: түрсүүг.

ЭДЕЭ ХООЛ, УНДАН

Зуураһан гурил хабтайлгажа, хэбтэ сохёод, тоһондо бусалгажа болгоһон эдеэн.

Харюу: бообо.

Багашаг зуруудаар хэршээд хатаһан мяхан.

Харюу: борсо.

Эдүүлһэн сагаан эдеэн.

Харюу: тараг.

Хониной дотороор хэгдэнэн эдеэн.

Харюу: ормог.

һэмжээр орёогоод, сог дээрэ шараһан эльгэн.

Харюу: һугабша.

Хотодонь хэжэ шанагдаһан тарбаганай дотор.

Харюу: дамбар.

БАГАЖА ЗЭБСЭГ

Томо алха.

Харюу: балта.

Юумэ сохихо хүндэ модон, мунса.

Харюу: мугы.

Түлээ хахалдаг хүндэ һүхэ.

Харюу: сообон.

Буряад зоной арһа элдэдэг зэмсэг.

Харюу: талхи.

Түмэршэ дарханай хэжэ байһан юумээ хабшаад байха зэмсэг.

Харюу: тэшхэ.

Мал адуулхандаа хэрэглэдэг үзүүртэй һур гуйбатай ута модон.

Харюу: урга.

Б.ГОМБОЕВ.



ТИВИКОМ

Table with TV program details for Tivikom channel, including times and program names like 'СЕРЕДИНА ЗЕМЛИ' and 'НОВОСТИ ДНЯ'.

Table with TV program details for STS channel, including times and program names like 'ЧИСТО ПО ЖИЗНИ' and 'ЗАЧАРОВАННЫЕ'.

СТС

Table with TV program details for STS channel, including times and program names like 'ТАЙНЫ И ЕГО КОМАНДА' and 'СКУБИ ДУ'.

Table with TV program details for STS channel, including times and program names like 'ЧУДО ТЕХНИКИ' and 'СЕРГЕЕМ МАЛОЗЕЛОВЫМ'.

Table with TV program details for STS channel, including times and program names like 'ОДИНОКИЙ ВОЛК' and 'СЕГОДНЯ. ИТОГИ'.

НТВ

Table with TV program details for NTV channel, including times and program names like 'НТВ УТРОМ' and 'ВОЗВРАЩЕНИЕ МУХТАРА'.

5 КАНАЛ

Table with TV program details for 5th channel, including times and program names like 'СЕИЧАС' and 'СОВЕРШЕННО СЕКРЕТНО'.

Четверг, 7

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

Table with TV program details for First Channel on Thursday, including times and program names like 'ДОБРОЕ УТРО' and 'КОНТРОЛЬНАЯ ЗАКУПКА'.

«РОССИЯ 1»

Table with TV program details for Russia 1 channel on Thursday, including times and program names like 'УТРО РОССИИ' and 'ВЕСТИ-БУРЯТИЯ'.

Table with TV program details for STS channel, including times and program names like 'ТАЙНЫ И ЕГО КОМАНДА' and 'СКУБИ ДУ'.

КУЛЬТУРА

Table with TV program details for Culture channel, including times and program names like 'ЕВРОНЬЮС' and 'НАБЛЮДАТЕЛЬ'.

Table with TV program details for STS channel, including times and program names like 'УЛАН-УДЭ: ИНСТРУКЦИЯ' and 'НОВОСТИ ШОПИНГА'.

Table with TV program details for STS channel, including times and program names like 'МЕЖДУ НАМИ' and 'АФИША. ПОГОДА'.

Table with TV program details for STS channel, including times and program names like 'САМЫЙ СТРАШНЫЙ ФИЛЬМ-3D' and 'КОМЕДИ-КЛАБ'.

ТИВИКОМ

Table with TV program details for Tivikom channel, including times and program names like 'СЕРЕДИНА ЗЕМЛИ' and 'УТРО РОССИИ'.

Пятница, 8

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

Table with TV program details for First Channel on Friday, including times and program names like 'ДОБРОЕ УТРО' and 'КОНТРОЛЬНАЯ ЗАКУПКА'.

«РОССИЯ 1»

Table with TV program details for Russia 1 channel on Friday, including times and program names like 'УТРО РОССИИ' and 'ВЕСТИ-БУРЯТИЯ'.

Table with TV program details for STS channel, including times and program names like 'ТАЙНЫ И ЕГО КОМАНДА' and 'СКУБИ ДУ'.

ТНТ

Table with TV program details for TNT channel, including times and program names like 'ЕФРОСИНЯ. ТАЕЖНАЯ ЛЮБОВЬ' and 'ТАЙНЫ ИНСТИТУТА'.

КУЛЬТУРА

Table with TV program details for Culture channel, including times and program names like 'ЕВРОНЬЮС' and 'НАБЛЮДАТЕЛЬ'.

Table with TV program details for STS channel, including times and program names like 'УЛАН-УДЭ: ИНСТРУКЦИЯ' and 'НОВОСТИ ШОПИНГА'.

Table with TV program details for STS channel, including times and program names like 'МЕЖДУ НАМИ' and 'АФИША. ПОГОДА'.

Table with TV program details for STS channel, including times and program names like 'САМЫЙ СТРАШНЫЙ ФИЛЬМ-3D' and 'КОМЕДИ-КЛАБ'.

ТИВИКОМ

Table with TV program details for Tivikom channel, including times and program names like 'СЕРЕДИНА ЗЕМЛИ' and 'УТРО РОССИИ'.

Table with TV program details for STS channel, including times and program names like 'УЛАН-УДЭ: ИНСТРУКЦИЯ' and 'НОВОСТИ ШОПИНГА'.

Table with TV program details for STS channel, including times and program names like 'МЕЖДУ НАМИ' and 'АФИША. ПОГОДА'.

Table with TV program details for STS channel, including times and program names like 'САМЫЙ СТРАШНЫЙ ФИЛЬМ-3D' and 'КОМЕДИ-КЛАБ'.

СТС

Table with TV program details for STS channel, including times and program names like 'УЛАН-УДЭ: ИНСТРУКЦИЯ' and 'НОВОСТИ ШОПИНГА'.

Table with TV program details for STS channel, including times and program names like 'МЕЖДУ НАМИ' and 'АФИША. ПОГОДА'.

Table with TV program details for STS channel, including times and program names like 'САМЫЙ СТРАШНЫЙ ФИЛЬМ-3D' and 'КОМЕДИ-КЛАБ'.

Table with TV program details for STS channel, including times and program names like 'УЛАН-УДЭ: ИНСТРУКЦИЯ' and 'НОВОСТИ ШОПИНГА'.

Table with TV program details for STS channel, including times and program names like 'МЕЖДУ НАМИ' and 'АФИША. ПОГОДА'.

Table with TV program details for STS channel, including times and program names like 'САМЫЙ СТРАШНЫЙ ФИЛЬМ-3D' and 'КОМЕДИ-КЛАБ'.

СТС

Table with TV program details for STS channel, including times and program names like 'УЛАН-УДЭ: ИНСТРУКЦИЯ' and 'НОВОСТИ ШОПИНГА'.

Table with TV program details for STS channel, including times and program names like 'МЕЖДУ НАМИ' and 'АФИША. ПОГОДА'.

Table with TV program details for STS channel, including times and program names like 'САМЫЙ СТРАШНЫЙ ФИЛЬМ-3D' and 'КОМЕДИ-КЛАБ'.

НТВ

Table with TV program details for NTV channel, including times and program names like 'НТВ УТРОМ' and 'ВОЗВРАЩЕНИЕ МУХТАРА'.

Table with TV program details for NTV channel, including times and program names like 'СЕИЧАС' and 'СОВЕРШЕННО СЕКРЕТНО'.

Table with TV program details for NTV channel, including times and program names like 'УТРО НА 5' and 'МЕСТО ПРОИСШЕСТВИЯ'.

Table with TV program details for NTV channel, including times and program names like 'ОТКРЫТАЯ СТУДИЯ' and 'ВНЕ ЗАКОНА'.

Table with TV program details for NTV channel, including times and program names like 'СЕРЕДИНА ЗЕМЛИ' and 'УТРО РОССИИ'.

Table with TV program details for NTV channel, including times and program names like 'УЛАН-УДЭ: ИНСТРУКЦИЯ' and 'НОВОСТИ ШОПИНГА'.

Table with TV program details for NTV channel, including times and program names like 'МЕЖДУ НАМИ' and 'АФИША. ПОГОДА'.

Table with TV program details for NTV channel, including times and program names like 'САМЫЙ СТРАШНЫЙ ФИЛЬМ-3D' and 'КОМЕДИ-КЛАБ'.

Table with TV program details for NTV channel, including times and program names like 'УЛАН-УДЭ: ИНСТРУКЦИЯ' and 'НОВОСТИ ШОПИНГА'.

Table with TV program details for NTV channel, including times and program names like 'МЕЖДУ НАМИ' and 'АФИША. ПОГОДА'.

5 КАНАЛ

Table with TV program details for 5th channel, including times and program names like 'СЕИЧАС' and 'СОВЕРШЕННО СЕКРЕТНО'.



Суббота, 9

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

Table with TV program schedule for the first channel on Saturday, 9th. Includes times and program titles like 'Новости', 'Вечерние новости', 'Россия 1'.

Table with TV program schedule for the first channel on Saturday, 9th. Includes times and program titles like 'Сельское утро', 'Диалоги о животных', 'Вести'.

КУЛЬТУРА

Table with TV program schedule for the first channel on Saturday, 9th. Includes times and program titles like 'Евроньюс', 'Библейский сюжет', 'Верьте мне, люди'.

ТНТ

Table with TV program schedule for TNT on Saturday, 9th. Includes times and program titles like 'Текущее', 'Восточный экспресс', 'Между нами 17 С'.

Table with TV program schedule for TNT on Saturday, 9th. Includes times and program titles like 'Дамы и гусары', 'Александр Дедюшко', 'Утумата'.

СТС

Table with TV program schedule for SCS on Saturday, 9th. Includes times and program titles like 'Монсуно', 'Чаплин', 'Куриный городок'.

Table with TV program schedule for the first channel on Saturday, 9th. Includes times and program titles like 'История российского юмора', 'Мясорупка'.

НТВ

Table with TV program schedule for NTV on Saturday, 9th. Includes times and program titles like 'Агент особого назначения', 'Смотр', 'Сегодня'.

5 КАНАЛ

Table with TV program schedule for the 5th channel on Saturday, 9th. Includes times and program titles like 'М/Ф (0+)', 'Сейчас', 'Одиссея'.

Воскресенье, 10

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

Table with TV program schedule for the first channel on Sunday, 10th. Includes times and program titles like 'Новости', 'Смешарики', 'Россия 1'.

Table with TV program schedule for the first channel on Sunday, 10th. Includes times and program titles like 'Бабушка на сносях', 'Вести-Бурятия', 'Смешарики'.

КУЛЬТУРА

Table with TV program schedule for the first channel on Sunday, 10th. Includes times and program titles like 'Евроньюс', 'Обыкновенный концерт', 'Легенды мирового кино'.

Table with TV program schedule for TNT on Sunday, 10th. Includes times and program titles like 'На ночь глядя', 'Точка зрения', 'Будьте здоровы!'.

Table with TV program schedule for TNT on Sunday, 10th. Includes times and program titles like 'Дамы и гусары', 'Александр Дедюшко', 'Утумата'.

СТС

Table with TV program schedule for SCS on Sunday, 10th. Includes times and program titles like 'Монсуно', 'Чаплин', 'Куриный городок'.

Table with TV program schedule for the first channel on Sunday, 10th. Includes times and program titles like 'Лотерея', 'Их нравы', 'Едим дома'.

5 КАНАЛ

Table with TV program schedule for the 5th channel on Sunday, 10th. Includes times and program titles like 'Д/С', 'Победительницы', 'Сейчас'.

ТНТ

Table with TV program schedule for TNT on Sunday, 10th. Includes times and program titles like 'Вратарь Ливерпуля', 'Мунгэн сэргэ', 'Улан-удэ: инструкция'.

ТИВИКОМ

Table with TV program schedule for Tivikom on Sunday, 10th. Includes times and program titles like 'Радар-спорт', 'Вкусно', 'Домашний зоопарк'.

НТВ

Table with TV program schedule for NTV on Sunday, 10th. Includes times and program titles like 'М/Ф мультфильм', 'Агент особого назначения', 'Сегодня'.

Продаю микроавтобус Kia-Веста 1994 года. 110 тыс.руб. Тел.: 89246520893

ВОЗРАСТНЫЕ ОГРАНИЧЕНИЯ В ТЕЛЕПРОГРАММЕ

В телепрограмме с 27 августа, согласно ФЗ от 29.12.2010 «О защите детей от информации, причиняющей вред их здоровью и развитию», вступающей в силу с 1 сентября 2012 года, будут присутствовать знаки о возрастных ограничениях:

- 0+ - от 0 до 6 лет
6+ - от 6 до 12 лет
12+ - от 12 до 16 лет
16+ - от 16 до 18 лет
18+ - старше 18 лет

МОНГОЛОЙ ТЕЛЕВИДЕНИ ОРОН ДАЯАР

ДДЭШТВ гэнэн компани Ази даяар Монголой телевизийн 40 гаран сувгуудыг, тийхэдэ англи, герман, ород, хятад хэлтэй DW-Asien, Outdoor TV, Bloomberg TV, Yvэр Монгол ТВ, Одон ТВ, SupremeMaster, Australia TV, Дом Кино, Музыка, Телекафе, CCTV-5, Шанхай, Бээжин гэхэ мэтэ каналнуудыг үзүүлжэ байдаг томохон эмхи юм.

Энээхэн компани Буряад Республикада ержэ, Монголой телевиденин бүх сувгуудыг, мүн англи, герман, ород, хятад хэлтэй сувгуудыг харуулха тоног түхээрэмжэ Улаан-Үдэдэ, Агада худалдажа, угсаржа эхилээ.

Монголой, Үвэр Монголой, Хятадай, Австралин телевидени үзэхэ дуратай хаа, иимэ угаһаар холбоо барина: 8-924-396-79-00.

Монголой сансарын телевидениин хүлээн абагшын (приемнигой) үнэ - 5000 түх., танай гэр байшанда угсаржа тохиргоо хэхэ ажалтайгаа (с установкой, настройкой) - 8000 түх.

Үнэгэрхэн зуун жэлэй агшан зуур



Аркадий БАТОМУНКУЕВАЙ проект



Хүндэтэ уншагшад, хэрбээ хоморой фото-зурагуудтай наа, тэдэнээ редакцидамнай эльгээжэ, бүгэдын хонорто дурадхыт гэжэ таанадтаа ханданабди. Айл бүхэнэй хадагалаанда иимэ баялиг олдохол байха. Тэдэнээ ерээдүйнгөө үеынхидтэ дамжуулаал.

Манай хаяг: 670000, Улаан-Үдэ хото, Каландаришвили, 23, каб.26; электрон хаяг: unen@mail.ru Тел.: 21-64-36.

Верхнеудинск хото ерэжэ, "Сибирь" отельдэ хүрэхэдэмнай, одоол бэрхээлнүүд эхилээ даа. Юуб гэбэл, үгээ ойлголсожо ядаабди. Гэдэнээ үлдэшэнхэй бидэ түргөөр лэ байрадаа орожо, эгээл юрын эдээ – үндэгэ эдээд амархаяа наанабди. Теэд үндэгэн гэшээ оршуулжа, ойлгуулжа ядахадаа, би үндэгэнэй амхарта гаргажа, стол дээрэ табяаб. Тэдэ ойлгохо юм бэшэ, иимэ амхарта заяа наһандаашье хаража үзөөгүй хэбэртэй. Тахяагай дальбараае нажаан харуулбаб – тэдэмни һайса эльгэ хатаа, зүгөөр үндэгэ эриһыемни ойлгоогүй. Господин Галл сүхалдаһандаа, гараараа ехэ-ехээр даллан: "Ку-ка-ре-ку!" – гэжэ хүхирөөдшье туршаа. Буудалай хүдэлмэрилэгшэд бидэниие адаглан хүхижэ садахадаа, эдээ хоолоор урмашуулаа.

Верхнеудинск балай гоё хото бэшэ. Анхан түрмын зоной нуурин байһан аад, мүнөө сэрэгэй түб болонхой. Онсо һонин газарынь гэхэдэл, Сэлэнгэ мүрэнэй эрье дээрэ бодхоогдоһон томо гэгшын сагаан түрмэ болоно. Энэ түрмэ аяар 600 хүниие багтуулхаар. Зарим таһалгануудтань бүри 70-аад хүн хагданхай. Верхнеудинскын 40000 ажаһуугшадай 10000 хитадууд юм. Гадна политическэ сүлэлгэдэ эльгээгдэнэн ородууд, түрмэһөө гараһан зон гэр бүлэнүүдтээ нилээд олон.

Эндэхи дэлгүүрнүүд ехэ зохид газарнуудта оршодог. Хэдэн фабрика бии. Ехэ талмай дээрэ худалдаа наймаан дэлгэгдэдэг байна. Эндэхи зон элдэнэн арһа нооһоёо, ой модоёо худалдаг байна... Ородой хүмэ нюдэ татана.

Хяагта руу зориһон саашанхи харгымнай Сэлэнгээр "Рабатка" пароходоор үргэлжэлхэ. Энэ үедэ хотодо нилээд халуун улларил тогтоо, тиймэнээ тооһо шоройтой гудамжануудай удаа хоёр үдэр соо уһан дээрэ ябахата, ехэл таатай байгаа. Урданай ямар гоё байгаалиин үзэгдэлнүүд дайралдаа гэшэб! Теэд нарһан мододой үдхэн ногоон набшаһаар бүрхөөгдэнхэй гүбээ добонууд удангүй миил тала дайдаар нэлгэгдэшөө. Селенгинск – Верхнеудинск Усть-Кяхта хоёрой хоорондо оршодог яһала ехэ нуурин. Эндэ баһал хүмэ бии. 18-даху зуун жэлэй эхиндэ англичан мессинернүүд эндэ нилээд ехэ ажал ябуулаа гэжэ һануулаа.

"Путешествие в Монголию" гэнэн номһоо, 1920 он. Авторынь – англи яһанай аянталагта БЕАТРИКС БАЛСТРОУД.



Снэ фото-зураг 1920 ондо Хара Гол мүрэнэй хажууда буулгагдаа. "Самсон" гэжэ нэрэтэй ород хүн наншалдажа байһан хүнүүдые бэе бээтэйнэ мүргэлдүүлжэ эблэрүүлдэг байгаа юм.



Үйндөө хүрэнэн хөөрхэн хүбүүн.

"Путешествие в Монголию" гэнэн номһоо, 1920 он. Авторынь – англи яһанай аянталагта БЕАТРИКС БАЛСТРОУД.



1929 ондо Хитад СССР хоёрой хоорондохи зүрилдөөнэй үедэ (Хитадай- Зүүн зүгэй түмэр харгы дээрэ) хилэ шадар оршодог Баргаһаа Шэнэхээн хушуунай хэдэн мянган буряад-монголнууд Ринчиндоржын ударидалга доро хилэ дабажа, Дотор Монгол нүүгээ. Тэдэ большевигүүдһээ зугадаа юм. 1945 ондо Дотор Монгол Хитадай бүридэлдэ үлөө. "Ехэ гүрэн түрэнүүдэй хашалгада хэдыдэхиеэ ороһон буряад-монголнууд үбгэ эсэгэнэрэйнгээ түлөө буунуудаа гартаа абаа". Тиигэжэ тэмсэл эхилээ – нэгэ талаһаа Уланьфугай ударидалга доро хитад коммунистнууд, харин нүгөө талаһаань Дэ Ван гэгшын хүтэлбэри доро Дотор Монголой эрхэ сүлөөгэй түлөө тэмсэгшэд.



Дотор Монголой монгол Уланьфу. 1925 ондо Хитадай коммунист партиин эзргэдэ ороо. Москвада Хитадай ажалшадай коммунист университет дүүргээ. Япон-хитадай дайнай үедэ японтоной дайралдаа. 1947-1949 онуудта гүрэнэйнгөө хойто дэбисхэрнүүдые дайсанһаа сүлөөлхэ хэрэгтэ ехэхэн хубита оруулаа.

КНР-эй тогтоогдоходо, Дотор Монголой Автономито аймаг байгуулаа, 1947-1966 онуудта Дотор Монголой партиин секретарь болон түрүүлгэшэ.

1966 оной май соо Уланьфу "Арадай парти" эмхидхэлсээ гэжэ гэмнэгдээд, хамалган хашалганда орожо тушаагдаһан юм. 1973 ондо нэрээ сагааруулагдажа, ЦК-да болон КПК-гай Политбюродо үндэр тушаалнуудые эзэлээ.



Дэ Ван Дэмчигдонров (1902-1966) – монголой тайжа, арадай эрхэ сүлөөгэй түлөө хүдэлөөнэй ударидагша. 1934 онһоо Дотор Монголые хүтэлбэрилөө, 1945 ондо японтоной талада Совет Армитай дайралдаа. Япониниин бута сохигдоходо, 1945-1949 онуудта түрмэдэ хаалттай байһан аад, 1949 ондо Монгол руу зугадаа. Тэндэһыэнь тэрэниие Хитад руу дамжуулһан юм. Дахин түрмэдэ хаагдаад, 1963 ондо үршөөгдэжэ, түүхын музейдэ хүдэлөө.

Элитэ монголшо эрдэмтэн М.П.ХОМОНОВОЙ 100 жэлэй ойдо



(Эхиниинь январин 24-нэй дугаарта).

Абарга Шулуун баатарын Алибаа бүхэниие сонсож, Уур халин түрэгжэ, Алхажга газашаа гараад, Үрээ хүлэгөө дуудахаяа Үндэр Хинганай орой

дээрэһээ Эрдэнэй ногто эрыюулжэ: "Алтан Хангай бэлшээртэй, Анабад далайда ундатай Алтан хүлэг морин минии Ерэ, ерэ! Горой, горой! Хүмбэр уулада бэлшээртэй, хүн далайда ундатай, хүлдэ хүрэг морин минии Ер! - ерэ! горой-горой!" - гэжэ

Хада уулын хүнхинэтэр, Хан дэлхэйн долгитосо

дуудаба. Алтан хүлэгын сонсож, Дэлхэн нүүлээ бодхож, Уулые гурба эрьеэд, Агсажа нүүлээ үргэжэ, Алтан хомол унагаагаад, Анабад далайн үһые Амаржа байжа ууба. Адар хээрин үһые Зулгартар эдеэд, Агта хүлэг мориниин Алас холоһоо наашаа

зорибо. Хүүл дэлхээ батаглажа, хүмбэрье гурба эрьеэд, Хилгаһан нүүлээ үргэжэ, Шэжэр хомол унагажа, хүн далайн үһые Сүйлэр татан уугаад, Һалхин хүлэг мориниин Һайхан хүрэгжэ ерэлэй. Хүлэг хүлэгтэй таарандуу, Абарга баатарай унаган юм шуу.

Уулын шэнээн бэетэй, Амба шэнээн шэхэтэй, Ниругун шэнээн толгойтой, Нуурай шэнээн нюдэтэй, Хошуун шэнээн хоншоортой, Худагай шэнээн хамартай, Хада адли шүдэтэй, Хонхо адли аматай, Талын шэнээн ташаатай, Тэнгэри уулын бүхэтэй Тиимэ хүлэг морин юм. Түхэрээн нара туруутай, Түмэн хүсэнэй сасагтай, Тэнгэри газарые

ойртуулһан, Түби дэлхэе багсаһан, Түмэн үлзы бүридэһэн, Түргэн хүлэг морёо Амадан тодожо ошоод, Алибаа ушараа хэлэжэ: "Эрлиг мангус ерээд, Эмэ хүүхэдые буляагаад, Энхэ жаргалыемни эбдэбэ. Эргүү дайсанин

дарахаар, Эргэжэ баһа ябана. Хада уулада бүдэржэ болохогүй, Хатан мүрэндэ тунажа болохогүй! Шулуун баатарая хаяжа болохогүй, Шэглэһэн зүгһөө зайлажа болохогүй, Шэрүүн байлдаанһаа халиржа болохогүй! Шолмос шүдхэрһөө шэшэржэ болохогүй! Эрын шадалаар би байлдахаб! Унаганай шадалаар ши добтоло!" - гэбэ.

Хурдан хүлэг мориниин Хойгуур урдуурнь эрьелдэжэ,

Хомолоо гурба унагааба. Эргэ хүлэг мориниин Эзэнээ гурба эрьежэ, Эрдэни хомолоо унагааба. Эдеэрхэг шулуун баатар Эрэ хүлэгөө эмээллэбэ. Арбан лангай газарые Ахтайн толгойдо хүмэрижэ, Хорин лангай хударгые Хойноһоон хүмэрижэ, Хобор алтан эмээлые Хойшо голголон хаяад, Хойто үмэнэ олониие Хоёр үдэр татажа, Хорёо юртэмсые тойробо. Шэжэр алтан эмээлые Шиб гэтэр хаяжа, Газаагуур досоогуур олониие

Гурбан үдэр татажа, Газар дэлхэе тойробо. Абарга Шулуун баатарай Амин голын алмас, худал шүрбэһэниин түмэр, Сагаан яһаниин ган, Сэдьхэл бодолын булад, Согсо бэнь хүмбэр, һанаан ухаанин далай, Шадал хүсэнниин бар юм. Шиираг баатар Шулуун Жэбэлтэ мангусые дарахаар, Сахилгаан эрдэни номоо Хобто дотороо хобтолжо, Сууга булад нэлмээ Хажуу таладаа хабшуулжа, Гангар ханхир номоо Хобто дотороо хобтолжо, Ган булад нэлмээ Хооһоор абан сойрожо, Гал эрдэни түнхүүрээ Хэлтэгэй талада зүүгээд, Эрдэниин жолоо хуряжа, Алабхин мордоод гарахадань,

Аба наһатан олоор Агуу баатарая мордуулхаар

Арюун сагаан хадагтай, Амата бүрэдэһэн айрагтай, Арза хорзо архитай, Аяга дүүрээр хэмнэжэ, Альган дээрээ табяад: "Дайсанаа даража, Дархан солоо олоорой!

Адагатани даража Амар жаргалаа олоорой!" гэжэ

Аман юрөөл хэлээд, Айраг сархадые үргэсэгээбэ. Абарга Шулуун баатар Аягын дээжыен амсаад, Алас холые зорин мордоходонь, Галзуу гармагай номынь Хобто соогоо хүнхинэжэ байба.

Ган булад нэлмэн Хой соо ханхинажа байба. Гал эрдэнэйн түнхүүрын Сахилгаан татаад, дуугаржа байба.

Алас холо ябаха баатар Жолоо үргэн үндыбэ. Түби дэлхэй юртэмсые Тоолон бэрэ! байнуу? Жэл нара соо Жидуб бэрэ байнуу? Уула хадашые ойро юм, Уһан далайшые танган юм. Өөдэ уруу адлишуу, Үдэтэ номоһоо хурдан шуу. Хада уула богони юм. Хатан мүрэншые танган юм. Хажуу, өөдэ үгы бшуу. Харбаһан номоһоо хурдан шуу,

һүүлэй болхоор гээгдэхэ үгы, һүүдэр болхоор хосорхо үгы, һалхин бороо туһалха үгы, һанаан бодолго гүйсэхэ үгы хүлдэ хүрэг моритой. Шолмос мангусай орондо Шигүд хүрэгэ ошоод, Шэнжэжэ лаблан үзэхэдэ, Шимнусай уурын бадаржа, Шуһан үнэр анхилжа, Хорото ууралаар бүрхэжэ, Харанхы манан татаба. Омог баатар Шулуун минии Үзэжэ байһаар уурлажа, Урагшаа орохоор шидэжэ, Харанхы дарахаар шидэжэ, Мангус шимнусэй ороной Манан хүбэнгэй дундуур Махан дабшаад ороно. Азар мангусые дарахаар Аһан урагшаа дабшаба. Мангусай орон газар шинии Манай оронтой таарануу? Үнэгэ шонын орон шинии Өөрын оронтой таарануу?

Барга бурядай үльгэр

Хяаг үбһэниин ган шуу, Шарилжа үбһэниин зас шуу, Шорой хумагын шэрэ шуу. Шанда уһаниин шуһан юм. Үбһэ ногоониин ган шуу, Улаан шоройн шэрэм юм, Уур амисхалын хорон юм. Аюулта мангусай ороной Абияас зангын үзэхэдэ, Ууртай уулань гүнгэнэжэ байна.

Худалша уулань дуугаржа байна.

Хулгайша уулань маряжа байна.

Хархис уулань зандаржа байна.

Хараалша уулань зүгэжэ байна.

Хэрүүлшэ уулань зэргэжэ байна.

Хобдог уулань хоршоножо байна.

Гэмтэй уулань гэгэжэ байна. Гээгэтэй уулань гүлдижа байна.

Аргатай уулань энеэжэ байна.

Абадаг уулань һарбайжа байна.

Заргатай уулань ирзайжа байна.

Мангусай шимнусай бэеын Маяг байдалын хэлэбэл, Алтан дэлхэе түйбэдэг.

Аюулта мангусай дүрсые Арзагар барзагар толгойтой Аюумсар хүрхэй амитан юм. Үзэжэ хайха нюдэтэй толгой, Үмхэжэ абаха матай толгой, Үбшэн тариха юрөөлтэй толгой,

Үхүүлэн зобоохо хоротой толгой,

Хазажа абаха шүдэтэй толгой,

Хараал хэхэ тарнитай толгой,

Хамагые бараха гэмтэй толгой,

Хобдог залихай үлэн толгой,

Хоб зөөхэ нүгэлтэ толгой,

Хорон үгэтэй хохимой толгой.

Мангусай хатанай милдагар шарайн

Маяг дүрсые хэлэбэл:

Хатан алаг үһэтэй, Хирээгэй хоёр нюдэтэй, Хуурай хадхуу хамартай, Хурса дүрбэн хоёонтой, Хүхэ эрээн хүмэдхэтэй, Хүнды ангагар аматай, Хүүхэдөө эдеэлүүлхэ Хүрэл дүрбэн хүхэтэй, Хүүхэн гарбал эдеэлүүлхэ, Эбэр дүрбэн хүхэтэй, Үбгэн мангуста барюулха Үбсүүндээ хоёр хүхэтэй. Ханиһан эрдээ барюулха Хабиргадаа хоёр хүхэтэй. Эрлэг мангусай үхиниин Онгор шара нэрэтэй гэнэ. Юһэн алаг үһэтэй Эрдэгэр ехэ хамартай, Онгойһон шара нюдэтэй, Үзүүр дүрбэн хоёотой. Хүнэй шуһаар унда хэжэ, Хүүхэнэй мяхаар хоол хэжэ, Хүбшэ дэлхэе түйбэһэн, Нүгэл ехэтэй мангус юм. Улаан шуһаар унда хэжэ, Олоной мяхаар хоол хэжэ, Юртэмсые түйбэһэн Хоротон дайсан мангус юм. Арбан гурбан толгойтой Азар хара мангус Алтан хаанай хүбүүе абажа эндэ ерээд, аман тангаригые абаха гэжэ аюулда хүртүүлэн, асуужа байна:

"Абын түрые тушаажа үг! Алибаа олониие хуряжа үг! Арад богоолой доторһоо Арбан түмэниин һунгажа үг! Али һайхан үхидһөө Табан зууе нэмэжэ үг! Үбгэд болон хүгшэдые Үлүү бүхэниие оруулха үгы, Үнгэтэй зүһэтэй алуушуулые Үбэлэй үдэшэдэ хүргэжэ ерэ!" - гээд,

Айхабтар хэсүү сахардуулжа байна.

Аюул хэсүү аашалжа байна.

1) бэрэ - 1 модоной зай.

М.П.ХОМОНОВ оршуулба. Т.САМБЯЛОВА хэблэлдэ бэлдэбэ.

(Үргэлжэлэлын удаадахи дугаарта).



Чингиз Шонхоров. «Абай Гэсэр Богдо хаан» үльгэрэй удхаар зураг



АЗА ТАЛААН (Сагаалганай мурьсөөн)

Сагаан харые угтуулан

Класс: 7-дохи ба 8-дахи Цырендашиева Т.Д., хүмүүжүүлэгшэ

Зорилго: Буряадайнгаа ёһо заншал, ёһо гурим, арадай наадануудые, шажан мүргэл, арадай хубсаһан гэхэ мэтые хэр зэргэ мэдэхыень элирүүлхэ.

Сагаан хадагаа дэлгээн баряад, Сагаан харамнай хүржэ ерэбэл даа. Сагаан сэдхэл, сагаан харгы, Сагаан эдее үршөөн байнал даа. Хултаганан байжа хоолоо олодог Хулгана жэлнай үнгэрэн ошобо.

Үржэл ехэтэ Үхэр жэлнай Үргэн Буряадтамнай заларан бууба. Үхи хүүгэднай өөдэргэн ухаатай, Үбгэд хүгшэднай элүүр энхэ, Хэһэн ажалнай бүтэсэ ехэтэй Хэтын хэтэдэ байхань мүнхэ!

БАГШЫН БУЛАН

Мэндэ амар! Хүндэтэ үхибүүд, багшанар, айлшад ба манай жюри. Мүнөө бидэ 8-дахи классай нурагшадаар «Аза талаан» гэһэн мурьсөө үнгэргэхэмнай.

Наадамнай 4 шатаһаа бүридэхэ. Командануудта ба журидэ амжалта хүсэнбди. Мүнөө хадаа команда бүхэн өөрынгөө нэрэ, эмблема, девизэ хэлэнэ, тиигээд жюри сэгнэлтэ табина (сэгнэлтэ 5 хүрэтэр).

1-дэхи шата: «Түргэн харюу» гэжэ нэрэтэй. Капитанууд жээрэб татана. 1-дэхи команда харюусана.

Асуудалнууд:

1. Эртэ урда саһаа хойшо буряад зон шэнэ жэлые ямар һараһаа эхилжэ тоолодог байгаа? (**Сентябрь**).
2. Гэрһээ гаража ябаһан хүн орожо ябаһан хүнтэй золгошоо һаа, алининь сүхариһаб? (**Гаража ябаһан хүн**).
3. Хубсалхадаа хаанаһаа эхилжэ хубсалдаг бэ? (**Дороһоо**).
4. Буряад гуталай хойто хашаһан юун гэжэ нэрэтэйб? (**Зуузай**).
5. Эхэнэр хүн дэгэлээ үмдэхэдөө түрүүн али хамсыгаа хамсылнаб? (**Баруун**).
6. Зурхайн эрдэмэй эхин хэды ондо табигдааб? (**806**).
7. Буряад үхибүүдэй мэдээжэ, дуратай нааданиинь? (**Шагай наадан**).
8. Хүндэтэй айлшанаа юугээр угтадаг бэ? (**Төөлэй**).
9. Гэрэй ямар талада бурхан байдаг бэ? (**Хойморто**).
10. Гараһан шэнэ жэлнай эрэ гү, али эмэ гү? (**Эмэ**).
11. Зурхайда хэды нуудал гэжэ тоологдодог бэ? (**Найман**).
12. Долоон хоногой ээлжээтэ үдэр? (**Гараг**).

2-дохи команда харюусана.

Асуудалнууд:

1. Хэдыдэхи зуун жэлһээ эхилжэ монгол угсаатан Сагаалгание хабарай эхин һараһаа угтажа эхилээб? (**13 зуун жэлһээ**).
2. Гурбан зөөлэниие нэрлэхэ. (**Үгын, унтарин, эдөөнэй**).
3. Хубсаһаа хаанаһаа эхилжэ тайладаг бэ? (**Дээрһээ**).
4. Гуталай шагайһаа дээшэнхи хуби юун гэжэ нэрлэдэг бэ? (**Түри**).
5. Эрэ хүн дэгэлээ үмдэхэдөө, түрүүн али хамсыгаа хамсылнаб? (**Зуун**).
6. 12 Амитанай зурхайда хэдыниинь эрын аймаг, хэдыниинь эмн аймаг гэжэ тоолодог бэ? (**6 эрэ, 6 эмэ**).

инь эмн аймаг гэжэ тоолодог бэ? (**6 эрэ, 6 эмэ**).

7. Ямар амитанай яһаар һээр шаадаг бэ? (**Үхэрэй**).
8. Эрэ хүниие төөлэйгөөр хүндэлдэг, эхэнэр хүниие юугээр хүндэлдэг бэ? (**Уусаар**).
9. Һама сахюусан ямар сагта эрьедэг бэ? (**Шэнын нэгэнэй үүртэ**).
10. Зурхайн 2 һалбарил: — Одон зурхай - Ямар зурхайб? (**Хара**).
11. Зурхайда хэды мэнгэ бииб? (**Юһэн**).
12. Үдэр, һүни, үдэшэ, үглөө - хамта дээрээ... (**Хонг**).

Жюри сэгнэлтэ табина. Очко тоологдоно.

2-дохи шата: «Хара морин» (Айлшан уригдана).

1. Юундэ буряад гуталай хоншоор дээшээ үргэгдэһэн, шантагар бэ? (**Газар эбдэхгүй, хорхой шумуул дарагдахагүй**).
2. Буряад малгай юундэ шобхой оройтойб? (**Хада уулын хэлбэрээр оётой**).
3. Малгайн оройн улаан шүрээ юу тэмдэглэнэб? (**Нара**).
4. Улаан залаань юу тэмдэглэнэб? (**Наранай туяа**).
5. Гурбан дээжэ нэрлэхэ (**«А» үзэг - эрдэмэй дээжэ, Агта морин - малай дээжэ, Аяга сай - эдөөнэй дээжэ**).

Жюри дүн гаргана.

Энэ шатада команданууд карточкануудаар хүдэлнэ. Гитара доро дуун зэдэлнэ.

3-дахи шата: Капитануудай мурьсөөн.

Капитанууд бэе бээдээ асуудал табина. Жюри сэгнэлтэ табина. Очко гаргана.

4-дэхи шата: Асуудал таталга



Туулмаг сооһоо шагай татанад. Асуудалнуудта харюусаха.

1. Үрээл хэлэхэ.
2. Хатар.
3. Дуун.
4. Угалза тааха: а) Соёмбо - эрхэ сүлөөгэй б) Уһан хээ - хүнүүдэй нэгэдэл в) Үүлэн хээ - жаргал г) Түмэн жаргалан - ута наһанай
5. Зуураһан гурил хабтайлгажа, хэбтэ сохёод, тоһондо бусалгажа болгоһон эдөөн. (**Бообо**).
6. Ээдүүлһэн сагаан эдөөн. (**Тараг**).
7. Хониной дотороор хэгдэһэн эдөөн. (**Ормог**).
8. нэмжээр орёогоод, сог дээрэ шараһан эдөөн. (**Һугабша**).

Жюри сэгнэлтэ табина (Хэн түрүүшын һуури эзэлнэб, приз үгтэнэ).

Арадай ёһо заншалнууд соо «Алтан дүһалнууд» байдаг гэлсэдэг, тиимэһээ ёһо гуриһаа нэргээхыетнай хүсэнэб!



САГААЛГАН —

МАНАЙ ҺАЙНДЭР, САГ ҮЕДЭ МАНДАХА БОЛТОГОЙ!

(Үрээлнүүд)

(Түгэхсэл. Эхиниинь урда-хуи дугаарта).

Жэлһээ жэлдэ
Жаргалтай байг лэ
Эхэ оромнай,
Ашата гүрэмнай
Алдарта хэрэгүүдээрээ
суурхаг лэ.
Эхэ хүнүүд
Ехэ золтой, жаргалтай
Үри хүүгэдээ
Үргэжэ баясан ябаг лэ.
Хэжэ ябаһан
Хэрэг, ажал хүдэлмэритнай,
Һанажа ябаһан
Һайхан зориг,
бодолнуудтай
Алтан дэлхэйдэ
Амжалтатай байг лэ
хододоо!
Эдир залуу
Эршэтэй хүбүүд,
басагаднай
Энхэ мүнхэ
Инаг дурантаяа уулзаг лэ!
Сээгтэ ногоон
Сэлгээ үргэн тала
дайдада,
Ута наһа наһалжа,
Удаан жаргал эдлэжэ,
Урагшатай ябахатнай
болтогой!

Амжалта, илалта туйлажа,
Ажалай герой бологты,
Олоной засагта магтуулжа,
Орден, медалаяр
шагнуулагты.
Һаба һуулгаар билтарма
Һүн сагаан эдөөмнай
Булаг мэтэ бурьялжа,
Горхон мэтэ харьялаг лэ.
Һүн далай,
Һүн далай сорьёлно,
Хүнэг хүнэгөөр хөөһэ
бууран харьялна.
Арбан хурганиинь
урилдажа матарна,
Алаг зүрхэниинь
хабархалаар бадарна.
Шэнэ жэлэй шэнэ
эрье тээшэ
Шэдиес гарган, эдирхүүгээр
эрмэлзээрэй.
Һүн сагаан эдөөгээ
Һаалиша хүхэднай
Энэ жэлэй ногоондо
Дэлгэрүүлхэн болтогой!
Дүршэл ехэтэ гарнуудһаа
Дүүрэн баялиг урданхай,
Һүн далайн булагһаа
Гүн соло билтаранхай.
Ажал хэрэгэй амжалтаар
Алдар нэрээ арьбадхан,
Ажабайдалаа зохёон,
Ажана амгалан һуугыт даа.

Хонгор нютагаа
бүрхөөһэн
Хонин олон хүрэгтнай,
Хойто жэл ногоон дээрэ
Хоёр дахин үдэг лэ.
Намжаа тэнюун
нютагайнгаа
Ногоон торгон энгэртэ
Хонин хүрэгөө олоорнь
Олон жэлдэ үдхөөлта.
Жэлэй түлэй
тоосоогоор
Жэгдэ түрүү ябаалта,
Нугын олон сомоодол
Ноһоо гээшые абаалта.
Шэнээр гараһан
Энэ жэлдэ
Шэдитэ амжалтаа
арьбадхыт,
Малша арадай солье
мандуулалсан үргэлсыт.
Буруунтнай буужуугүй,
булшантай,
Даагантнай даахигүй,
далантай,
Түлгэтнай тангаршааһаар,
Эшэгэнтнай ээрэмшээһээр,
Он жэлдэ һайн орог лэ,
Олон хүрэгэй эхин болог лэ!
**Энэ хуудаһа
Бэлигма ОРБОДОЕВА
хэблэлдэ бэлдэбэ.**

АРАДАЙМНАЙ АША ГАБЬЯАТА ХУБҮҮНЭЙ ДУРАСХААЛДА



Буряад арадай элитэ, эрхим дэ-эжэ хубүүдэй нэгэн, Тева лама, мэдээжэ буддын шажанай ажал ябуулгаша, Бурханай хургаалье арад зондоо, жиндагуудтаа дэлгэрүүлэгшэ, Ивалгын дасанай дид-хамба, хэргээгдэхэн Эгэтын дасанай түрүүшын Шэрээтэ лама байһан, Буряадай Эгэтын дасанай дахин хэргээгдэхэ, байгуулгада, дасанай шэнээр барилгада эдэбхитэй эрхилэгшэдэй, эмхидхэгшэдэй нэгэн, олон зондоо туһатай Цыденов Доржо Цыдыпович 2013 оной январин 28-да тагаалал болобо.

1991 ондо нангин шүтөөн болохо «Зандан Жуу» бурханиие Эгэтынгээ дасандаа бусааха хэрэгтэн Д.Ц. Цыденов аргагүй ехэ оролдолго гаргажа, тэрэ үедэ Буряадай Президент ябаһан Л.В. Потаповта хүрэтэр ябаһан юм. 1990-ээд онуудаар, тэрэ хүндэ сагта, Буряадай бэшэ дасангууд сооһоо Эгэтын дасанай ажахи эгээл эрхим, баян, хайн хүгжэлтэтэй гэжэ тоодо ородог байгаа: гэр байра, машина, трактор, адууна малай ажал г.м. Эндэ энэ ехэ хэрэгийг эрхилжэ ябаһан Шэ-

рээтэ лама Доржо Цыдыповичэй габьяа заатагүй онсолон тэмдэглэхээр. Юүндэб гэхэдэ, аргагүй олон нүхэд зонтой, гүрэнэй ямаршые дарга гү (манай гүрэнэй Президент байһан Борис Ельцинтэй уулзаһан), завод, фабрикын директор гү, али юрын хүншые байг, хэнтэйшые һаань хөөрэлдэжэ, үгээ ойлголсожо ядахагүй, онсо нарин дипломадай шадабаритай байгаа. Тэдэ олон зон, нүхэдэнь дасанайнь хэрэг яаха аргагүй дэмжэхэн, дэмжэдэгшые байгаа. Эгэтын дасанай барилгада эмхидхэхы бүхы онсо шадабария хэрэглэжэ, хүн зониие хүдэлүүлжэ, хойноо дахуулжа шададагынь элирээ һэн. Хэнэйшые мэдэхээр, 1930-аад онуудаар хандаргагдаһан дасанай тала газарта Эгэтын дасан дахинаа мүнделөө һэмнай...

1940 оной сентябриин 9-дэ Доржо Цыдыпович Цыденов Бууралхан Буряад оройнойнай эгээл үзэхэлэнтэ хайхан нотагуудай нэгэн болохо Яруунын аймагай Эгэтын-Адаг нотагта түрээжэ, аба эжыгээ, түрэлхидөө баярлуулаа һэн. Эсэгэнь нотагтаа Моохшоон дархан гэжэ ажалша, малша суутай, ажахиныгаа элдэб дарханай ажалые наринаар дүүргэхэнэ гадна, хонишоноор хүдэлжэ ба Шэтын область руу холын хамбыдашые ябагша һэн:

«Монголхон хоргыгоо ялбуулһан, Моохшоон дарханай гоё гэшэнь.»

Шэнэхэн хоргыгоо ялбуулһан Сэдэхэн дарханай гоё гэшэнь... - гэжэ нотагаархидынь, үетэн нүхэдэнь дархан хубүүгээ баясуулан дуулалдагша һэн. Эжынь – Хүхэдэйн Дулсан гэжэ ехэ хүхиюу зантай, омог доруун, шогууша, аялдар хайхан зантайдаа «Аажы» гэжэ нотаг зонийнгоо эрхэ нэрэдэ хүртэхэн байдаг. Түрэнэн

Ханда абгайнайн нүхэр Еши Бадмаевич Цырендоржиев, арадай судья ябаһан юм. 1942 ондо Эсэгэ Ороноо хамгаалгын Агууехэ дайнда Доржо Цыдыповичэй эсэгэ Цыдып Гунсонович Цыденов баатарай үхэлөөр унаа һэн. Тиигэжэ хатуу дайнай урдахана түрэнэн үхибүүн, хурайхайтанаа дахажа, тэдэнэйн нургаал, нүлөө яаха аргагүй ехэ юм. «Ехэ хубүүмнай» гэжэ тоолодог һэн.

Доржо хубүүхэн аба эжынгээ бүхы хайн хайханиены бөөдээ, сэдэхэлдээ шэнгээжэ, ажалшаар, урагшаа ханаатайгаар, спортдо, ажабайдалда дуратай, нүхэдэйнгөө дүхэриг соо дуурынь буляаха абьяастай, хүхиюу шогууша аяг зантай, тиигээшые һаа эрид хатуу, сэхэ зорихон харгыдаа залан шууд дабшан, хүмүүжэ һэн. Хурайхайндаа байжа, Ага нотагта дунда хургуулия дүүргээ: һонюуша хубүүн тамирай талаар холын дистанцида оло дахин түрүүлдэг һэн, гадна боксоор Шэтын областиин чемпион болоһон габьяатай. Тийн зураха, гоёор дуу дуулаха абьяастай, залуудаа шүлэгүүдые бэшэжэ, газетэдэ толилуулагша һэн. Удаань дунда хургуулия амжалтатайгаар түгэсхөөд, нэгэ жэл түрэл колхоздоо классараа үлэжэ, ажаллаа һэн. һүүлдэнь Ярууная бусажа, хургуулида багшаар, жолоошоноор, Хэжэнгэдэ МВД-гэй ГАИ-гай даргаар, Улаан-Үдэдэ таксистые ябаа.

1970 ондо Цыденов Доржо Цыдыпович СССР-эй КГБ-гэй шанга гэгшын шалгалта, хиалта гаража, Буряадай 10 хубүүдэй тоодо Улаан-Баатарай Буддын шажанай дээдэ хургуулида ороо һэн. Дурсагдагша дээдэ хургуулия тэрэ «эрхимээр» дүүргэжэ, Буряад орондоо дипломированна мэргэжэлтэн болохо бусаа һэн. Энэ саһаа хойшо Доржо Цыдыпович Буддын шажанай хүгжэлтэдэ, халбаралгада өөрыгөө сүм

зорюулаа: Ивалгынгаа дасанда шанга журам эрхилдэг гэбгы, дид-хамба ябаа. Эндэ хүдэлхэдөө, Будаадын шажанай ажалые жэншэдгүй наринаар ябуулжа, урданай үндэр наһатай ламанарай аргагүй хайн сэгнэлтэдэ хүртэжэ, тэдэниинь дид-хамба болгожо үргэмжлөө һэн. Ивалгын дасанайнгаа хэрэгүүдээр хари гүрэнүүдээр Америкэһээ эхилээд, Баруун, Зүүн ороноудые, Энэдхэг, Япон хүрэтэр шажанай хэрэгээр ябаһан байха.

Ажабайдалай үндэртэй, набтартай харгые Доржо Цыдыпович зоригтой, зүрхэтэй дабадаг һэн. Ямаршые сагта, һүүлшынгээ үдэр болотор, нэгэшые тунхарингүй, сухарингүй, жүдхэжэл, ажалаал хэжэ ябаа. «Зелёный» гэжэ арадтаа мэдээжэ болоһон «Мамба дасан» өөрынгөө, нотагаархидайнгаа, арад зонийнгоо дэмжэлгээр барюулаа, байгуулаа.

Хүн шанараараа нимгэхэн хайхан, сагаалмар сэдэхэлтэй, хүхиюутэй, хайн, бата найдамтай хани нүхэр, үхибүүдтээ, аша гушанартаа хүндэтэй, ямбатай, олон нүхэдэйнгөө хорёо соо, арад зонийнгоо, жиндагуудайнгаа, бүгэдэ нийтын хүндэлэлдэ хүртэхэн Доржо ламбагаймнай.

Хайрата дүү хубүүн, үбгэн, нагса аба, эсэгэ, хани нүхэр, олон тоото дүүнэйрэйнгээ сэдэхэлдэ ходоодо хайханаар үлэхэт. Нагса ахайнгаа хайхан хэрэгийг жэншэдгүйхэн саашань үргэлжэлүүлхэ Чингис лама, Шулуутайн дасанай Шэрээтэ, Пунсог ламхай, Мамба дасанай лама, Санкт-Петербургда Слава лама ажаллана.

Доржо Цыдыпович Цыденовэй хэһэн хэрэгийнь, аша габьяань гэр бүлын, түрэлхидэйн, нотаг зоной, бүхы буряад арадай сэдэхэлдэ хэтэ мүнхэдөө нангин наар үлэхэ.

Ум Маани Бад Мээ Хум.

ШЭЛДЭЙ ЗАНГИ.

ХЭН ГЭЭШЭБ: АВАНТЮРИСТ ГҮ, АЛИ АЛДАРТА ГЕРОЙ ГҮ?

(Үргэлжэлэл. Эхиниинь январин 24-эй дугаарта №3(817)).

«ХААРА МОРИЁ, АЛТАН ЭМЭЭЛЭЭ ХЭРЭГТЭЙ НААНЬ, ЕРЭЖЭ АБЫШ!»

Шодо Болтирогой энэ бэшэгэй удха тайлбарилжа шадаагүй дээрэнэ гү, али ондоо шалтагаанаар Шэлдэй Зангийн захяа дүүргэгдээгүй. Савва Рагузинскида энэ бэшэг харуулагдаагүй. Тиимэһээ хилэн нэрлэгдэхэн газарнуудһаа 170-180 км. наагуур татагдашаба. Энээн тухай хожомдожо мэдэхэн, хари газарта хаагдаад үлэшэһэн Шэлдэй Занги хүн зоно бодхоод, хилэ руу дабшаба. Тэндэнь угтажа байһан хитад сэрэгшэдтэ Шэлдэй Занги хори зонийнгоо ород хаанай албатад байһаниие баталжа, Бадан Тураахинһаа хойшо хадагалжа ябаһан Петр хаанай грамота харуулба, теэд тэдэнь табибагүй. Шэлдэй Занги сэрэгээ бодхожо, хилэ дээрэ буһалгаа татабашы, олон тоото хитадай сэрэгтэ дарагдаба. Арад зонийн намуулан, һөөргөө туугдаба, харин Шэлдэй Занги хатуу шанга хуулийн ёһоор толгойн саазада хүртэжэ болобо. Шэлдэй Занги Хинганай дабаан дээрэ саазалуулхынгаа урда тээхэнэ хойто хори нотагаа шэртэн хаража, гунигтай дуу дууулаһан гэжэ. Хойто хори нотагайн зон мухарижа ерэнэн тархиены

хүндэтэйгөөр хүдөөлүүлөөд, саашанхи үедөө Шэлдэй Зангийнгаа баатар нэрынь зүрхэ сэдэхэлдээ мүнхэрүүлһэн юм. Иигэжэ хори буряадай түүхэдэ Балжан хатанай, Бабжа Барас баатарай алдарт нэрэнүүдэй зэргэдэ Шэлдэй Зангийн нэрэ табигдаа бшуу.

Шэлдэй Занги Балжан хатанайнгаа нэрэ һүлдөөр ариудхагдаһан нангин газарнуудые эзэмдэн, Эхэ орондоо ниилүүлжэ, хойшоһоо арад зонийнгоо амар жаргажа нууха тухай бодомжолһон, аюулта хэрэгтэ ами наһаа зориулаһан, хайран бээ хосороһон хүн болоно бшуу.

ШЭЛДЭЙ ЗАНГИИН ҮРИ НАДАНАР

Арад зонийнгоо гол бодол, мэдэрэл, элшэ хүсэ бөөдээ шэнгээһэн, хойшоодоо арадайнгаа жаргаха хэрэгтэ ами наһаа зориулжа хүсэлэнтэй, эрмэлзэлтэй хүнүүдые Л.Н.Гумилев «Этногенез и биосфера земли» гэжэ ном соогоо пассионарна удхатай хүнүүд гэжэ тодорхойлоһон байдаг. Шэлдэй Зангийн түүхэ шэнжэлээд, энэ хүн эгээл иимэ зонуудай нэгэн байһан гэшэ ха гэжэ тобшолол хэхээр байна.

Иимэ зонуудай алдар нэрэн, ажаябуулган залуу үетэниие Эхэ орондоо дуратайгаар патриот болгожо хүмүүжүүлжэ хэрэгтэ ехэ удха шанартай байхыень хараадаа абажа,

Агын 1-дэхи дунда хургуулийн багша Дулмажаб Дугаржаповна Цынгеева хамта энэ темэ шэнжэлһэн байна. Тиихэдэ Ага тойрогоймной Хүһөөшэ нотагта Шэлдэй Зангийн уг залгаһан зээнсэрнүүдыень элирүүлэн олоһон байна.

Шэлдэй Зангийн сэрэгэй хилэ дээрэ буһалгаа татахадань, хүн зоной хүлгөөн хүлтээн соо нэгэ бүлэг зон хилые наана гарашаһан байгаа ха. Тэрэнэ хадаа Шэлдэй Зангийн 18 наһатай басаганиинь байгаа ха. Хориин зон энэ басаганай хуби заяа шиидхэхэ тухай хэлсэхэдэ, басаган хүнэй жаргал хадамай газарта хадань хайн газарта хадамлажа, хайн нүхэртэй болгохо гэжэ хэлсэхэн байгаа. Шэлдэй Зангийн басагаар бэри хэхэ дуратайшуул олошорлоод, тоосооной гарахагүйн тула буряадайнгаа ёһо заншалаар эрын гурбан наада эрхилжэ, тэндэ илажа гараһан хүндэ энэ басага үгэхэ гэжэ хэлсэхэн түүхэтэй.

Зунай хайхан нэгэ үдэр хори буряадай түрүү гэгдэхэн шираг улаан хубүүд сугларжа, эрын гурбан наада эрхилжэ ха. Энэ нааданай эсэстэ бултанһаа хүсэтэйшые, мэргэншые, хурданшые гэгдэхэн 70-аад наһатай Баатаржаан харгана угай Шоно Гүлгэн гэжэ хүн илажа, Шэлдэй Зангийн басагы бэри болгон Манхуудри гэжэ хубүүнэйнгээ һамган болгожо абаба ха. Харин тэрэ Манхуудри эд

зөөришые суглуулхагүй, эрдэм номшые дэрлэхэгүй, ажал хэрэгтэшые нилээн ядуу, нула, яндан байһан ха. Өөрөө һамгашые оложо абахань бэрхэтэй байһан дээрэнэнь, эсэгэнь оролдоо ха юм. Тиигэбшые Манхуудритан үри хүүгэдые үдхэжэ, амар амгалан хууһан ха.

5-ДАХИ ГАНЖАРБЫН ГЭГЭЭН ШЭЛДЭЙ ЗАНГИИН ЗЭЭ

Шэлдэй Зангийн зээнсэрнүүд соо саашадаа яһала бараг, хүн зондо хүндэтэй, туһатай, эрдэм номшые шуудалһан зон гараһан байна. Мүнөө сагта булта дээдэ эрдэмтэй харюусалгата ажалда ябана. Харин энэ зээнсэрнүүд соонь Буряадай түрүүшын гэгээн мүнделэлэниинь ехэл һонин түүхын эхин боложо үгэхөөр байха юм.

Монголой Долоо нуурай 4-дэхи Ганжарбын гэгээн Сүүгэлэй дасанда олон жэлдэ хууһан гэхэ. Тагаалал болоходоо, 5-дахы түрэлни буряад зоной дунда Сүүгэл, Урта, Хүһөөшэ нотагуудай дэбисхэр дээрэ мүнделэхэ гэхэн байгаа ха.

1854 ондо Шэлдэй Зангийн зэй хубүүн болохо үгытэй Сумагай бүлэдэ Шэмэд гэжэ нэрэтэй хубүүн түрэнэн байна. Сүүгэл дасанай ехэ ламанарай Далай ламада ошожо шоо хаюулаһанай һүүлээр, эгээл энэ хубүүн Шимбаа Шамбын хубилган – 5-дахы Ганжарбын гэгээн түрэнэн байна гэжэ элирбэ.

Ганжарбын Гэгээн Сумагай Шэмэд 5 наһатайдаа Сүүгэл дасанай хүрээндэ залагдажа хууһан түүхэтэй. Сүүгэл дасанай габжа лама Доржи-Жигмэд Данжанай багшань болохо тодорһон, лама бурханай ном хударта хургаһан, Монголодо цанидай хургуули хэхэдэныше хажуудань ябаһан эсэгэ мэтэ энхэрһэн хүн байна. Ганжарбын гэгээн (1854-1886) ехэ ута наһа наһалаашыегүй һаа, тэрэ үе сагтаа буян ехэтэ үндэр үүргээ дүүргэжэ, арад зондоо аша туһатайгаар ажаһууһан юм. Энээн тухайн ехэ һонирхолтойгоор, уран гоёор Ага нотагай поэт, уран зохиолошо Доржо-Ханда Цынгеева «Хуби заяанай эрьсэ» гэжэ ном соогоо бэшэхэн байдаг.

Иигэжэ түрэл арадайнгаа түүхын хуудануудые иран үзэхэдэмнай, аргагүй һонин түүхэ гарана. Тэрэ үе сагай хүлгөөтэ шэмэрүүн амисхал эрьен ерэнхэндэл үзэгдэнэ.

Энэ шэнжэлэлгын ажал Агын Буряадай автономито округой Могойтын аймагай Урта, Хүһөөшэ нотагуудаар ажаһуудаг Шэлдэй Зангийн зээнсэрнүүдэй тоодо орохо, Мүнхын һамажаб (86 наһатай), Рабданай Дулма (76 наһатай), Мичигдоржын Радна-Базар (65 наһатай), Аюушын Долгор-Ханда (36 наһатай) гэгшэдэй хөөрөөн дээрэ үндэлэлбэ.

Цырегма САМПИЛОВА хэлбэлдэ бэлдэбэ.

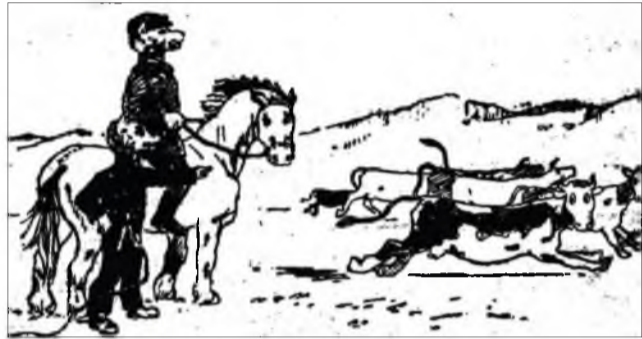


Совет үеын "сатирын булан"

ХҮН НЭРЭЭ ГУТААБАЛ ДАА

МАЛ ТУУҢАН "ШОНОНУУД"

- Би хадаа урда жэлнүүдтэ "Заготскодто" суглуулагдаһан малнууды Улаан-Үдын мяханай комбинадта тушаалгүйн болоходо, тэдэниэ нэгэ-шье гээлтэ хоролтогуйгөөр абаашалсажа шададаг гээшэ нэм. Мүнөө мал туухадаа бэрхэ зониие бэдэрнэ гэжэ дуулааб. Намайгаа эльгээгйт, - гээд То-риин аймагай Ленинэй нэрэмжэтэ колхозой гэшүүн Роман Федорович Усов колхозойнгоо түрүүлэгшэ Корякинда хандаба.



Энэ хүнэй эрмэлзэлгэдэнь баясаһандаа гү, али налуу зохид үгэнүүдтэнь үнэншэндөө гү, али хойрог залхуу хадань холо болгохоо ханаһандаа гү, бү мэдэе, Усовай элдэбын халгай буруу ябадалайнгаа түлөө хаяхан хэнээлтын газарһаа бусажа ерэхыень мэдэжэ байжа, иимэ харюусалгатай хэрэг даахыень түрүүлэгшэ зүбшөөбэ ха.

Үглөөдэрын "Заготскодой" приёмно пунктда Усов мүн лэ тэрэл хэбээрээ бээе найрхажа, гэнэн ноёдые мэхэлжэ, мал туугшадай ахалагша болгондон томилогдобо. Хуушанайн хани нүхэр Андрей Корякин туһалагшан болобо. Хоюулан "хэрэгнай урагшатай ябана" гэлсэжэ, олзото ажалайнгаа түлөө сэржэмдэн, хахадые хоһолон шэдэбэд.

Тиигэжэ Р.Ф.Усов 1953 оной октябрийн 27-ой сэлмэг нарадай үдэр гүрэндэ тушаагдаһан 254 толгой үхэр даажа абаад, мал туугша Корякин, Балабанов, Бадмаева гэгшэдые ноёлхоор, холын замда мордохон гэлэй.

Зэдэ голой эрьсээр ухаа тоһо татуулан, малнуудынь харгылна. Ахалагша Усов ба туһалагша Корякин гэгшэд хойно гээгдэжэ, моридойнгоо жолоо нэгэдүүлэн, юуб даа аалыар хөөрэлдэн ябанад...

Тииһээр боро хараан боложо, бүдэг-бадаг гэжэ байхада, мал туугшад Оёор тосхондо хүрэхэ ерэбэ. Туужа ябаһан малнуудаа хоройдо оруулжа хаһанай һүүлээр нүгөөдэ хоёр туугшадтаа:

- Барһад, эсээшье ёһотойт, ошожо айлаар амарагты, - гэжэ Усов Корякин хоёр ханаагаа зобобо. Үнөөхидүүлнай тэдэнэ ябуулжархёод, тугаарай хэлсэһэнэ бэелүүлжэ оробод. Уданшьегүй хоройн хажуугаар элдэбын жэжэ-жохо буруу хашарагудые хүтэлһэн хүнүүд сугларба.

- Эдэ малнууд минии мэдэлэй. Толгойнь дутаалгүй наа, хамаагүй. Таанадай айха юумэ үгы. Нэин хэрнүүдэй хэрэгтэй наань, эндэһээ шэлээд лэ абаашагты, эдэ хүтэлөөшэдөө орондон хоройдо оруулжа хаагты, зүгөөр лэ нэмэри мүнгэ үгэхээе бү мартагты. Би мэдэнэби, үбэл ойртоо, үүсэ хэрэгтэй, - гэжэ байжа Усов хөөрэнэ.

Тиигэжэ аралжаа наймаа таража, ахирхан хашарагудда арбинтай үхэрнүүд болгожо, "Заветы Ильича" гэжэ хүдөө ажахын артелиин гэшүүд Цыжит Тарбаев, Рыгдын Дугаров, Жигжит Шагдуров гэгшэд олзотой баяртай харибад.

Усов Корякин хоёр ехэһэн мүнгэ үбэртэлжэ, хатуу харые байса барижа, халуу оруулжа, зүрхэтэй бо-

лоод, үхэрнүүдээр юрьесэ харгыгаа үргэлжэлүүлбэ. Мүншье үнэхэн ябажа, Петропавловка тосхондо хүрэхэ багтаа мүнөөхи хоёрнай хармаанайнгаа нимгэрһые мэдэбэ. Тиигэмсээрээ малнуудайнгаа дундаһаа гамнажа ябаһан эгээн томо хоёр үхэрэй нэгые шэлэжэ, "энэмнай дохолхоёо ханаба, холо ябажа бирахаяа болёо ха" гэлдээд, нүгөөдэ хоёрройнгоо хориһоор байтар үүсэлжэрхибэ. 40 модо саашаа ябаад, Боргой хүрэхэ, нүгөөдыень мяхан болгобо.

Бү мэдэе, зорихон газартаа хүрэтэрнэ хэды иимэ ушар тохёолдооб? Зүгөөр мяханай комбинадта ошо-жо, малнуудаа тушаахадань, амидын шэгнүүрээр 46 центнер дутаһан ба хоёр үхэрнын толгойгоороо үгы болоһон байба. Тиигэжэ Усов Корякин хоёр гүрэндэ 19.879 түхэригэй хохидол ушаруулаа.

Гүрэнэй малай тушаагдахаяа туугдажа ябаһыень мэдэжэ байгаад, мал тууһан "шононуудтай" колхознигууд Тарбаев, Дугаров, Шагдуров гэгшэдэй наймаа таараһаниинь, тиигэжэ колхозник нэрээе гутааһаниинь гайхалтай.

Ц.УХИНОВ.

ТОҢОН СООГУУР УМБААШАД

Эстрадна артистнар Тарапуныка Штепсель хоёр «худалаар хэлэхые мэдэдэг» аппарат зохёогоод, нэгэнэйнь элидхэл хэжэ эхилээд, үгэ хэлэхэ бүхэндэнь тэрэ аппаратадын толгойнь сохёод лэ абанхай нэн. Энэшье энэ, зүгөөр "хү мэхэлхые мэдэдэг" аппарат зохёогоод, Ойбонтын тоһоной завод дээрэ табяа наа, зарим хүнүүдэй...



Үгы, сэхыень хэлэбэл, заводые даагша, лаборантка гэгшэдэй толгойнуудые тэрэ аппарат үдэр бүри үбшэн болошотор тоншодог байха нэн гэбы... Теэд тиимэ аппарат үшөө хэгдээгүй, тиимэл хадань, үрдижэ абаха гэнэндэл, тэдэнэр гүрэнэй тоһоной амта танинхай... Дуратай сагтаа гүрэнэй тогоон руу шанага халбагаһаа хээд лэ абамсаараа, түргэн амаяа аршажархёод, «аа, юун?» гэлдэн хашалгүй сээрхэнүүд байдаг. Баһал дуратай сагтаа тэдэнэр зоной хармаан руу гараа хэжэ, дураараа аашалдаг юм. Хэрбээ һүзэгтэй хүн эдэнэй иигэжэ байһые мэдээ наа, «хожом бурханай урда харюусахал байха даа» гэхэ нэн. Энэ хэрэгтэ бурханай оролсотор дан холо, тиимэһээ Калининой нэрэмжэтэ колхозой түрүүлэгшэ нүхэр Гадьянов өөрөө ерэхэ, заводто хү абахадань шалгалсаба. Нүнэй тоһолигынь дүрбэһөө холо үлүү процент болобо, харин нүхэр У. 3,1-3,8 процентээр хү абадаг юм. Иигэһэн дээрэнэнь, жэшээлхэдэ, худал гэжэ нутагтахи гүүртэхээ август нара соо 9229 литр хүн оруулагдаһан аад, саарһан дээрээ 8271 литр гэжэ бэшэгдээ. Тиихэдэ аяар 958 литр хүн хайшаашье ороогүй болоно... Ороогүй гэхэдэ буруу, энэ хүн заримашуулай өөнэдэйн ба тэ-

жээмэл гайхайнуудайн хото руу холшонон орошоо.

Дээрэ хэлэгдэгшэ хүн нэгэхэн лэ гүүртэхээ, нэгэхэн лэ нара соо тиигэжэ эдигдээ, харин бүхы гүүртэнүүдһээ хэды шэнээн ехэ эдигдээ гээшэб!

Тоһо эдихэдэшье найн, зүгөөр дан ехэдүүлхэдэ санха болодог, тиигээд хэнэйшье мэдэһээр, тоһон гээшэ градусгүй муутай бшуу. Тиин үнөөхидүүлнай заводойнгоо хажуудахи байра соо үргэлжэ шэл һуллага «жаргадаг», ошонон ерэхэн хүнүүд болон Балбагарай экспедициин шофёрнуудаар үдэр хүнигүй архидадаг байна, тэдэнэ тоһоной завод соогуур эзэд юумэндли хашалангүй ябадаг юм.

Ногтохогүйгөө ханаа наа, архи уухынгаа урда тээ тоһо эдихэ юм гэжэ зарим хүнүүд хэлсэдэг. Энээнине тэдэнэр мэдэхэ байжа болоо. Зүгөөр тэдэнэй танил нэгэ шофер тиимэ арга мэдэхгүй байгаа байна. Юуб гэхэдэ, энэ шофер тэдэ хоёртой бүхэли хүниндөө архидажа хоһон аад, ногтонгүй, үглөөдэрын тус заводой тоһо шэрээд, Улаан-Үдэ абаашаха гэжэ гараһан юм. Харин харгыдаа нажажа ябаһаар бүхэли хайрсаг тоһоёо гээжэрхёо.

Эдэнэрэй гүрэнине мэхэлдэг аргань олон янзын юм. Жэшээлхэдэ, хүнэй иилгэдэһэ хэндэшье үгэдэггүй, тэмдэглэдэгшье үгы юм. Теэд хайшань хэнэб? Өөһэдөө эдинэ гү? Үгы. Тэдэнэр гүрэнэй хүөөр бүхэли зундаа 7 томо гахай шахаа, тэдэнэ мүнөө тэсхылдэшэһэн, Улаан-Үдын базаарай шэгнүүр, са-лигар хүхэ хүлээшөөд, хар-хур гэлдэжэ хэбтэнэ.

Энэ түүхэ иигээд дүүргэхэдэ болохо нэн, тээд үшөө һонин юумэн бии юм. Хориин маслопромой инспектор С.Оглых гэгшэ эдэ бүгэдые элирүүлжэ, гэмтэдые шанга харюусалгада хабтадуулжа эрилтэ дирекциин урда табиһан байна. Тиихэдэнь маслопромой директор нүхэр Оглых гэгшые "хүтэлбэрийн үгэ дууланагүй" гээд, ажалһаань гаргажархёо.

Ц. ДАНДАРОВ, Ц. БАДМАЕВ.

ТОН ЕХЭ ГАЙХАЛ

Зарим колхозууд силос дарахыень дараһан аад, тэрээнээ хүсэд ашагладаггүй байна. Үнгэрхэдөө, "Манай ажал" колхоз (түрүүлэгшэнь нүхэр Батуев) мүнөө нүхыень хэрэглэхэ болоходоо, 1935 ондо дарагдаһан силосээ задалба. Тиихэдэнь тэндэһэнь арба гаран тонно хуурай үбһэн гаража ерээ.

(Манай корр.)



"Шахтёр": - Оо! Энэмнай нүүрһэн бэшэ, харин хуурай үбһэн гаража ерэбэл!

Түрүүлэгшэ: - Фуу! Энэшни яшаһан һонин юм?! Аяар арбан юһэн жэлдэ дарагдаһан үбһэн аад, нүүрһэн болохогүй гэжэ яагаа жэгтэй юм?!

Ф.БАЛДАЕВАЙ зураг.



нарын һүүл багаар: хашхара хашхарһаар халуудашаба



нарын эхин багаар: халуун бууража, нэрюүнээр нэбшээлбэ



МОНГОЛОЙ ТЕЛЕВИДЕНИТЭЙ БОЛОХЫЕ УРЯАЛНАБ

Манайхин гэртээ Монголой телевидениин бүхы каналнуудые хаража байнабди. Январин 20-хоо минии дуратай сумо барилдаа Японноо сэхэ харуулжа эхилбэ. Монголой бүхэ барилдаа, мори урилдаа, арадай дуунуудые дуулахыень, мүнөө үесын эстрадна дуунуудые бултыень хаража, тон ехэ баяртайнууд үбгэжөөл бидэ хоёр байнабди.

Мэдэхгүй хүнүүд мэдэхэ болоод табюулыт, юрэдөө, мүнгөө бү харамнагты. Ази түбиин нюур шарайтай хүнүүдые хаража, сэдхэл тэниглэн, монгол, буряад хэлээ найн мэдэхэ боложо нуухалта. Ямар гоё, сэбэрхэн, соёл хүгжэлтэтэй басагад, хүбүүд нэбтэрүүлгэ-дамжуулга хүтэлдэг гээшэб. Ноёд, найд, депутадуудые харуулдаг, лама санаартан маани уншадаг, түрэл арад зондоо нургаалай найхан үгэнүүдые хэлэжэ байдаг, хүдөөгэй малшадай ажабайдал харуулдаг, буряадшье хүндэ тон хэрэгтэй асуудалнуудта харюу дуулахат. Монголой телевиденитэй бологты, халаглахыгүйт даа. Дүтэлжэ байһан Сагаалган тухай хонирхолтой дамжуулганыудые таһалгаряагүй харуулжа эхилбэ.

Телевиденитэй хамта Монголой үндэсний, Шэнэ Монгол, Жэнхэни Монгол, Лавайн эгшиг гэхэн Монголой радионуудые мүн лэ шагнажа байха аргатай болохот. Лавайн эгшиг гэжэ радио Гандан дасанай мэдэлэй юм. Бурхан шажанай тобшо тайлбаринуудые, Далай ламын нургаал заабаринуудые дуулахат, монгол хэлэн дээрэ үглөөнэй хурал тайлбаритайгар хурагдажа байдаг юм.

Намжилма БАЛЬЖИНИМАЕВАГАЙ блогһоо энэ мэдээ абтаба.

Намжилма Намзатовнагай блог иимэ хаягаар байдаг. <http://www.facebook.com/groups/mungentobsho/>

Жаргалма Цыренова: БИ МОНГОЛ ХЭЛЭ МЭДЭДЭГ БОЛОХООР МОНГОЛШУУДАЙ ЮУ ГЭЖЭ ХЭЛЭЖЭ БАЙЬЫЕ ОЙЛГОЖО БАЙГААБ



Олимпийн хошой аварга, дэлхэйн аварга И. Ярыгинай нэрэмжэтэ "Алтан Гран-При" болон И. Ярыгинай цомын төлөө бөхчүүдийн олон улсын тэмцээн XXVI удаагаа Оросын холбоото уласай Красноярск хотодо И. Ярыгинай нэрэмжэтэ Спортын ордонд болж байна.

Тус тэмцээндэ Орос улсасай 78 бөх, тэрэшлэн АНУ (США), Беларусь, БНСУ (Солонгос), Казахстан, Камерун, Иран, Итали, Латви, Монгол, Перу, Сенегал, Тажик, Турк, Узбек, Украин, Чад, Япон гээд нийт 19 орны бөх, тэдний дотор олимпийн аварга 4, медальт бөх 6, дэлхийн аварга 13 барилдажа байна.

Тус тэмцээний шагналын сан нь 150 мянган ам.доллар ажээ. Тэмцээнэй эхний өдөр эрэгтэй 55, 74, эмэгтэй 51, 59, 67 кг жэнгэй бөхчүүдийн барилдаан боллоо.

Манай эмэгтэй бөхчүүд сайн барилдаж Гавьяат тамирчин О. Насанбурмаа 67 кг-ийн жэнд алтан медаль авав. О. Насан-

бурмаа энэ жилээс дээд жиндээ шилжин барилдаж байгаа ч 2008 онд Япон улсад болсон дэлхэйн абаргыг шалгаруулжа тэмцээндэ хүрэл медаль авахдаа 67 кг-ийнд барилдаж байсан билээ. Мүн энэ жэнд шилжин орсон манай шилдэг бөх олон улсын хэмжээний мастер Ш.Түмэнцэцэг хүрэл медаль хүртжээ.

59 кг-ийн жэнд саяхан улсын аварга цол хүртсэн идэр залуу бөх олон улсын хэмжээний мастер С. Цэрэнчимэд хоёр ялажа хоёр удаа медалийн төлөө барилдаад дийлдсэн байна. 59 кг-ийн жэнд түрүүлсэн буряадай бөх Жаргалма Цыренова нэгдүгээр тойрогт монголой бөх Б. Шовдор, мөнгөн медалийн төлөө барилдаанд С.Цэрэнчимэдийг дийлсэн байна. Тэрээндэ Та монголын хоёр бөхийг дийлсэн, тэднийг ялахад хялбархан байна уу гэж сурвалжлагчийг асуухада, би бяцхан заль хэрэглэсэн, би монгол хэлэ мэддэг болохоор дасгалжуулагч нар нь юу гэж хэлэжэ байгааг нь ойлгож байсан гэжээ.

Эмэгтэй

51 кг: 1. Татьяна Аманжол / Казахстан, азийн аварга / 2. Екатерина Краснова / ОХУ, европийн аварга / 3. Марика Сидоте / Япон / 3. Юлия Благина / Украин /

59 кг: 1. Жаргалма Цыренова / ОХУ / 2. Анна Половнева / ОХУ, европийн аварга / 3. Светлана Липатова / ОХУ / 3. Аяка Ито / Япон /

67 кг: 1. Очирбатын Насанбурмаа / Монгол, ДАШТ-ний хошой хүрэл медальт / 2. Иосико Ионэ / Япон / 3. Юлия Бартоновская / ОХУ / 3. Шархүүгийн Түмэнцэцэг / Монгол /

Эрэгтэй

55 кг: 1. Артём Гебеков / ОХУ / 2. Саидула Газимагомедов / ОХУ / 3. Базар Жалсапов / ОХУ / 3. Марисита Румитака / ОХУ /

74 кг: 1. Аниуар Гедуев / ОХУ / 2. Саба Хубэжты / ОХУ / 3. Кахабер Хубэжты / ОХУ, ДАШТ-ний мөнгөн медальт / 3. Расул Жукаев / ОХУ /

Sonin.mn.

ЗУРАГ ДЭЭРЭ: Жаргалма Цыренова.

БИТҮҮЛЭХ ЁС

Нара гарахгүй битүү харанхуй байдаг учир оной отхон нүниие «битүүн» гэжэ нэрлэдэг байна. Энэ үдэр бүх зүйлс бүтэн, битүү байх учиртай. Энэ нь улирч байгаа ондо тэгш дүүрэн байсан ба ерэхэ онд ч элбэг хангалуун байх болтугай гэхэн бэлгэдэл билээ. Үбэлэй адаг харын сүүлийн үдэр гэхэ гү, али битүүний үдэрһөө үмэнэ монголчууд хуучин оной үри шэри, өглөг авлагаа дуусган, дутуу зүйлсээ гүйцээдэг уламжлалтай. Ингэснээр хийморь лундаа нь сэргэдэг гэжэ үздэг байна.

Битүүлэх ёслол нь нар шингэсэн хойно эхэлдэг. Идээ будаагаа засаж, хаалганыхаа баруун тогтоны дээр цагаан чулуу, цэвэр тунгалаг цас мөс тавьж сайн зүгийн эзэд сахиус орохын үүдийг нээхийн хамт, зүүн тогтоны дээр өргөс харгана, шарилж тавих нь муу зүгийн ад чөтгөрийн хорлолыг хаадаг учиртай. Битүүний орой цэвэр цэмцгэр

хувцаслаж, өтгөс бууралдаа өнгөтэй өөдтэй олбог дэвсгэрээ дэвсэн, ширээгээ засаж дээр нь битүүлгээ тавьж, идээ ундааныхаа дээжийг зүүнээс баруун тийш өрж, галдаа өргөж, бурхандаа дээжилсний дараа гэрийн эзэгнэй цайныхаа дээжийг гэрийн эзэндээ эхэлж барьдаг ёстой. Гурван марал одонд идээ өргөж битүүлгээ хөндөнө. Цагаан сарын идээг

Сагаан харые угтуулан

онцгой хүндэтгэлтэйд тооцдог. Битүүний зоогт эрүүг нь заагаагүй хонины битүү толгой юм уу, өвчүү байдаг. Хонины бүтэн махыг гэрийн эзэн эхэлж есөн хөндлөнг (толгой, хошуу, хоёр эрүү, хоёр чих, ууцны хоёр тал) хөндөж эхлээд галдаа, дараа нь бурхандаа өргөөд, гэрт байгаа хүмүүст тараана. Тавиас дээш настанд архи хүртээдэг учиртай.

Битүүлгийн идээ будаанаас идэж, ёслол дууссаны дараа үлгэр, түүль ярихаас эхлээд шагайгаар алаг мэлхий өрөх, морь, тэмээ уралдуулах, дөрвөн бэрх орхих, буга нуух, хорол зэндмэн эвлүүлэх зэргээр тоглодог. Энэ үдэш мал хуйгаа хээр, эд зүйлсээ айлд хонуулахыг цээрлэнэ. Мөн хүн халуун



бүлээсээ тасарч айлд хонох, хөлчүүрхэх, өвчин хэлэх, үг сөрөх, хувцсаа гадаа хонуулах, хоосон сав байлгах, өлөн зэлмэн байхыг цээрлэнэ. Бүтэн байхын учир нь битүүний цээр хийгээд зан үйлд бий.

ШЭНЫН НЭГЭНЭЙ ҮДЭР СЭЭРЛЭХЭ ЗҮЙЛ

- Энэ өдөр гол горхон худаг булаг шандаас уһа авахые цээрлэнэ. Хувин сав усаар дүүрэн бялхаж байх ёстой.
- Үйл мэтгэн оёхдоо хуучин дээл хувцас эд нөхөхийг цээрлэнэ. Шинээр оёдог. Энэ нь сайн сайхны билэгшээл болж урт удаан наслыхын зөн.
- Эд юм зээлээр өгөхийг цээрлэнэ. Учир гэвээс гарзын үүдэн нээгдэж олзын үүдэн хаагдана. Бусдад өглөггүй, бусдаас авлаггүй байхыг хичээ.
- Уйлах, хэрэлдэхийг цээрлэ. Зөрчөөс жилийн турш хэрүүл шуугиан, зовлон үл тасрана.
- Зуух, тулганы үнэнэ хоого гаргаж хаяхыг цээрлэ. Шинэ он гарахаас үмэнэ гэр орон орчин тойрноо цэмцийтэл цэвэрлэж сайхан болгох.

- Билэг дэмбэрэлтэй үгс хэлэх, мал нядал, ан гөрөөл хийж, араатан амьтны амь тасалваас үхэл хагацал нүүрлэнэ.
- Шинэ сарын шинийн 7-до ах дүү, амраг садан, айлд очиж золгохыг цээрлэ. Энэ үдэрые хара үдэгр гэдэг учраас ийнхүү цээрлэдэг.
- Эхнэр, нөхөр хоёр хоорондоо золгохые цээрлэ. Золговоос хагацаж сална. Хар элэгтэй болдог аж.
- Архи ууж, агсам согтуу тавьж хөлчүүрхэх, шинэ сарын шүүс, идээ будаанд эзний зөвшөөрөлгүй хурч самардах, базах зэрэг наад захын ёс жаяг дулгааг зөрчихийг цээрлэнэ.
- Биедээ мээс зүйл авч явахые хориглоно. Үл дагаваас дайн дажингийн нигууртай.

ЛУУ ХЭЭТЭЙ НООЛУУР ДЭГЭЛ ЭНЭ ЖЭЛЭЙ ГОЁО



Цагаан сарын баяр болоход тон цөөн хоног үлджээ. Энэ баяраа хэрхэн тэмдэглэхээс тэрэ жэлэй үнгые шэнжжэ болдог гэжэ ярьдаг. Тэгвэл гоёлоо сонгож амжаагүй хүнүүдтэ зориулж, мэргэжлийн загвар зохион бүтээгчдийн зөвлөгөөг хүргэе.

Мүрөөлжэ гэхэ гү, али бидний нэрлэдгээр Хүннүгийн үеэс улбаатай гурвалжин заха моодноос гараагүй ч энгийн монгол дээл зонхилж байгаа гэнэ. Гэхэдээ материал

өөршлэлтэ оржээ. Тэнгэрийн гүн цэнхэр, газар шорооны бор зэрэг байгалийн өнгөтэй ноолууран (кашемир) дэгэл энэ жэлэй гол гангараа гэжэ "Алтай Кашмир" компанийнхан зүблэлөө.

Тэр дундаа хүч чадал, эрх мэдлийн бэлгэдэл луу хээтэй ноолууран дээл сүрлэг ба эрхэмсэг харагдуулах гэнэ шүү. Үндэснийхээ хувцсыг иж бүрнээр нь өмсөж, чамин сийлбэртэй хэт хутгар гангарч, данагар алха эрчүүд цаанаа л нүнжигтэй харагддаг шүү дээ. Тэгвэл энэ жилийн Цагаан сараар

яг тийм иж бүрэн хувцаслалт эрчүүдийг тодотгоно гэж "Шилмэл загвар" төвийн ди-



зайнер Х.Батзаяа хэлсэн.

Харин бүсгүйчүүд дээлтэйгээ өнгө ууссан ууж өмсвөл дэгжин. Мөн халх эхнэрийнх шиг босоо мөртэй дээлийг ижил урттай цэгдэгтэй хослуулан өмсөж болно. Гэхдээ ийм дээлийг тод өнгөөр хийвэл тайзны хувцас шиг болчих учраас завсрын өнгөөр урлаж, эмжээрийг нь тодотговол энгийн хэрнээ донжтой харагдана гэж "Уран гоёл" хувцас захиалгын газрын оёдолчин А.Оюундарь зөвлөсөн. Махлаг бүсгүйчүүдэд шивнэхэд том хээ, бүсэлхий тодруулсан оруулгаас татгалзаарай.





XVII ЖАРНАЙ ХАРА УҮНАН ЛУУ ЖЭЛ

ҮБЭЛЭЙ НҮҮЛШЫН ШАРАГШАН ҮХЭР НАРА

Буряад литэ	24	25	26	27	28	29 МХ	30
Европын литэ	4	5	6	7	8	9	10
Гараг	Дабаа	Мягмар	Нагба	Пурба	Баасан	Бимба	Нима
Нэрэ	Нара	Марс	Меркури	Юпитер	Солбон	Сатурн	Наран
Үдэр	понед.	вторник	среда	четверг	пятница	суббото	воскр.
Үнгэ	сагаашан	хара	харагшан	хүхэ	хүхэгшэн	улаан	улаагшан
Үдэр	Үхэр	Бар	Туулай	Луу	Могой	Морин	Хонин
Мэнгэ	6 сагаан	5 шара	4 ногоон	3 хүхэ	2 хара	1 сагаан	9 улаан
һуудал	шорой	түмэр	огторгой	уһан	уула	модон	хни

Гарагай 2-то үбэлэй һүүлшын Үхэр харын февруалин 4 (хуушанай 24). Сагаашан Үхэр, 6 сагаан мэнгын, шоройдо һуудалтай үдэр.

Бурханда зальбарха, лусууд ба тэнгэри тахиха, дасан хийд бодхохо, хэшг даллага абхуулха, сан табиha, эм найруулха, бэри буулгаха, хурим хэхэ, байшан гэр бариха, замда мур гаргаха, худалдаа хэхэ, анда нүхэр бололсохо, тангариг үгэхэ, һаад тодхор дараха, угаал үйлэдэхэ, нүүдэл хэхэдэ һайн. Арамнай хэхэ, ном эхилжэ соносохо, шэнэ дэгэл үмдэхэ, эд юумэ үгэхэ, шарил шатааха, урлан бүтээхэ, дархалха, эрдэм ухаанда һуралсаха, сэргэ хүдэлгэхэ, бузар буртагые зайсуулха, дайсанай үйлэ муу.

Хүнэй үһэ абабал, үбшэн, хамшаг хүрэхэ.

Гарагай 3-да февруалин 5 (хуушанай 25).

Хара Бар, 5 шара мэнгын, түмэртэ һуудалтай үдэр.

Бурхан шүтээн, орон гэрээ һэргээхэ, арамнайла, лама болохо, замда гараха, тангариг үгэхэ, модо отолхо, ном номлохо, худалдаа хэхэ, тоосоо хэхэ, үзэл үзэхэ, сэргэ хүдэлгэхэ, хубсаһа эсхэхэ, бэри буулгаха, шэнэ ноёниие табиha, захирхы түшаалай ажал хэхэ, дайсаниие дараха үйлэнүүдтэ һайн. Эм найруулха, түрэл садан бололсохо, ном эхилэн заалгаха, хүүгэдые хүлдэ оруулха, газашань ябуулха, газар хахалха, хурим хэхэ, нохой абаха үйлэнүүд сээртэй.

Хүнэй үһэ абабал, һаа, нюдэнэй хараа муудаха.

Гарагай 4-дэ февруалин 6 (хуушанай 26).

Харагшан Туулай, 4 ногоон мэнгын, огторгойдо һуудалтай үдэр.

Бурханда зальбарха, дасан дуганай тахил заһаха, бэшг зурхай зураха, 8 лусууд тахиха, тахилда үгэлгэ үгэхэ, ехэ хүндэ бараалхаха, ураг садан болохо, худалдаа хэхэ, өөрын амидаралда тунатай ажал хэхэ, газар хахалха, хүрэнгэ табиha, огторгойн үүдэ сахиха, гүрэм заһал хүүлэхэ, буянай үйлэ бүтээхэ, эм найруулха, ханаха үйлэнүүдтэ һайн. Үбшэн эмнэжэ эхилжэ, дасан дуганай һуури табиha, гэр бүрихэ, нүүдэл хэхэ, нохой абаха, замда гараха, мал худалдаха, аралжаа хэхэ, газар хахалха, һубаг татаха, хурим хэхэ, сэргэ хүдэлгэхэ, лама болохо, юумэ газашань үгэхэ, ном соносохые тэбшэгты.

Хүнэй үһэ абабал, зол жаргал оршохо.

Гарагай 5-да февруалин 7 (хуушанай 27).

Хүхэ Луу, 3 хүхэ мэнгын, уһанда һуудалтай үдэр.

Бурхан, лусууд тахиха, дасан шүтээн бодхохо, бэшг зурхай зураха, санаар олгохо, номын хурал байгуулха, "Чавдор", "Уһан балин", "Лудор", "Лусын балин" үргэхэ, харюулга хэхэ, түмэрөөр урлаха,

Буряад үнэн

Учредители:
Глава Республики Бурятия,
Народный Хурал Республики Бурятия,
Правительство Республики Бурятия
Генеральный директор-главный редактор - В.В.ХАРТАЕВ
Редактор - Т.В.САМБЯЛОВА

Редакционная коллегия:
И.М.Егоров, П.Л.Носков, М.В.Калашников, И.В.Смоляк (Правительство РБ), А.С.Коренев, Ц.Б.Батуев, В.Р.Булдаев, Ц.Э.Доржиев (Народный Хурал РБ), А.В.Махачкеев - зам.гендиректора, С.Б.Байминова (бильд-редактор), Г.Х. Дашеева, Н.Д.Бадмаринчинов, Л.В.Очирова, Д.Ц.Мархадаева, Б.В.Балданов, В.Д.Дамдинова.

замда гараха, ехэ хүндэ бараалхаха, эм найруулха, залаха, эрдэмдэ һураха, ном соносохо. Номлохо, хэблэхэ, тоосоо хэхэ, үзэл үзэхэ, модо тариха, бэри буулгаха, түрэхэ, хүрэнгэ эһээхэдэ һайн. Ехэ гол гаталха, заһаһа бариха, тангариг үгэхэ, һубаг татаха, дайсаниие номгодхохо, газар һэндэхэ, харюулга хэхэ, модо отолхо, анда бололсохо, онгосо, һала, модон тээрмэ урлаха, хүүргэ бариха, хүн, мал ханаха, төөнэхэ, газар малтахые хориглоно.

Хүнэй үһэ абабал, амгалан байдал оршохо.

Гарагай 6-да февруалин 8 (хуушанай 28).

Хүхэгшэн Могой, 2 хара мэнгын, уулада һуудалтай үдэр.

Бурхан тахиха, номын үүдэндэ орохо, Очирпүрэвийн харюулга хэхэ, лама болохо, эм найруулха, замда гараха, эрдэмдэ һураха, бэри буулгаха, хурим хэхэ, шэнэ хубсаһа үмдэхэ, сэргэ хүдэлгэхэ, мал газашань гаргаха, зээлеэр абаха, байшан гэрэй һуури табиha, гэр бүрихэ, харюулга хэхэдэ һайн. Ехэ хэргэ үүдэхэ, ном уншаха, худалдаа хэхэ, модо отолхо, эм найруулха, худалдаа хэхэ, заргалдаха, нэхэхэ, нүүдэл хэхэдэ тохиромжогүй.

Хүнэй үһэ абабал, арсалдаа хэрүүл, тэмсэл болохо.

Гарагай 7-до февруалин 9 (хуушанай 29).

Улаан Морин, 1 сагаан мэнгын, модондо һуудалтай үдэр. «Модон хохимой» үдэр.

Бурханда, лусуудта зальбарха, бурхан, лусууд, тэнгэри тахиха, угаал үйлэдэхэ, шэмэг зүүдхэл зүүхэ, модо тариха, һэеы гэр табиha, муу үйлэ дараха, ехэ хүндэ тангариг үгэхэ, нүхэртэй болохо, наһанай буян бүтээхэ, эд, мал абаха, худал малтаха, хото байшан барихада һайн. Бэри буулгажа, хүрьгэ оруулжа болохогүй; байра бууса түбхинүүлхэ, мори худалдаха, модо отолхо, тангариг табиha, нялхые хүлдэ оруулха, газашань ябуулхада сээртэй.

Хүнэй үһэ абабал, һүнэһэн зайлажа төөрихэ.

Гарагай 1-дэ февруалин 10 (хуушанай 30). Дүйсөн үдэр.

Улаагшан Хонин, 9 улаан мэнгын, хийдэ һуудалтай үдэр.

Бурханда зальбарха, хэшг даллага абхуулха, тарни уншаха, лама болохо, хонинһоо ашаг шэмэ абаха, мал газашань үгэхэ, ажалшаниие абаха, эрдэм номдо һургаха, хурим хэхэ, хүрэнгэ табиha, харюулга хэхэ, һогтуу галзууе номгодхохо һайн. Тээрмэ бодхохо, хүн, мал һамнаха, ханаха, төөнэхэ, эм найруулха, сэргэ хүдэлгэхэ, байшан гэрэй һуури табиha, шэнэ гэр бариха, бэри буулгаха, шэнэ дэгэл эсхэхэдэ бүтэмжэгүй.

Хүнэй үһэ абабал, эрлигтэй ушарха.

БУРЯД АРАДАЙ ЭЛИТЭ ХҮБҮҮНЭЙ МҮНХЭ ДУРАСХААЛДА

Буряад арадай элитэ, эрхим дээжэ хүбүүдэй нэгэн, Тева лама, мэдээжэ буддын шажанай ажал ябуулагша, Бурханай һургаалые арад зондоо, жиндагуудтаа дэлгэрүүлэгшэ, Ивалгын дасанай дид-хамба, Эгэтын дасанай Шэрээтэ лама байһан, Бурядайд Эгэтын дасанай дахин һэргээлгэдэ, байгуулгада, дасанай шэнээр барилгада эдэхитэй эрхилэгшэдэй, эмхидхэгшэдэй нэгэн, олон зондоо тунатай Цыденов Доржо Цыдыпович 2013 оной январин 28-да тагаалал болобо.



Энэ гашуудалта ушараар Буряад Республикын Арадай Хурал, Яруунын аймагай захиргаан гэр бүлэдэнь, түрэлхитэнь гүнзэгы шаналалаа мэдүүлнэ.

Үндэһэн багшадаа зорюулнаб

ДЫБА БУДАЕВ ЛАМХАЙ

Элдин номин Зэдын аймаг... Гэгээтын дасан хийдһээ 7 модоной зайда оршодог Цагаатай гэжэ алтан тоонтотой Дыба ламхай гээд алдаршаһан. Буддын шажанай гүн ухаанай нангин ном сударые ялас байтар шудалһан заяатай, гэбшэ үндэр зиндаатай.



Илангаяа Чойрын болон жоод номуудта абьяастай байһан. Ивалгын дасанай бодхоогдохо, Ивалгын дасанай үндэһэ һуури табигша Бандида Хамба лама Лубсан-Нима Дармаев 1946-1954 онуудаар нютагайнгаа багшын шабинь байһан намтартай...

Дыба ламхай багшынгаа түхэл сэлмэг шарайень, үреэлын санан санан дурсагшаб, эльгэ зүрхээ уяруулагшаб. Багшынгаа шабинь болоһондоо сагаан сэдхэлээ сагааруулагшаб, арбан сагаан буянаа арьбажуулхые ходоо оролдогшоб.

Цырендорджаа гээд сартуул заншалаараа яридагынь һанаандаа хадагалагшаб. Табан хаан сахюусантай, илангаяа идамуудай ахалагша Дамдин бурханда шүтэдэг байһан.

Мүнгэн гуутай бурханаа үбсүүндээ ото зүүгээд ябадаг һэн. Бисалгандаа, номдоо һуухадаа, номуудайнгаа урда таладань табяад уншадаг байгаа. Багшынгаа һурадаг байһаниинь эли тодоор һанадагы: - "Уншана гүш даа, тарниинь?"

Би тарниинь 100 дахин уншадагы... Дыба ламхай багшамнай Совет орондо шажан үргэл мүргэлэй доройтоод байһан үеэр Хэжэнгэдэмнай партиин зарлигаар Ивалгын дасанһаа штатна лама гэжэ баталагдан байгаа (1954-1960 онуудаар).

Тэрэ үеын үбгэд, хүгшэднай Дыба багшайа анхаран хүндэлдэг байһан. Ада баршадтай, хүндөөр үбшэлһэн зондоннай тэрэ дарыдаа туналдаг байһаниинь гайхамаар бэлэй.

Түрэл тоонто нютагаарнай багшымнай бисалган эрдэм бэлигынь манадайд дунда мүнхэ дурасхаал болон үлэнхэй!

Доржо САМБУГАЙ, дайнай ба ара талын ажалай ветеран, "Ногоон Дара эхэ", Дхарма Түбэй этигэмжэтэ гэшүүн.

Буряад үнэн

Телефоны:
21-54-54 - приемная
21-35-95 - зам.гендиректора - редактор газеты "Бурятия"
21-68-08 - редактор
21-64-36 - бильд-редактор
21-67-81 - выпускающий отдел
21-63-86 - отдел экономических проблем, отдел фотоиллюстраций
21-63-86 - отдел социально-политических проблем
21-64-36 - отдел гуманитарных проблем, отдел бурятского языка и перевода, редакция журнала "Одон"
21-06-25 - редакция журнала «Байгал»
21-60-21 - редакция журнала «Морин Хуур», отдел книгоиздания
21-62-62 - реклама
21-50-52 - отдел распространения

Адрес редакции и издательства:
670000,
г. Улан-Удэ,
ул. Каландаришвили, 23.
ГУП «Издательский дом «Буряад үнэн»».

Подписной индекс 50901
Газета зарегистрирована Региональным управлением регистрации и контроля за соблюдением Законодательства Российской Федерации о средствах массовой информации в Республике Бурятия
Свидетельство № 5-0079 от 2 ноября 1994 г.
www.burjnen.ru
e-mail: unen@mail.ru

Газета набрана и сверстана в компьютерном центре Издательского дома «Буряад үнэн». Отпечатано с готовых диaposитивов в ОАО «Республиканская типография». Адрес типографии: 670000, г. Улан-Удэ, ул. Борсоева, 13. Подписана в печать 30.01.2013 в 16.00 - по графику; 30.01.2013 г. в 16.00 - фактически. Объем 6 п.л. Заказ №1116. Тираж - 4000 экз.

Цена свободная.

Редакция принимает печатные рукописи. Рукописи и фото не рецензируются и не возвращаются. Автор несет ответственность за представленные материалы. За содержание объявлений редакция ответственности не несет. Все справки у рекламодателя.

* Материалы на платной основе. ОТДЕЛ РЕКЛАМЫ - каб. 1, 13 (1 этаж), Тел.: 21-62-62, 21-60-91 тел./факс: 21-54-54

БАТА МАНДАЛ ТҮШЭЛГЭТЭЙ НОМЫН ЕХЭ ЗУЛА

АСЫН АТАГАН ДАСАНАЙ ТҮҮХЭНЭЭ

Хүл нуурай (Галуута нуурай) баруун, хойто, зүүн эрьеэр XVIII зуун жэлдэ гурбан дасан бии болоһон байна. Тон түрүүн, 1741 ондо, Хүлэн-Нуурай Гандан Даржалинг (Галуута-Нуурай, Тамчын) дасан, тэрэ 1809 онһоо Хамбын Хүрээ болоһон байна. Удаань 1743 ондо Хүл нуурай зүүн эрьедэ, Загастайн-Адагта, Түбдэн Даржаалинг гэжэ түбэд нэрэтэй эшэгы дасан табигдаба. Энэмнай Асын дасанай эхин гуламтань болоно. Гурбадахинь – энэл Асын дасанһаа 1784 ондо амяараа гараһан Загастайн дасан мүн.



Асын дасан урда сагта
datsan.photoshare.ru.

Асын дасан тухай нэгэ хэды дэлгэрэнгыгээр бэшэхэ ушартайбди. Нютаг зоной дунда, мүн урданай албан зургаанай саарһа дэбтэрнүүд соо гол түлэб Асын (Ацайн) дасан гэжэ нэрлэгдэдэг. Үшөө нэгэ нэрэнь – Атаган дасан (Зэдын Дэрэстэй нютагта баһал Атаган дасан бии юм). Юундэ иимэ нэрэнүүдтэй байһаниинь Бурядай Эрдэмэй түбэй Дорнодохи гар бэшгүүдэй санда хадагалагдадаг, Гэнин-Дарма Нацовай эхэ бэшгэ сооһоо эли болооджино. Урдань лама байһан Г-Д. Нацов 1930-аад онуудта, совет засагай үедэ, Шажанда эсэргүү (Антирелигиозный) музейн хүдэлмэриллэгшэ болоод ябаханда, хандаргагдажа, хаагдажа байһан дасангуудай түүхын талаар горитой ехэ материалнууды тон нарианаар суглуулһан саглашагүй буянтай юм. Тэрэ тоодо Асын дасанай түүхэдэ хабаатай дэбтэртэ Г-Д. Нацов иигэжэ тэмдэглэжэ: «1935 оной июниин 9-дэ энэ бэшгээлые Сэлэнгын аймагай Загастайн сомоной Асын дасанда олооб. Бэшгээлые энэ дасанай нэгэ хүшин лама намда дамжуулаа...».

Тобшоохон энэ бэшгээлэй үдхань габэл, иимэ: «Галуута нуурай хойто эрьен Аса, Тамча, Химнэ, Сэлэнгын Ёнхор, Сүхэ, Юрөө, Нурма, Баруун Жаргаланта болоод, Шабарта Булан нуурһаа бүри Удын байшан (Улаан-Үдэ) хүрэтэрхи нууриин тосхоцуудта асхануудад буряадууд атаган, подгородно, олзон, готол буумал, харанууд, баабай хурмиша, салзууд, шонго отогуудай болодог юм». Нютагуудай нэрэнүүдээр бодоходо, тэрэ сагай Асын дасанда Зэдын Инзагата (Баруун Жаргаланта), Химнэ, Юрөө, Сүхэһөө эхилээд, Удын байшан хүрэтэр нэлэнхы ехэ дайдаар таран асхануудад отогуудай зон мүргэлтэй байһан байна. Одоол эдэ отогуудай зон 1743 ондо Хүл нуурай зүүн эрьедэ, Загастайн-Адагта нуурижаһан гэжэ бидэнэй энэ статьягай эхиндэ бэшэһэн Түбдэн Даржаалинг гэжэ түбэд нэрэтэй эшэгы дуган хамтаржа табихан түүхэтэй. «Бурхан шажанда шүтэдэг һэн тула тэдэнэр энэ дуган соогоо хурал мүргэл бүтээдэг болобо. Эшэгы энэ дуганайнгаа хангиран хуушархада, Галуута нуурай хойто эрьедэ, долоон бага нуурнуудай дунда, Мэргэн Шанаа нютагта модон дуган бодхоогоод, тэрэн соогоо хуралнуудые хурадаг болобо.

Химнэ голы үерлэжэ, Сагаан голы уһаниинь халижа, эдэ долоон нуурнууд аргазүй ехэ нэгэ нуур боложо нэгдэшхэдээ, Галуута гэхэ гү, али Хүл нуур боложо нэршэбэ. Үерэй уһанай дасанда хүрэнэ эрэхэдэнь, нютагай зон дасанаа Аса голы адагта зөөлгэбэ. Тээд үерэй бүри улам ехэдэхэдэ, 1745 ондо Хан Хонгор уулын урда хормойдо, Табхар гэжэ газарта (мүнөөнэй Загастайн станицы шадар. – Австор) дасанаа урилжаа абаашаха ушартай болобо. Эндэ бодхоогдоһон дасанай хуушарантаханда, шэнэ модон дасан барилжа, хурал мүргэлүүдээ үргээлүүлбэ.

Дасанай түрүүшын шэрээтэнь түбэд лама байһан юм. Шэнэ мо-

дон дасанай баригдахада, Шираб-Жамса Мункуев шэрээтэнь болобо.

1784 оной Сагаан харын найманай хүни энэ дасанинь галда хайлашаба».

Тиэхэдэнь атаган отогой ноён соржо Галсан Лхундэбэй хүтэлбэри доро баруунай найман эсэрын, булгадай зургаан эсэрын хасагууд, отогоудай сайднар ахамдуудтай сугтаа сугларжа, Бурхан шажанай наран шэнгээр мандахын тула баруунай найман эсэрын болон булгадай зургаан эсэрын зон тус тустаа амяараа дасангууды бариха гэһэн шийдхэбэри гаргаба. «Энэ эншиэ зүбшөөһэн земскэ исправник Будковой гар табилгатай 1784 оной августын 24-нэй 228-дугаар тогтоол абтаба. Дасанайнгаа жасын зөөри: бурхадай дүр хүрэгүүды, хурал мүргэл ябуулха хэрэгсэлүүды, ном судар, бусад зөөри хэрэгсэлүүды хоорондоо хубаажэ, саашидаа нэгэ нэгэндэ али ушараар зарга барихагүй тухай баталамжлануудта (распискиада) гараа табиба.

Тиэхэжэ атагануудай хоёр отог амяараа гаражэ, 1784 оной могой жэлдэ урдань байһанһаа холо бэиз, Аса голы баруун эрьедэ, Бата Мандал толгойн үбэртэ атаган отогой дасан бодхоожэ, 1786 ондо земскэ захиргаанһаа баталамжлада хүртэбэ. Хожомын, 1830 ондо, дасан нэльбэн занбарилгадаба. Шэнэ занбарилга болон шэрдэлгэ хэжы зүбшөөхэ тухай гүйлтые Зүүн Сибириин Бурхан шажантанай толгойлогшо Бандида Хамба лама Гомбоевоор дамжуулан, Амар мурэн шадарай генерал-губернатор сенатор барон Корфодо 1881 ондо злэгзэһэн байна. 3037-дугаар иимэ зүбшөөл 1889 оной июлиин 29-дэ абтаба. Тиин 1890 ондо занбарилга эхилжэ, 1891 ондо дүүргэдээд, 1892 ондо дасан шэрдэгдэжэ дүүргэдээд. Тэрэшлэн тойроод баригдан хорой нэльбэн шэнэлэгдэжэ, 1895 ондо дасанай орой төсоор хушадажэ, ногоон шэрээр шэрдэгдэбэ».

Тиимэ болохоолоороо XVII зуунай хуушаар – XVIII зуунай эхээр ород хасагуудай булимтаран ерэхэ үедэ Байгалай хойто бэһээ зөөжэ ерэнэн булгадай зургаан эсэрын буряадууд 1784 он болотор Асын дасанда мүргэлтэй байһан гэжэ. Харин тэрэл 1784 ондо баруун найманай атагануудай хоёр отогуудайхид болон булгадай зургаан эсэрынхид ами аминдаа дасантай болохо гэжэ шийдхэбэри гаргаһанһаа хойшо Загастай голы зүүн бэедэ зургаан эсэрынхидэй мүргэдэг Загастайн дасан мүнделбэ. 1830 ондо Янгажан дасанай бии болотор Ивалга, Оронгын буряадууд мүн лэ Загастайн дасанда мүргэдэг байһан гэжэ.

«Асын дасанай амяараа болоһон сашаа согшон дасанай ханжуугаар юһэн бага дуган баригдаба. Нэгдэхинь – Шигэмүни Бурханай сүмэ, хоёрдохинь – Аюша Бурханай. Энэ хоёр сүмэ 1795 ондо баригдажа, 1830 ондо нэльбэн занбарилгадаба. Гадна Шигэмүни сүмэ 1819 ондо газанһаа шэнээр гадаргадажа, шэнэ түмэр хушалтань ногоон шэрээр шэр-

дэгдэбэ. Гурбадахинь – Гунриг Бурханай сүмэ, дүрбэдэхинь – Догшидын сүмэ. Энэ хоёр сүмэ 1800 ондо баригдаба, 1831 ондо нэльбэн шэнэлэгдэбэ. 1891 ондо Догшидын сүмэ газанһаан гадаргадаба. Табадахинь – Дэмчог Бурханай сүмэ. Зургаадахинь – Хурдэнэй сүмэ. Энэ хоёр сүмэ 1825 ондо баригдаба. 1831 ондо занбарилгадаба. 1919 ондо Хурдэнэй сүмэ газанһаа гадаргадаһан, шэнэ хушалта хэгдэһэн, шэрдэгдэһэн байна. 1824 ондо бодхоогдобо гэбэл, долоодохи сүмэнь – Чагдарын, наймадахинь – Манлайн гээд, иимэ хоёр сүмэ болоно. Юһэдэхэ – Найдангын сүмэ 1829 ондо бодхоогдобо.

1786 онһоо 1791 он болотор ноён соржо Галсан Лхундэб Асын дасанай шэрээтээр нуугаа. Саашань: 1794 – 1816 онуудта – Намжил Дангуев, 1816 – 1854 онуудта Ринчин Балсанов, энэ үедэ шанзабын тушаал Лучин лама даажэ ябаа. Удаань энэ тушаалые Чойдон Улзэтуев эрхилэ. Харин Зана Буянтүев соржоор нуугаа. 1853 ондо лама санаартан тухай шэнэ гуримай гарахада, Зана Буянтүев шэрээтэ, Чойдон Улзэтуев «мүргэлын ахалагчи ширээтэ» болобо. Хүүлээрнэ 1873 он болотор лама Лубсан Цынгунуев шэрээтээр нууба. Энэ үеэр Мункуев – соржо лама, Ванчинжаб Цыренжапов шанзаба байба. 1874 он хүртэр Жалсан Гэрэлов шэрээтээр нууба. Энэ онһоо 1879 он хүртэр Доржо Цынгунуев, 1879 онһоо 1884 он хүртэр Самдан Баяров шэрээтэ байба. Энэ үеэр Доржо Цынгунуев соржо лама байгаа. 1884 онһоо тэрэ (Доржо Цынгунуев) мүнөө хүртэр шэрээтээр нууна, – гэжэ энэ бэшгээл соо тэмдэглээтэй. «Мүнөө хүртээр» гэдэгыень 1890 онуудай эсэс – 1900 онуудай эхин гэжэ ойлгохоор. Юундэб гэхэдэ, энэ бэшгээл соохы эгээл хүүлшын желынэ 1898 он болоно ха юм. «Энэ үедэ (1884 ондо) Ванчинжаб (Цыренжапов) шанзаба болоод, мүнөө хүртэр байна. Арья Мункуев лацаб лама болоо. 1896 оной майн 14-дэ император Николай Александрович манлайда эзэн хаанай титул үргээлжэһэн ёһололдо байлсаһан Сэлэнгын Дүүмын ахалаша тайшаа Жамбалтаров энэ ёһололой үедэ тэрэндэ хайрлаһан бэлэгүүдхэ Ванчинжаб Цыренжаповта үбсүүндээ зүүхэ ягаан миндаһа зурам бэлэгэбэ. 1898 ондо Ванчинжаб лацаб лама, Шираб Лайдапов соржо лама, Цэдэн-Доржо Мункуев шанзаба болобо».

1743 ондо эшэгы гэр соо байгуулагдаһан Асын дасан Галуута нуурай тогтоодүй байһан сагта, уданшьегүй, магад, тэрэл жэлдээ, долоон бага нуурнуудай дунда оршодог Мэргэн Шанаа нютагта зөөлгөгдөө гэжэ тухайлая. Юундэб гэхэдэ, атагануудай хоёр отогой зон Монголһоо гаржа ерэхэдэ, Бурхан шажанда бүри үнинэй шүтэдэг аад, өөһэдын ламанартай байһан байгаа гэжэ тухайлахаар. Харин эшэгы дуганай анхан табигдаһан Загастайн-Адагта Байгалай хойто бэһэнэ мэнэ зөөжэ ерэнэн булгадай зургаан эсэрынхид Бурхан шажанда һаял орожо байһан бо-

лоно ха юм. Тиимэһээ тэдэнэрһээ бүри урид эндэ нуурижаһан атаганууд эшэгы дуганаа хуряагаад, өөһэдынгөө олоор байрладаг мүнөөнэй Бараата, Мүртэй станцинуудай оршодог газарта модон дуган шууд барихан байгаа гэжэ багсаая. Харин 1744-1745 онуудта Химнэ, Сагаан голнуудай эхээр үерлэжэ, долоон бага нуурнуудай орондо Галуута нуурай мүнөөнэй хэмжээгээр халин тогтошоходо,



һаял бодхоохон модон дуганайн уһанда абташахадань, шэнэ дасанай ламанар, жиндагууд 1745 ондо нуурай зүүн-хойно, Хонгор уулын хормойдо, Табхарта, дасанаа шэнээр табиба ха юм. Нуурай уһанда абташаһан дасан тухай декабрист Н. Бестужевай «Гусиное озеро» гэгһэн очерк соо тэрээтэй байдаг. Уһан доро бэшэ дасанай сэлмэг үдер мүнөө хүртээр (очерк 1853 ондо толилогдоһон) харагдадаг гэгһэн нютаг зоной ябаган хөөрөө, аб жэбтэнь абтамаар домог декабрист дурдана. Тиимэшье байжа болоо. Тээд модон дуган үнэхөөрөө уһан доро орошошье, үни болонгүй үмхиржэ задараа юм бээ. Тиимэһээ нёдондо зун, 260 гаран жэлэй үнгэршэн хойно, уһанда орошоһон дуганиие нэгэ бүлэг зоной бэдэрһэниинь үргэүй гэгбэшье, туршаад үзэхэдэ яалай даа. Тиимэһээ тийтээрэ бүри һая гэхээр, 1930-1940 онуудта, хандаргадаһан Асын дасанай дугануудай нууринуудай хабтаргар шулуунууд мүнөө газартай жэгдэршэнхэшье һаа, нууриин тэбхэр хүрэнүүд тэрэл газартаа таагдамаар харагдадаг.

Бата Мандал толгойн үбэртэй Эгээл энэ тууридань Жанчип Чоддон – Боди сэдхэлей субарга бодхоохо гэгһэн үүсхэл Асын дасанай приходто ородог байһан Аса, Сэльбэ, Бороотын Намаг, Түмэр Дарааша, Баян Зүрхэ гэхэ зэргын нютагуудһаа гарбалтай хүнүүд гаргаһан байна. Тон эдэбхитэйгээр энэ хэрэгтэ оролсожо, эмхидхэлэй хүдэлмэри ябуулһан гэгбэл, Сэльбэнэе гарбалтай, дайнай ба ажалай ветеран Доржо Галданович Жадамбаев болоно. Энэ үүсхэл Сэлэнгын аймагай захиргаанаар, Бараата нууриной нютагай захиргаанаар, Бараата станцин даргаар дэмжэгдэжэ, 2007 оной зун тус субарга олоной оролдолгоор бүтээгдэжэ, октябрь һарада Дамба Аюшеев Бандида Хамба лама түрүүтэй Бурядай бүхы дасангуудай шэрээтэнэр арамнай үргэһэн байна. Хүүлээрнэ эндэ Бараата нууринда, эндэнэе гарбалтай аад, мүнөө Тохой, Гусиноозёрск, Новоселенгинск, Улаан-Үдэдэ хуудаг зоной хабаадалгатай ехэ найр наадан, дуу хатар, һур харбалга дэлгэрээ. Бүхэ барилдаанда Бараатын, Гусиноозёрскын, Сэлэнгын аймагай бусад нууринуудай эдир хубүүд хүсэээ туршаа. Гадна Бурядай эрхим бүхэшүүл һаһая гүйсэһэн эршүүлэй барилдаанда хабаада-

жа, Галуута нуурай хойто эрьедэ далаад жэл соо үзэгдөөгүй шанга мурьсыөөн наярба.

Асын дасантай холбоотой үшөө нэгэ онсо ушар гэгбэл, Бурядай түрүүшын Бандида Хамба Заяагын Дамба Даржаа Асын дасанай приходой хилэ дотор ородог байһан Талын Харганаа гэгһэн газарта таалал болоһон домогтой. Энэмнай Новоселенгинск нууриһаа Улаан-Үдэ ошоһон

харгыгаар 6 километр оршодог юм. Хэдэн жэлэй урда тээ эндэ субарга табигдаһан аад, Бандида Хамба лама Дамба Аюшеевэй зарлигаар эндэ Асын дасанай Сагаан Дара Эхын сүмэ бодхоогдожо байна. Харин Галуута нуурай хойно, Бата Мандалай үбэртэй субаргын һайндэр жэл бүри май һарада үнгэрдэг болонхой.

Ерээдүйн Этигэлэй Хамба 1889-1890 онуудта Асын дасанда һуһан гэжэ албан ёһоной дэбтэр соонь тэмдэглээтэй.

Минии эжы Асын дасанһаа холо бэшэ Бороотын Намагта түрэнэн юм. 1983 ондо би эжын-гээ дүү Цыбик хээтэйтэй Асын аршаанда амарһан юмди. Хээтэйми тоонтодоо үнинэй эрээгүй һэн тула түрэнэн дайдаа ехэтэ эльгэлэн хөөршөөжэ, урданай байдал тухай бага-сага хөөрхэхэ: «Тээ тэрэ урдахи толгойн үбэртэ Асын дасан байһан юм. Нютагай айлууд ээлжээ ээлжээгээр хүхэ буха тэжээгээд, нэтэрлэдэг һэн. Тэрэндэ хэншье гар хүрэхэгүй, хүгшэржэ, өөрөө саашаа болодог һэн». Юундэ хүхэ буха нэтэрлэдэг байһаниинь, минии ойлгосоор, дэмэ бэшэ. Ушарынь, Асын дасанай сахюусаниинь Чойжол болоно. Чойжол сахюусан хүхэ бухын түхэлтэй гүб даа. Тиимэһээ Асын зон хүхэ буха нэтэрлээд, тэрэндээ мүргэдэг, шүтэдэг, суг хамта тэжээдэг байһан ха юм. Нэтэр гэшэмнай торгон хадаг, элдэб үнгын зурам бүд болоно. Энэ зурам нэтэрээ малда зүүлгэхые нэтэрлэхэ гэдэг. Нэтэр уһан модо бургаһан гү, али малшье һаа, гар хүрэхэ, эдлүүридэ оруулһан хорюултай, дархатай гэжэ хүнүүд ойлгодог байгаа.

Тиин эжынгээ нютагай нангин дасанай дахинаа шэнээр нэргээгдэжэ байхада, минии баясангүй байхын аргагүй. Галуута нуурай хойтохи болон Талын Харганаагай субаргануудай арамнай үргэхэдэ, ерэхэ мүргөө, зальбарса нэмби, жэл бүринь һайндэрнүүдтэ баһал ошодог, мүргэдэгби. Энэшье мүнөө Асын дасанай түүхы зарим тэды согсолон найруулжа, уншагдада дурадхаһанаа Заяа Хамбын, Этигэлэй Хамбын нэрэнүүдтэй холбоотой нангин дасанай, зулдал адляар, эхэ хамаг амитанай аша туһада хэтын хэтэдэ үлзы дэмбэрэлтэйгээр бадаран мандалгада зориулнаб.

Николай БАДМАРИНЧИНОВ.